

И.У. САГИНДИКОВ, А.Т. КАЙЫПБАЕВА
Ж. ЕСЕПБАЙ

КВАЛИМЕТРИЯ ЖӘНЕ САПА

Астана қ., 2024

Сканировано с CamScanner

ҰЛТТЫҚ
БІРЫҢҒАЙ
ТЕСТІЛЕУГЕ

20
жыл

И.У.САГИНДИКОВ, А.Т. КАЙЫПБАЕВА,
Ж. ЕСЕПБАЙ

КВАЛИМЕТРИЯ ЖӘНЕ САПА

МОНОГРАФИЯ

АСТАНА, 2024

ӘОК (ӘОЖ) 658.562.62
КБЖ 30.607
С13

Монография Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының Ғалымдар кеңесінде талқыланды және баспаға ұсынылды, 2024 жылғы 2 мамыр, № 2-хаттама.

Пікір берушілер:

- Абдрасилов Б.С. — ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі «Ұлттық тестілеу орталығы» Республикалық мемлекеттік қазыналық кәсіпорыны директоры, Биология ғылымдарының докторы, Физика-математика ғылымдарының кандидаты
- Саипов А.А. — Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің физикалық және экономикалық география кафедрасының профессоры, п.ғ.д.

С13 И.У.САГИНДИКОВ, А.Т.КАЙЫПБАЕВА, Ж.ЕСЕПБАЙ
Квалиметрия және сапа. Монография / И.У. Сагиндигов, А.Т. Кайыпбаева, Ж.Есепбай. — Астана: Ұлттық тестілеу орталығы, 2024. – 125 бет.

ISBN 978-601-260-708-6

Монографияда білім беру ұйымдарында сапаны бағалаудың принциптері, практикасы және қолданылуы қарастырылады. Ұсынылған әдістер шешім қабылдауға және білім беру саласындағы оң өзгерістерге әсер етеді.

Оқу процесінің сапасын бағалау білім беру мақсаттарына қол жеткізуді және білім алушылардың оқудың маңызды нәтижелеріне қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін өте маңызды. Бұл бөлімде оқу ортасының тиімділігін бағалау үшін қолданылатын әдістер мен тәсілдер туралы ақпарат беріледі.

ӘОК (ӘОЖ) 658.562.62
КБЖ 30.607
С13

ISBN 978-601-260-708-6

© Сагиндигов И.У., Кайыпбаева А.Т., Есепбай Ж. 2024

МАЗМҰНЫ

9	АЛҒЫ СӨЗ
18	1-ТАРАУ Квалиметрия және оның негізгі әдістері
18	1.1 Квалиметрия ұғымы және оның түрлері
21	1.2 Квалиметрия әдістерінің жалпы сипаттамасы
25	1.3 Педагогикалық процестерді квалиметриялық бағалаудың ерекшеліктері
30	1.4 Сапаны бағалаудағы квалиметрияның заманауи трендтері
32	1.5 Дидактика және оқыту сапасын бағалау
66	2-ТАРАУ Жалпы білім беретін мектепте оқытылатын пәндерді меңгеру сапасының өлшеуіштері
66	2.1 Нормативтік құқықтық актілер
69	2.2 Жалпы білім беретін мектепте «Қазақ әдебиеті» пәні мазмұнын бағалау өлшемшарттарымен үйлестіру үлгісі
90	2.3 Жалпы білім беретін мектепте «Қазақстан тарихы» пәні мазмұнын бағалау өлшемшарттарымен үйлестіру үлгісі
120	ҚОРЫТЫНДЫ

**И. У. Сағындықов, Ж. Есепбай, А.Т. Кайыпбаева әзірлеген «Квалиметрия және сапа» монографиясына
ПІКІР**

«Квалиметрия және сапа» монографиясы орта білім беру жүйесіндегі сапаны өлшеу және қамтамасыз ету мәселелеріне арналған терең және жан-жақты зерттеу болып табылады. Авторлар квалиметрияның теориялық негіздерін егжей-тегжейлі қарастырады, сонымен қатар білім беру процестері мен нәтижелерінің сапасын бағалаудың практикалық әдістерін ұсынады.

Монография 2 бөлімнен тұрады. Бірінші бөлім квалиметрия және оның негізгі әдістерін қарастырса, ал екінші бөлім жалпы білім беретін мектепте оқытылатын пәндерді меңгеру сапасының өлшеуіштерін қамтиды.

«Квалиметрия және оның негізгі әдістері» бөлімінде квалиметрия ұғымы және түрлері, квалиметрия әдістерінің жалпы сипаттамасы, педагогикалық процестерді квалиметриялық бағалаудың ерекшеліктері, сапаны бағалаудағы квалиметрияның заманауи трендтері, дидактика және оқыту сапасын бағалау берілген.

«Жалпы білім беретін мектепте оқытылатын пәндерді меңгеру сапасының өлшеуіштері» бөлімінде нормативтік құқықтық актілер, жалпы білім беретін мектепте «Қазақ әдебиеті» пәні мазмұнын бағалау өлшемшарттарымен үйлестіру үлгісі, жалпы білім беретін мектепте «Қазақстан тарихы» пәні мазмұнын бағалау өлшемшарттарымен үйлестіру үлгісі берілген.

Аталған еңбектің бірнеше артықшылықтарына тоқталуға болады. Біріншіден, авторлар квалиметрияның қазақ тілінде түсінікті қылып теориялық негізін бере алған. Екіншіден, білім сапасы ұғымына анықтама берілген. Сапаны бағалаудағы квалиметрияның заманауи 7 трендін берген, бұны еңбектің үшінші артықшылығы деуге болады. Төртіншіден, авторлар квалиметрияның 7 негізгі қағидатын бөліп көрсеткен және әрқайсысына талдау жасаған. Бесінші артықшылығы жалпы білім беретін мектепте «Қазақ әдебиеті» мен «Қазақстан тарихы» пәндері мазмұнын бағалау өлшемшарттарымен үйлестіру үлгілері берілген, бұл монографияның практикалық тұсының басым екендігінің айқын дәлелі.

«Квалиметрия және сапа» монографиясы орта білім берудегі сапаны бағалау және басқару бойынша ғылыми әдебиеттерге елеулі үлес болып табылады. Ол оқырманға іргелі білімді де, оларды қолданудың нақты құралдарын да ұсына отырып, теориялық тереңдік пен практикалық маңыздылықты біріктіреді. Бұл еңбек көптеген мамандарға, соның ішінде ғалым-зерттеушілерге, педагогтерге, мектеп әкімшілігіне, докторанттарға, магистранттарға, студенттерге пайдалы болады.

Ұлттық тест орталығы үшін бұл монография білім беру сапасын бағалау және бақылау әдістерін жетілдіру үшін, сондай-ақ заманауи талаптар мен халықаралық стандарттарға сәйкес келетін жаңа құралдар мен тәсілдерді әзірлеу үшін пайдаланылуы мүмкін құнды ресурс болып табылады.

Пікір жазған:

**ҚР Ғылым және жоғары білім
министрлігі «Ұлттық тестілеу
орталығы» Республикалық мемлекеттік
қазыналық кәсіпорыны директоры,
Доктор биологических наук, кандидат
физико-математических наук**

Б.С. Абдрасилов

**И. У. Сағындықов, Ж. Есепбай, А.Т. Кайыпбаева әзірлеген «Квалиметрия және сапа» монографиясына
ІЛКІР**

«Квалиметрия және сапа» монографиясы білім беру саласындағы сапаны өлшеу және бағалау мәселелерін жан-жақты зерттеуді ұсынады. Жеке бөлімдерге бөлінген ғылыми жұмыс сапаны бағалау тәжірибесін жетілдіруге мүдделі педагогтерге, зерттеушілерге және мамандарға құнды ақпарат бере отырып, квалиметрияның негізгі тұжырымдамаларын, әдістері мен тенденцияларын ашады.

Кітап оқырмандарды квалиметрияның іргелі принциптерімен және оның білім беру жүйесіндегі сапаны бағалаудағы салдарымен таныстыру арқылы негіз қалайды. Алғы сөзде сапалы бағалау әдістерін кейінгі талқылау үшін берік негіз береді.

«1-тарау. Квалиметрия және оның негізгі әдістері» квалиметрия ұғымдары мен түрлерін егжей-тегжейлі зерттеуден бастап квалиметрияның негізгі аспектілерін қамтиды. Бұл еңбек сапаны бағалауда қолданылатын әртүрлі сапалы әдістерді тиімді қарастырады, олардың білім беру контекстінде қолданылуы мен маңыздылығын көрсетеді. Сонымен қатар, тарауда педагогикалық үдерісте сапалық бағалаудың назарға алуға тиісті ерекшеліктері қарастырылып, осы саладағы қазіргі тенденциялар мен жетістіктерге жарық түсірілді.

«2-тарау. Жалпы білім беретін мектептерде оқытылатын пәндердің сапасын өлшеу» атты екінші тарау жалпы білім беретін мектептерде оқытылатын пәндердің сапасын бағалауда квалиметрияны тәжірибеде қолдануға арналған. Нормативтік құқықтық актілерді талдау және оқу бағдарламасының мазмұнын бағалау критерийлерімен сәйкестендіру үлгісін ұсына отырып, монографияда білім беру сапасын жақсартуға ұмтылатын педагогтер мен саясаткерлерге практикалық нұсқаулар береді.

Қорытынды тарауда квалиметрияның білім сапасын бағалау тәжірибесінде үздіксіз жетілдіруді және жаңашылдықты қамтамасыз етудегі маңыздылығына тоқталып, еңбектің алынған негізгі қорытындылар жинақталған. Кітаптың қорытындысы квалиметрия және сапаны бағалау саласындағы одан әрі зерттеулер мен әзірлемелер үшін әрекетке шақыру ретінде қызмет етеді.

Монографияның күшті тұстарының бірі – оның квалиметрия тұжырымдамаларын және білім берудегі сапаны бағалаудың практикалық әдістерін терең қамтуы болып табыады. Монографияда түсінікті және жан-жақты түсіндірмелер берілген, күрделі тақырыптарды оқырмандар үшін қолжетімді етеді және сапаны бағалау тәжірибесін тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Монография квалиметрияны егжей-тегжейлі зерттеуде ерекше болғанымен, күрделі тұжырымдамаларды жеңілдету және өмірден алынған мысалдарды көбірек беру кітаптың қолжетімділігін арттырып, кеңірек аудиторияға тартымды етеді.

Болашақ зерттеу бағыттары бойынша монография сапаны дәлірек және тиімді бағалау үшін квалиметрия тәжірибесіне технологияны енгізудің инновациялық тәсілдерін зерттеуге жол ашады. Болашақ зерттеулер әртүрлі пәндерде, соның ішінде әлеуметтік, гуманитарлық және ғылымда квалиметрияны қолдануға бағытталуы мүмкін, бұл әдістерді әмбебап етеді. Сонымен қатар, монография білім беру ұйымдарындағы құндылықтарды, икемді дағдыларды және негізгі құзыреттерді бағалау бойынша зерттеулер жүргізуге мүмкіндіктер ашады. Оқушылардың құндылықтарын, бейімделу қабілетін және негізгі құзыреттіліктерін бағалау үшін сапалы бағалау әдістерін қалай қолдануға болатынын зерттеу жан-жақты дамуға жәрдемдесу және білім алушыларды әртүрлі ортада табысқа дайындау туралы құнды ақпарат бере алады.

Квалиметрия және сапа білім беру контекстінде сапаны бағалау туралы білімін тереңдетуге ұмтылатын адамдар үшін құнды ресурс болып табылады. Квалиметриялық принциптерді, практикалық әдістерді және болашақ зерттеу перспективаларын жан-жақты қамту арқылы білім беру ұйымдарындағы бағалау сапасын жақсарту бойынша жүргізіліп жатқан дискурсқа елеулі үлес қосады. Оқытушылар, зерттеушілер және мамандар

«Квалиметрия және сапа» білім беру сапасын бағалауда озық болуға ұмтылу үшін пайдалы және ақпарат беретін нұсқаулықты табады.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде авторлар И.У. Сагиндилов, Ж. Есепбай, А.Т. Кайыпбаев әзірлеген «Квалиметрия және сапа» монографиясын баспа жолымен жариялауға және білім беру ұйымдарында оқу процесінде пайдалануға болады.

**Л.Н. Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университетінің
физикалық және экономикалық
география кафедрасының профессоры,
п.ғ.д.**

А.А. Саипов

АЛҒЫ СӨЗ

«Квалиметрия» сапаны бағалау ғылымы ретінде білім беру процестері мен нәтижелерінің сапасын бағалауға және жақсартуға бағытталған іргелі әдістер кешенін қамтиды. Бұл әдістер білім беру тәжірибесінің тиімділігін қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады, нәтижесінде білім алушылардың оқу сапасы жақсарады.

Квалиметрияның негізгі әдістерінің бірі – білім беру практикасының сапасы туралы мағыналы түсінік алу үшін сандық емес ақпаратты жүйелі талдауды қамтитын сапалы деректерді бағалау. Бақылаулар, сұхбаттар және ашық сауалнамалар сияқты сапалы дерек көздері оқу процесін жетілдіру үшін ұтымды және бағыттарға бай контекст ұсынады.

Квалиметрияның тағы бір негізгі әдісі – сапа параметрлерін объективті бағалау үшін сандық көрсеткіштерді қолдану. Тест нәтижелерін, сабаққа қатысуды және оқуды аяқтау пайызын қоса алғанда, сандық деректер білім сапасын бағалау және уақыт өте келе білім алушылардың үлгерімін бақылау үшін нақты көрсеткіштерді ұсынады. Сандық деректерді талдай отырып, педагогтер білім беру жүйесіндегі үдерістерді, заңдылықтарды және сәттілік салаларын немесе проблемаларды анықтай алады.

Сонымен қатар, квалиметриядағы сапалық және сандық әдістер көбінесе білім сапасын кешенді бағалауды қамтамасыз ету үшін біріктіріледі. Бұл аралас тәсіл субъективті тәжірибені де, оқу мен оқыту тәжірибесінің өлшенетін нәтижелерін де ескеретін тұтас бағалауға мүмкіндік береді.

Осы іргелі квалиметрия әдістерін пайдалана отырып, педагогтер білім сапасы туралы құнды ақпарат ала алады, оқыту тәжірибесін жақсарту үшін негізделген шешімдер қабылдай алады нәтижесінде білім алушылардың ынтасы мен жетістіктеріне ықпал ететін қолайлы және қызықты оқу ортасын жасай алады.

Бұл монография квалиметрияны оның негізгі тұжырымдамасына және түрлеріне баса назар аудара отырып зерттеуге арналған. Алғысөзде сапаны бағалау саласындағы квалиметрияның мәні мен әртүрлілігі туралы түсінік беріледі.

Квалиметрия – сапаны бағалау ғылымы ретінде әртүрлі салаларда, соның ішінде білім беруде маңызды рөл атқарады. Квалиметрия тұжырымдамасына кеңірек тоқтала отырып, біз мамандарға сапаның қалай бағаланатыны және өлшенетіні туралы толық түсінік береміз.

Бұл бөлімде біз сандық тәсілдерден бастап сапалық әдістерге дейінгі квалиметрияның әр түрлерін қарастырамыз. Әрбір түрі өнімдердің, қызметтердің немесе процестердің сапасын бағалау және қамтамасыз ету туралы бірегей ақпаратты ұсынады.

Квалиметрияның қыр-сырын түсіну арқылы мамандар әртүрлі контексттерде сапа стандарттарын сыни тұрғыдан талдауға және бағалауға қажетті білім мен құралдарды меңгереді. Квалиметрия ұғымы қазіргі қоғамдағы сапаны бағалаудың маңыздылығын тереңірек түсінуге ықпал етеді.

Квалиметрияның мәнін ашу мақсатында біз оның мағынасын және сапа стандарттары мен тәжірибелерінің қалыптасуына әсерін анықтау үшін оның **деңгейлерін** ашамыз.

Квалиметрия әдістері білім беру тәжірибелері және бағдарламаларының әрекеттесу сапасын өлшеуге және бағалауға арналған құралдар мен әдістердің кең ауқымын қамтиды. Бұл әдістерді түсіну білім сапасын арттыруға ұмтылатын педагогтер мен зерттеушілер үшін өте маңызды.

Бұл бөлімде біз квалиметрияда жиі қолданылатын сауалнамалар, сұхбаттар, бақылаулар және өнімділікті бағалау сияқты әртүрлі бағалау әдістерін қарастырамыз. Бұл әдістер білім беру бастамаларының тиімділігі мен әсері туралы құнды ақпарат береді.

Әдістемелік нақтылыққа ерекше назар аудару, бағалау нәтижелерінің сенімділігі мен анықтығын қамтамасыз ету үшін квалиметрия өте маңызды. Нақты зерттеу және деректерді талдау әдістерін ұстана отырып, педагогтер білім сапасын жетілдіру үшін негізделген шешімдер қабылдай алады.

Квалиметрия әдістерін тиімді пайдалана отырып, педагогтер сапаны жақсарту бағыттарын анықтай алады, оқу стратегияларының әсерін өлшей алады және білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін шараларды бейімдей алады. Бағалау – білім берудегі үздіксіз жетілдіру мен инновацияда шешуші рөл атқарады.

Монографияда білім беру ұйымдарында сапаны бағалаудың принциптері, практикасы және қолданылуы қарастырылады. Ұсынылған әдістер шешім қабылдауға және білім беру саласындағы оң өзгерістерге әсер етеді.

Оқу процесінің сапасын бағалау білім беру мақсаттарына қол жеткізуді және білім алушылардың оқудың маңызды нәтижелеріне қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін өте маңызды. Бұл бөлімде оқу ортасының тиімділігін бағалау үшін қолданылатын әдістер мен тәсілдер туралы ақпарат беріледі.

«Педагогикалық процестерді квалиметриялық бағалаудың ерекшеліктері» деп аталатын 1-бөлімде формативті, жиынтық бағалау мен топтық және өзін-өзі бағалауды қоса алғанда, оқу процесінің сапасын өлшеу үшін қолданылатын бағалаудың әртүрлі стратегиялары қарастырылады. Бұл стратегиялар педагогтерге білім алушылардың үлгерімін бағалауға және оқыту әдістерін сәйкесінше реттеуге көмектеседі.

Кері байланыс және рефлексия оқу процесінің сапасын бағалаудың ажырамас компоненттері болып табылады. Білім алушыларға сындарлы кері байланыс беру және рефлексиялық тәжірибені ынталандыру арқылы педагогтер білім алушылардың белсенділігін, ынтасын және жалпы оқу тәжірибесін арттыра алады.

Оқу процесінің сапасын бағалау – білім беруді жетілдіру мен инновацияның үздіксіз жолы. Бағалау деректерін талдау, өсу бағыттарын

анықтау және ғылыми негізделген әдістерді енгізу арқылы педагогтер білім алушыға бағытталған динамикалық оқу ортасын құра алады.

Бөлімде білім берудегі сапаны бағалаудың даму ортасы және білім беру сапасын бағалаудың болашағын қалыптастыратын инновациялық тәсілдер қарастырылады.

Білім беруді жалғастыра отырып, оның сапасын бағалау және оңтайландыру үшін қолданылатын әдістер мен тәсілдер де өзгереді. Бұл бөлімде педагогтердің білім беру тәжірибесін бағалау және жетілдіру тәсілдерін түбегейлі өзгертетін квалиметриядағы соңғы тенденциялар мен инновациялар қамтылады.

Квалиметриядағы заманауи тенденциялар білім беру сапасын бағалау үшін технологияларды қолдануға және деректерге негізделген шешімдер қабылдауға баса назар аударады. Білім беру технологияларын, аналитиканы және цифрлық құралдарды пайдалана отырып, педагогтер білім алушылардың оқу нәтижелері мен оқу тиімділігі туралы тереңірек түсінік ала алады.

Дараланған оқыту мен сараланған бағалауға көшу қазіргі квалиметриядағы маңызды тенденция болып табылады. Бағалау әдістерін білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктері мен оқу стильдеріне бейімдеу білім беру сапасын неғұрлым мағыналы және тиімді бағалауға мүмкіндік береді.

Білім алушыларды, ата-аналарды, мұғалімдерді және қоғамдастық мүшелерін қоса алғанда, мүдделі тараптарды бағалау процесіне тарту қазіргі квалиметрияның негізгі тенденциясы. Бірлескен бағалау білім беру сапасын арттыру үшін ашықтыққа, есептілікке және жалпы жауапкершілікке ықпал етеді.

«Дидактика және оқыту сапасын бағалау» бөлімі білім алушылардың оқу нәтижелерін жетілдіруге бағытталған оқытудың сапасы мен стратегияларын бағалаудың негізгі аспектілерін ашады.

Дидактика тиімді білім беруді ілгерілету үшін қолданылатын әдістерді, принциптерді және стратегияларды қамтитын оқыту ғылымын білдіреді. Бұл бөлім білім берудің заманауи стандарттарын қамтамасыз ету үшін дидактика мен оқыту сапасын бағалаудың маңыздылығын анықтайды.

Бөлімде оқытудың жалпы сапасына ықпал ететін педагогикалық тәжірибенің әртүрлі аспектілері қарастырылады. Сабақтарды жоспарлау мен өткізуден бастап сыныпты басқаруға және білім алушыларды ынталандыру дейін оқыту тәжірибесін бағалау, үздіксіз жетілдіру өте маңызды.

Оқыту сапасын бағалау педагогтердің білім алушыларды оқуға ынталандыру мен қолдаудың педагогикалық тиімділігін бағалауды қамтиды. Оқыту әдістерін, қарым-қатынас дағдыларын және оқыту тәсілдерін бағалау арқылы педагогтер білім алушылардың оқу нәтижелеріне әсерін арттыра алады.

Дидактика мен оқытудағы сапаны бағалау білім алушылардың академиялық өсуіне белсенді қатысатын, ынталандыратын және қолдау алатын білім алушыларға бағытталған оқу ортасын құруға бағытталған. Білім алушылардың қажеттіліктеріне және кері байланысқа басымдық бере отырып, педагогтер оқытудың оңтайлы нәтижелеріне қол жеткізу үшін өздерінің оқыту тәжірибесін үйлесімді түрде бейімдейді.

Жалпы білім беретін мектепте пәнді меңгеру сапасын өлшеу әр түрлі әдістер мен бағалау критерийлерін қамтитын көп қырлы міндет болып табылады. Математика, әдебиет, жаратылыстану және әлеуметтік ғылымдар сияқты пәндер бойынша **білім беру мен оқытудың** тиімділігі білім алушылардың негізгі білім мен дағдыларды түсінуі мен меңгеру дәрежесін бағалау үшін өте маңызды.

Мұғалімдер білім алушылардың үлгерімін өлшеу және пәннің мазмұнын игеру үшін формативті және жиынтық бағалауды қолданады. Викториналар, пікірталастар және жобалар сияқты формативті бағалау білім алушылармен де, мұғалімдермен де үздіксіз кері байланысты қамтамасыз етеді, бұл оқытуды **жетілдіру** бвғытында оқыту стратегияларын түзетуге мүмкіндік береді. Емтихандар мен стандартталған тестілерді қамтитын жиынтық бағалау білім алушылардың пән туралы жалпы түсінігі мен білімін жан-жақты бағалауға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, оқу бағдарламасын бағалау критерийлерімен үйлестіру оқыту мақсаттарының нақты анықталуын және өлшенуін қамтамасыз етеді, бұл оқыту мен бағалау тәжірибесін анықтайды. Оқытудың нақты нәтижелері мен бағалау критерийлерін анықтай отырып, педагогтер білім алушылардың меңгеру деңгейін тиімді бақылай алады, оқудағы олқылықтарды жоя алады және білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін оқытуды бейімдей алады.

Жалпы білім беретін мектептердің динамикалық ортасында пәнді меңгеру сапасын өлшеу үлгерімді арттыру, сыни ойлау дағдыларын дамыту және білім алушыларды болашақ академиялық және кәсіби қызметке дайындау үшін негіз болады. Стратегиялық бағалау тәжірибелері мен оқу бағдарламаларын сәйкестендіру арқылы педагогтер білім алушыларға өмір бойы білім алу мен табысқа жетудің берік негізін қалау арқылы әртүрлі пәндер бойынша шеберлікке қол жеткізуге мүмкіндік береді.

«Нормативтік-құқықтық актілер» бөлімінде білім берудегі пәндер бойынша бағалау практикасын реттеудегі заңнамалық актілердің маңызы қарастырылады. Олар бағалау саясатын қалыптастыруда және білім алушылардың үлгерімін бағалауда әділеттілік пен дәйектілікті қамтамасыз етуде құқықтық негіздер мен ережелердің шешуші рөліне ие.

Заңнамалық актілер білім алушылардың пәндер бойынша жетістіктерін бағалау бойынша нұсқаулықтарды, стандарттарды және процедураларды белгілей отырып, білім берудегі бағалау тәжірибесінің негізі болып табылады. Бұл бөлімде құқықтық негіздер бағалау параметрлерін қалай белгілейтіні және бағалау процесінің есептілігі мен ашықтығына әсері қарастырылады.

Заңнамалық актілер әр пән бойынша білім алушылардың үлгерімін бағалаудан күтілетін нәтижелері мен стандарттарын белгілеу арқылы бағалау тәжірибесінде теңдік пен әділеттілікті қамтамасыз етуге бағытталған. Құқықтық нормаларды сақтай отырып, педагогтер білім алушылардың білімі мен дағдыларын бағалау кезінде жүйелілік пен объективтілікті сақтай алады.

Пәндер бойынша бағалауды реттейтін заңнамалық актілер бағалау практикасының оқыту мақсаттарымен және оқытудан күтілетін нәтижелерімен

тығыз байланысын қамтамасыз ете отырып, оқу бағдарламасының талаптарына сәйкес келуін қамтамасыз етеді. Осы стандарттарды сақтай отырып, педагогтер білім алушылардың пәндерді меңгеру деңгейін тиімді және дәл бағалай алады.

Бағалаудың құқықтық негіздері бағаның адалдығы мен сенімділігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Педагогтер заңнамалық актілер мен нормативтік актілерді сақтай отырып, білім алушылардың үлгерімін өлшеу кезінде академиялық адалдық, этикалық бағалау практикасы және есеп беру принциптерін қолдайды.

Бөлім: «Қазақстан тарихы», «Қазақ әдебиеті» пәндері бойынша оқу бағдарламасының күтілетін нәтижелерімен бағалау практикасын іске асыру моделі» білім алушылардың пәндер бойынша оқу нәтижелерін бағалауда оқу бағдарламасының мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келуін қамтамасыз ететін бағалаудың жүйелі тәсілін қарастырады.

Біздің модель күтілетін оқу нәтижелерінің нақты иерархиясына және пәндер бойынша оқу бағдарламасындағы тақырыптардың реттілігіне негізделген. Білім алушылар қол жеткізуі керек нақты мақсаттарды, стандарттар мен құзыреттерді тұжырымдай отырып, педагогтер білім алушылардың үлгерімін және пәндер бойынша негізгі ұғымдарды меңгеруін өлшейтін бағаларды әзірлеуге негіз жасай алады.

Ұсынылған модель пәндер бойынша білім мен дағдылардың нақты қолданылуын көрсететін шынайы бағалауды дамытудың маңыздылығын көрсетеді. Сыни ойлауды, пайымдауды қажет ететін тапсырмаларды, жобаларды және мәселелерді қоса алғанда, педагогтер білім алушылардың алған білімдерін практикалық контексте қолдану қабілетін бағалай алады.

Формативті бағалау біздің модельде маңызды рөл атқарады, білім алушылармен де, мұғалімдермен де прогресті бақылау және оқу шешімдері туралы хабардар ету үшін үнемі кері байланыс орнатады. Өзара бағалау, өзін-өзі бағалау және сындарлы кері байланыс сияқты формативті бағалау стратегияларын біріктіру арқылы педагогтер пәндер бойынша оқу бағдарламасы бойынша білім алушылардың оқуы мен меңгергендерін бекітуін қолдай алады.

Бұл модель оқыту мен оқуды үздіксіз жақсарту үшін бағалау деректерін пайдалануды қамтиды. Бағалау нәтижелерін талдау, тенденциялар мен заңдылықтарды анықтау және білім алушылардың үлгеріміне негізделген оқыту стратегияларын бейімдеу арқылы педагогтер пәндер бойынша оқу бағдарламасының тиімділігін арттырып, білім алушылардың үлгерімін қолдай алады.

Жалпы бұл жұмыс, «Өлшеу және бағалау», «Жетілдіру және ынталандыру» монографияларының білім беру жүйесінде тәжірибеге үйлесімді жалғасы болып табылады. Аталмыш еңбектерде нені, не үшін, қандай мақсаттарда өлшейміз?; Өлшеу үшін қандай құралдарды қалай қолданғанда тиімді және дәл нақтыланған нәтижеге қол жеткіземіз?; Өлшеу қандай жағдайларда жүргізілуі тиіс және өлшеу тәсілі мен құралдарын қалай жетілдіреміз? деген сауалдарға жауап беруге бағытталған болатын. (*(*))

Осы саладағы зерттеудің перспективалық бағыттары нақты пәндер бойынша білімді ғана емес, сонымен қатар 21 ғасырда табысқа жету үшін маңызды және қажетті дағдылар мен құзыреттерді қамтитын бағалау тәжірибелері туралы түсініктерді қалыптастыруға бағытталған.

Квалиметрияның болашағы бағалаудың біртұтас тәсіліне көшуді білдіреді, ол дәстүрлі академиялық көрсеткіштерден ауқымды және құзыреттердің кең спектрін қамтиды. Бұл бөлімде құндылықтарды, мінез-құлық тәжірибелерін және негізгі құзыреттіліктерді бағалау пәннің мазмұнымен бірге білім алушылардың оқуы мен дамуы туралы толық түсінік бере алатындығы қарастырылады.

Құндылықтарды, мінез-құлық тәжірибелерін және негізгі құзыреттіліктерді бағалауды пән мазмұнымен біріктіре отырып, педагогтер академиялық білімі ғана емес, сонымен қатар қажетті өмірлік дағдылары мен құзыреттілігі қалыптасқан білім алушылардың меңгеру деңгейінің артуына ықпал ете алады. Бағалаудың бұл біртұтас тәсілі білім алушыларға күрделі мәселелерді шешуге, тиімді қарым-қатынас жасауға және тез өзгертін әлемде тұрақтылық пен бейімделгіштікті көрсетуге мүмкіндік береді.

Квалиметрияның болашағы когнитивті дағдылар мен эмоционалды интеллектінің өзара байланысты табиғатын мойындай отырып, академиялық оқытудың әлеуметтік-эмоционалды дамумен үздіксіз интеграциясын қамтиды. Біз құндылықтарды, мінез-құлық тәжірибелерін және негізгі құзыреттіліктерді бағалау білім алушылардың әлеуметтік хабардарлығын, өзін-өзі басқару дағдыларын және оқу үлгерімімен қатар қарым-қатынастарды дамытуға қалай ықпал ететінін тереңірек қарастыруымыз керек.

Квалиметрияның болашағына көз жүгіртсек, авторлар білім алушылардың қабілеттері мен құзыреттерінің кең ауқымын бағалау үшін инновациялық әдістемелерді, құралдар мен тәжірибелерді үйренуге және ұсынуға дайын. Бағалауға осы көреген көзқарасты қабылдай отырып, біз білім алушыларға өмірдегі күрделі және өзгермелі әлемде табысқа жетуге дайындайтын инклюзивті, әділ және білім алушыға бағытталған білім беру ортасына жол ашамыз.

КВАЛИМЕТРИЯ ЖӘНЕ ОНЫҢ НЕГІЗГІ ӘДІСТЕРІ

1. Квалиметрия ұғымы және түрлері

Квалиметрия (латынша *qualitas* – «қандай, сапасы қандай», *metreo* – «өлшеу») - өнімнің адам қызметі процестерінің сапасын, өнім сапасын басқару мен стандарттауда қабылданатын шешімдерді негіздеу үшін қолданылатын, сандық бағалау әдістерін біріктіретін ғылым саласы.

Квалиметрияның міндеті – сапаны бағалаудың барлық әдістерін әзірлеу және дамыту.

Көптеген жылдар бойы өндірісте, құрылыста, сәулетте, техникада, менеджментте сапаны бағалау мәселелерімен айналысатын «Квалиметрия» ғылыми пәнін құрудың бастамашысы Г.Г. Азгальдов квалиметрияның міндеттерін былайша анықтады:

- сапа көрсеткіштерінің номенклатурасын (терминдерінің тізбесі немесе жиынтығын) негіздеу;
- өнім сапасының көрсеткіштерін анықтау әдістерін әзірлеу;
- өнімнің өлшемдері мен параметрлік қатарларын оңтайландыру;
- сапаның жалпыланған көрсеткіштерін құру принциптерін әзірлеу;
- сапа көрсеткіштерінің шарттарын негіздеу, оларды стандарттау және сапаны басқару міндеттерінде қолдану [8].

Квалиметрия нормативтік құжаттардағы сапа көрсеткіштерін регламенттеу бойынша, периодты, типтік, қабылдаушы-тапсырыстық және сертификаттық сынаулар процесінде сапа деңгейін бағалау мен сапаны басқару бойынша қызметтің негізіндегі мәселелерді шешу методологиясы мен әдістемелерін зерттейді.

Квалиметрия *теориялық* және *қолданбалы* болып екі түрге бөлінеді. *Теориялық квалиметрия* сапаның сандық бағалауының принциптерін, классификациясын, жалпы әдістерін қарастырады.

Қолданбалы квалиметрия өнімнің нақты түрлерінің ерекшеліктерін есепке алатын сапаны сандық бағалаудың әдістерін жасайды.

Квалиметрияның негізгі шарттары:

1. Кез келген өнім (бұйым, қызмет көрсету, процесс, жүйе және т.б.) жеке қасиеттерімен сипатталады, бұл қасиеттер мемлекеттік стандартқа сәйкес өнімді жасау, эксплуатациялау мен қолдану.

2. Сапа – өнімнің тұтынушы үшін пайдалылығының дәрежесін анықтайтын күрделі қасиет немесе қасиеттер жиынтығы. Өнім сапасы – өзіндік ерекшелігі бар, кейбір тұтынушылардың қанағаттану дәрежесін және нарық жағдайындағы өнімге сұранысты анықтайтын техника-экономикалық жүйемен сандық бағаланатын қасиеттер жиынтығы.

3. Сапа иерархиялы құрылым (қасиеттер ағашы) түрінде көрсетіледі, оның ең жоғарғы деңгейінде сапа, ал ең төмен деңгейінде қарапайым қасиеттер болады.

4. Жеке қасиеттер (қарапайым немесе күрделі) белгілі бір өлшем бірліктерінде өлшенуі немесе бағалануы мүмкін, нәтижесінде сапа көрсеткіштерінің абсолют мәндері анықталады.

5. Сапа көрсеткіштерінің абсолют мәндерін орнату:

- өлшеу құралдарын қолданумен метрология әдістерімен эксперименталды түрде;

- эргономикалық және эстетикалық қасиеттерді анықтау үшін адамның сезім мүшелері арқылы органолептика әдістерімен эксперименталды түрде;

- объектінің жұмыс істеуінің және сапа қасиеттері мен көрсеткіштері арасында аналитикалық байланыстар орнатудың аналитикалық модельдерін құрастыру негізінде жүзеге асырылуы мүмкін.

6. Көрсеткіштің абсолют мәнімен бірге, әрбір қарапайым немесе күрделі қасиет көрсеткіштің салыстырмалы мәнімен де сипатталуы мүмкін. Бұл салыстырмалы көрсеткіштің абсолют мәнін негізгі мәнімен салыстыру арқылы анықталады.

7. Сапа көрсеткіштерінің абсолют және салыстырмалы мәндерімен қатар, әрбір қарапайым немесе күрделі қасиет барлық басқа қасиеттер арасында өзінің салмақтылығымен сипатталады.

8. Сапаның сандық сипаттамасы өнім сапасының салыстырмалы сипаттамасы деп танылатын өнім сапасының деңгейі болып табылады.

9. Сапа деңгейінің мәні көрсеткіштердің салыстырмалы мәндерінің және салмақтылық коэффициенттерінің қандай да бір функциясы ретінде көрсетіледі.

10. Сапаны сандық бағалаудың жалпы алгоритмі:

- сапа көрсеткіштерінің иерархиялық құрылымын құрастыру;
- сапа көрсеткіштерінің абсолют және негізгі мәндерін анықтау;
- көрсеткіштердің салмақтылық коэффициенттерін анықтау;
- сапаны комплексті сандық бағалаудың мәндерін анықтау.

Квалиметрия ғылым ретінде жалпылық дәрежесімен, өлшеу мен бағалау құралдарымен және әдістерімен ажыратылатын теориялардың (жалпы квалиметрия, арнайы квалиметрия, пән квалиметрия) өзара байланысқан жүйесін зерттейді.

Жалпы квалиметрия жалпытеориялық мәселелерді: түсініктер жүйесін, бағалау теориясын (заңдар мен әдістер), квалиметрияның аксиоматикасын (аксиомалар мен ережелер), квалиметриялық шкалалау теориясын (өлшеулер, салмақтылық, өлшем жүргізу) қарастырады.

Арнайы квалиметрия бағалаудың модельдері мен алгоритмдерін, бағалаудың дәлдігі мен сенімділігін: экспертті квалиметрия, ықтималдық-статистикалық квалиметрия, индексті квалиметрия, квалиметриялық таксономия, квалификациялар мен **жүйелендіру** теориясын қарастырады.

Пәндік квалиметрия объектілер бойынша бағалауды қарастырады (өнім мен техника квалиметриясы, еңбек пен қызмет квалиметриясы, шешімдер мен жобалар квалиметриясы, процестер квалиметриясы).

Квалиметрия әдістерінің жалпы сипаттамасы

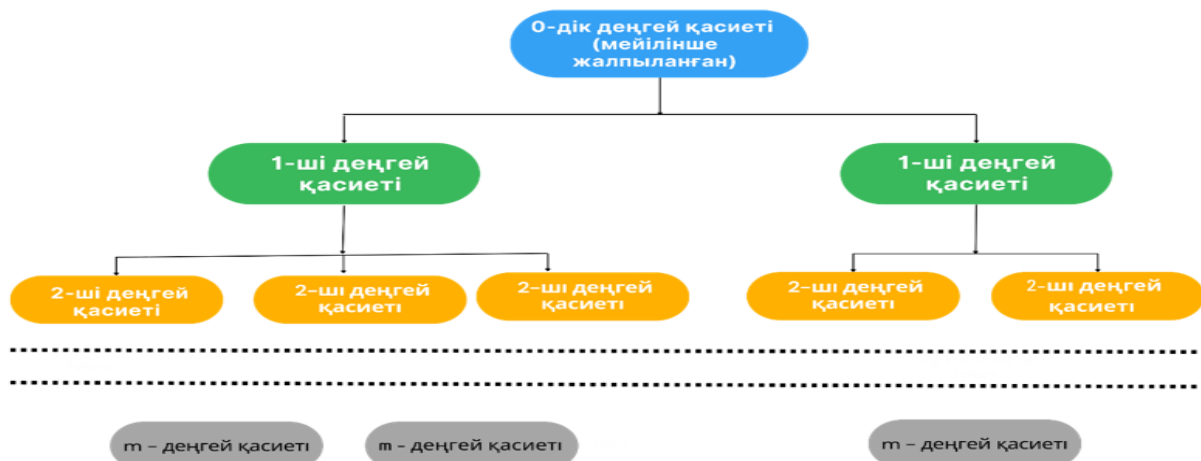
Квалиметрияның негізгі әдістері түрлі сипаттамалар (функционалдық және пайдалану мүмкіндіктері, технологиялық және құндық сипаттамалары және т.б.) бойынша өнім сапасын өлшеу және сандық бағалау әдістерінің сипаты мен мазмұнын ашады (1-сурет). Бұл өнімді бір жағынан көлденең деңгейде бағалауды береді. Екінші жағынан, квалиметрияның негізгі әдістері өнімнің жекелеген сипаттамаларын өлшеу мен бағалауды барған сайын кеңірек топтар мен санаттарға біріктіру жолдарын ашады. Бұл өнімді тік деңгейде бағалауға мүмкіндік береді. Яғни, квалиметрия көлденең және тік деңгейлі бағалауды қоса алғанда екі өлшемді кеңістіктегі өнім сапасын сандық бағалау ретінде бірінғай принциптерге негізделген.

1-сурет. Көлденең деңгейде бағалаудың жіктелуі

Квалиметрияның негізгі қағидаттары:

1. Квалиметрияда **сапа** белгілі бір еңбек өнімін тұтынушылар үшін қызығушылық тудыратын **қасиеттердің иерархиялық жиынтығы** ретінде қарастырылады (2-сурет).

2-сурет. Сапа қасиеттерінің иерархиялық жиынтығы

Қасиеттердің иерархиялық жиынтығының бастапқы (нөлдік) деңгейінде сапа өнімнің ең күрделі жалпыланған қасиеті ретінде қабылданады, ал оны құрайтын **қарапайымнан** жалпыланған қасиеттер иерархияның жоғары (бірінші) деңгейінде, яғни ең күрделіден қарапайымға қарай жіктеле қарастырылады т. б.

Осылайша, квалиметрияның бірінші принципін келесідей тұжырымдауға болады: **өнім сапасының i -ші деңгейінің қасиеті ($i + 1$)-ші деңгейдің сәйкес қасиеттерімен анықталады ($i = 0, 1, 2, \dots, m$).**

2. Сапаның иерархиялық құрылымын құрайтын жеке қасиеттерді өлшеу немесе есептеу арқылы P_{ij} – сандық (абсолютті) сипаттамалармен көрсетуге болады (j – саны i - деңгейде жатқан қасиеттер саны; $j = 0, 1, 2, \dots, n$). Алайда, абсолютті индикаторлардың өзі қасиеттердің жеткіліктілігі туралы әлі түсінік бермейді, яғни оның деңгейін жалпы қасиет және сапа туралы ең толық және маңызды ақпарат (дерек) ретінде анықтамайды.

Сондықтан көбінесе квалиметриялық есептеулердің соңғы нәтижесі абсолютті көрсеткіші емес, салыстырмалы – бағалау K_{ij} болады. Мұндағы K_{ij} бағасы – өлшенетін P_{ij} және базалық ретінде қабылданған $P_{ij\text{баз}}$ екі абсолютті көрсеткіштің функциясы $K_{ij} = f(P_{ij}; P_{ij\text{баз}})$.

Басқаша айтқанда, кез-келген өнімнің сапасын оған қандай талаптар қойылатындығын алдын-ала анықтау арқылы бағалау қажет (өнім қандай мақсатта және қандай жағдайда қолданылады).

Осылайша, квалиметрияның екінші принципі келесідей тұжырымдалады: **жеке қасиеттерді немесе жалпы сапаны өлшеу, сапаның салыстырмалы көрсеткішін (бағасын) есептеумен аяқталуы керек.**

3. Өнімнің (жұмыстардың, қызметтердің) сапасы оларға қойылатын талаптар тұрғысынан бағаланады (яғни белгілі бір қажеттіліктер тұрғысынан). Еңбек өнімдеріне деген қажеттіліктің барлық жиынтығы екі топқа бөлінеді: жеке (әр тұтынушыға тән); ұжымдық (тұтынушылардың едәуір тобы үшін орташаланған). Екінші топ үшін сапаны бағалау қоғамдық тұтыну құнына жатады сондықтан үлкен теориялық және практикалық мәнге ие.

Квалиметрияның үшінші принципі: **сапаның салыстырмалы бағасы квалиметрияда кез-келген адамның жеке қажеттілігі емес, қоғамның**

көптеген мүшелерінің орташа қажеттілігі рөлінде қолданылуы мүмкін әлеуметтік қажеттілік тұрғысынан анықталады.

4. Квалиметрияның бірінші принципіне сәйкес кез-келген деңгейдің қасиеттері – нөлден $(m-1)$ -ге дейін соңында m -деңгейдің қасиеттерімен анықталады. Сондықтан кез-келген K_{ij} қасиетінің салыстырмалы бағалары, жалпы K_{ij} сапасы қарапайым P_{ij} қасиеттерінің абсолютті көрсеткіштеріне байланысты.

Осылайша, сапа көрсеткішін есептеу үшін қарапайым P_{ij} қасиеттерінің көрсеткіштерін біріктіру қажет. Бірақ бұл көрсеткіштерді тікелей біріктіру мүмкін емес, өйткені олардың барлығы әртүрлі өлшемдерге ие. P_{ij} m -деңгейінің қасиеттерінің абсолютті көрсеткіштерінен барлық басқа қасиеттердің көрсеткіштеріне (нөлдік деңгейге дейін) өту үшін барлық қарапайым қасиеттерді әртүрлі өлшемдері бар шкалалардан біртұтас (ерекше жағдайда – өлшемсіз шкалаға) аудару (түрлендіру) қажет.

Квалиметрияның төртінші принципі: **сапа қасиеттерінің абсолютті көрсеткіштерін өлшеудің әр түрлі шкалалары P_{ij} міндетті түрде бір жалпы шкалаға айналуы керек.**

5. Кез-келген i -деңгейде қасиеттер көрсеткіштері (абсолютті де, салыстырмалы да) интегралды K_0 -ді қоса алғанда, жоғары деңгейлі бағалау тұрғысынан M_{ij} -дің бірдей маңыздылығына (салмағына) ие емес.

Квалиметрияның бесінші принципі: **өнім сапасының әрбір қасиеті екі сандық параметрмен анықталады, олар K салыстырмалы бағалаудың шамасы және M салмағы.**

6. Өнімнің сапасын сандық бағалаудың барлық әдістері келесі ережеге бағынады: M_{ij} салмағы бір, j -деңгейіндегі барлық қасиеттер бір-бірімен байланысты, сондықтан салмақтардың қосындысы әрқашан тұрақты, алдын-ала берілген сан болып қалады. Бір қасиеттің салмағының артуы тек сол деңгейдің басқа қасиеттерінің төмендеуіне байланысты болуы мүмкін.

Квалиметрияның алтыншы принципі: **бір деңгейдегі қасиеттер салмағының қосындысы тұрақты мән болып табылады ($\sum_{j=1}^n M_{ij} = \text{const}$).**

7. Кез келген сапа қасиеті (m -деңгейіндегі қарапайым қасиеттерден басқа) оны құрайтын жалпы емес қасиеттердің кейбір санына бөлінуі мүмкін, олар келесі ретпен қарау деңгейінде болады. Яғни, құрамдас қасиеттердің әрқайсысының M_{ij} салмағы мен K_{ij} бағасы оған байланысты жалпы қасиет жағынан қойылатын талаптармен анықталады.

Квалиметрияның жетінші принципі: **деңгейдің қасиеттерінің салмағы мен бағасы олармен байланысты $(i-1)$ деңгейдің талаптарымен анықталады.**

Қорытынды: көрсетілген принциптерді өнім сапасын сандық бағалаудың барлық әдістерінің негізі ретінде қарастыруға болады.

Педагогикалық процестерді квалиметриялық бағалаудың ерекшеліктері

Педагогикалық процестердің сапасын бағалаудың тиімділігін арттыру көбінесе педагогикалық білімді **формализациялау** деңгейімен және оларды теориялық жалпылаумен байланысты. Ғылыми әдебиеттерде «математиканың гуманитарлық пәнінде неғұрлым көп болса, соғұрлым оның дәлдігі соғұрлым жоғары болады және соғұрлым ғылыми болады» деген постулат бекітілді [9, 109-бет].

Кез келген тәжірибе негізіндегі ғылымның дамуының белгілі бір кезеңінде математиканы қолданудың қарқынды процесі басталады. Бұл, ең алдымен, жаратылыстану ғылымдарына әсер етті, кейіннен гуманитарлық, соның ішінде педагогикаға да әсер етті. Психологияны **математикалық модел түрінде көрсету** процесін зерттеушілер, [10] кез-келген ғылымнан өткен математикалық моделді қолданудың үш кезеңін анықтады.

Бірінші кезең – нәтижелерді *талдау және өңдеу*, қарапайым сандық заңдылықтарды анықтау үшін стандартты математикалық әдістерді қолдану. Математиканың бұл кезеңі деректерді өңдеудің статистикалық әдістерін қолданумен сипатталады.

Екінші кезең – қолда бар дайын математикалық аппарат негізінде *математикалық модельдерді құру* әрекеттері. Сонымен, оқу процестерін модельдеу үшін Марковтың кездейсоқ процестерінің аппараты қолданылды. Алайда, мұнда басқа ғылымдар үшін әзірленген аппараттың көмегімен осы ғылымның процестерін модельдеу мүмкіндіктерінің шектеулілігі анықталады. Бұл қарастырылып отырған ғылымдағы процестерді мейлінше дәл сипаттайтын модельдерді таңдаудың күрделілігімен көрінеді.

Үшінші кезең – осы ғылыми салаға тән процестер мен құбылыстарды зерттеу және модельдеу үшін *мамандандырылған математикалық аппарат құру*. М.В. Старцевтің [11] пікірінше, ғылымды математикаландырудың күшеюі жүйелік тәсілдің дамуымен байланысты [10].

Қазіргі уақытта пәндер сапасының сандық сипаттамасына бағытталған ғылыми бағыт белсенді дамып келеді, яғни квалиметрия (лат. qualis сөздері – сапасы мен грекше. metria сөздері – өлшеу) – кез келген объектілердің (заттардың, құбылыстардың, процестердің) кешенді, ал кейбір жағдайларда жүйелік сандық, сапалық бағалауларын әзірлеу әдістемесі мен мәселелерін зерттейтін ғылыми білім саласы.

Психологиялық-педагогикалық және дидактикалық объектілерді бағалайтын педагогикалық квалиметрияның өзіндік ерекшелігі бар. Педагогикалық квалиметрияның негізінде педагогика, психология, әлеуметтану, математика және кибернетика сияқты ғылымдар жатыр.

Педагогикалық квалиметрияның маңызды құрамдас бөлігі математикалық статистика және оның екі үлкен бөлімі: сипаттамалық статистика және статистикалық қорытынды теориясы. Біріншісінің ұғымдары мен әдістері педагогикалық объектілерді сипаттау үшін бұрыннан және белсенді

қолданылған. Орташа баллды, дисперсияны, әртүрлі корреляция көрсеткіштерін (яғни, атау жеткілікті белгілердің байланысы), факторлық талдау. Статистикалық қорытынды теориясы сирек қолданылады, дегенмен бұл маңызы күшті зерттеу құралы.

Педагогикалық құбылыстарды сандық талдаудың негізгі **проблемасы** – **өлшеу процедураларын белгілеу**. Педагогикадағы өлшем танымдық процесс ретінде қарастырылады, оның мәні «педагогикалық объектілердің немесе құбылыстардың кейбір белгілерін сипаттайтын шамалардың сандық мәндерін эксперименталды түрде анықтау болып табылады [12, б.15].

Педагогикалық зерттеулерде өлшеу және масштабтау процестерінің мынадай схемасын пайдалануға болады:

1) өлшеу нысанасын, яғни педагогикалық объектілер мен құбылыстардың сипаттамаларын, белгілерін анықтау және сапалы сипаттау;

2) өлшеуіштерді жасау (құрастыру) – критерийлер (көрсеткіштер), әдістемелерді таңдау (тестілер, бақылау тапсырмалары);

3) масштабтау (skaling) – өлшеуіштер сәйкес келетін шкалаларды құрастыру;

4) педагогикалық эксперимент немесе байқау – өлшеудің бастапқы деректерін айқындау;

5) бастапқы деректерді математикалық-статистикалық өңдеу;

6) өлшеу нәтижелерін мазмұн тұрғысынан түсіндіру.

Өлшеу теориясы объектінің сипаттамаларын сандық түрде көрсетуге, сапалық көрсеткіштерді сандық сипаттауға, статистикалық талдау әдістерін қолдануға мүмкіндік береді. Мұның бәрі зерттеуші мұғалімді дәлелді қатаңдықтың жаңа деңгейіне шығарады, оған түсініксіз және жиі субъективті бағалаулардан математикалық негізделген тұжырымдарға көшуге мүмкіндік береді.

Өлшеу және масштабтау педагогикалық құбылыс моделін әзірлеудің бірқатар кезеңдеріне кіреді. Модельдеу теориясында модель құру процесі алты негізгі кезеңнен тұрады:

1) зерттелетін құбылыстың педагогикалық мәнін модельге дейінгі талдау, априорлық (apriori, олардан бұрын танылатын ұғымды, түсінікті) ақпаратты рәсімдеу;

2) модель құруға қатысатын факторлар мен көрсеткіштер жиынтығын, олардың рөлін анықтау;

3) модельдеудің өзі, яғни модельдің жалпы түрін шығару;

4) модельдің статистикалық талдауы, яғни бағалау;

5) модельді верификациялау (verificatio - дәлелдеу), әлеуметтік нысанның шынайылығын нақтылы өмірмен эмпирикалық салыстыру арқылы тексеру);

6) оны нақтылау, атап айтқанда, екінші кезеңге оралу.

Алайда, көп жағдайда педагогикалық зерттеу объектілері формализацияға әлсіз жауап береді. Дегенмен, математикалық модельдеу әдістерін тарту зерттеуші мұғалімге сөзсіз пайда әкеледі [13].

Тіпті бастапқы кезең – объектінің сипаттамаларына әсер ететін факторларды бөліп көрсету бұдан әрі зерттеу үрдісіне айқындық әкеледі және зерттелетін құбылыстың құрылымдық байланыстарын түсінбеумен байланысты қателіктерден сақтандырады.

Педагогикалық зерттеулерде модельдеу әдістерін қолдану:

біріншіден, белгілі бір тапсырма үшін маңызды емес факторларды бөліп, мәселені неғұрлым нақты тұжырымдауға мүмкіндік береді;

екіншіден, бұл проблеманың ұқсас ішкі құрылымы бар басқалармен байланысын орнатуға мүмкіндік береді. Мұнда біз бұл байланысты барлық екінші сипаттамаларды алып тастап, объектінің моделі деңгейінде ғана анықтауға және негіздеуге болатындығы ескеріледі;

үшіншіден, математикалық модельді құру зерттеу гипотезаларын тексеру үшін маңызды, өйткені ол дәлелдеуді күшейтеді. Жоғарыда айтылғандардан көрініп тұрғандай, математикалық статистика әдістерін, өлшеу теориясын, модельдеу теориясын *квалиметриялық* тәсілге енгізу мұғалімдерге зерттелетін педагогикалық құбылыс туралы объективті мәліметтер алуда сөзсіз пайда әкелуі мүмкін.

М.В. Старцевтің [11] педагогтер мен білім алушылардың өзара әрекеттесуі сияқты педагогикалық процесті зерттеуші ретіндегі тәжірибесі зерттелетін педагогикалық объектіні (процесті, құбылысты) жалпы түрде бағалаудың *квалиметриялық үрдісін (тенденциясын) схема* бойынша жүзеге асыруға болатындығын көрсетеді: нақты объект – жүйелік (түр) көрініс – сипаттаманың математикалық формасы – педагогикалық талдау (system view) [14, 15].

Бұл схема бірқатар кезеңдерден өту процесінде жүзеге асырылады:

1) *аналитикалық-синтетикалық кезең*: зерттеу объектісі мұқият зерттеледі; оның қасиеттері мен құрылымы ерекшеленеді;

2) *теориялық модельдеу кезеңі*: объектінің ең маңызды элементтері, олардың қасиеттері, өзара байланысы ажыратылады және объектінің теориялық моделі құрылады;

3) *критериалды-әдістемелік кезең*: өзара байланысты критерийлер мен көрсеткіштерді әзірлеу, зерттеу жүргізу әдістерін, зерттелетін объектінің қасиеттерін өлшеу құралдары мен рәсімдерін таңдау және/немесе әзірлеу;

4) *математикалық модельді әзірлеу*: теориялық модельді ресімдеу; модельді статистикалық және/немесе сараптамалық талдау, яғни. модельді сипаттауға қатысатын параметрлердің белгісіз мәндерін бағалау; модельді верификациялау;

5) *аналитикалық-болжамды кезең*: зерттеу жүргізу барысында алынған деректерді түсіндіру, қорытындылар, педагогикалық объектінің ықтимал даму динамикасына болжам құру, гипотезаны (болжамды) тексеру.

Біздің ойымызша, квалиметриялық **үрдістің(тенденцияның) негізгі нүктесі-қасиеттерді** масштабтау және **салмақ коэффициенттерін тағайындау** (ұсынылған схема шеңберіндегі 4-кезең). Қарастырылып отырған объект моделінің «өнімділігі», көбінесе, объектінің сипаттамаларының салмақ

коэффициенттерінің сәйкестігіне байланысты. Коэффициенттерді тағайындау қарастырылып отырған процесті терең білуді талап етеді, бұл осы саладағы сарапшының осы процедураға қатысуын болжайды.

Субъективизмді азайту үшін, біздің ойымызша, ұжымдық сараптамалық бағалау әдісін қолданған жөн (егер сарапшылар тобын жалдау мүмкін болса). Сарапшылар тобын таңдау үлкен проблема тудыруы мүмкін және педагогикалық процесті бағалаудың квалиметриялық процедураларын жүзеге асыруда шектеуші факторға айналуы мүмкін. Біріншіден, сарапшыны бағалау қызметіне тарту мүмкіндігін қамтамасыз ету қажет; екіншіден, сарапшының құзыреттілігін ескеру қажет; үшіншіден, сарапшыларды әртүрлі құзыреттілікке алдын ала ие мамандар болады.

Сонымен қатар, бағалау қызметі кезінде критерийлер жүйесі қалыптасқан деп болжанады, бұл шындыққа сәйкес келмеуі мүмкін. Немесе басқа мәселе туындауы мүмкін: барлық сарапшылар ұсынылған критерийлер жүйесімен келісе алмайды. Айта кету керек, ғылыми әдебиеттерде көрсетілген көптеген мәселелердің шешімі көрсетілген.

Сарапшыларды іріктеу және саралау мәселелері В.В. Любченко [16]. Критерийлерді таңдау және олардың маңыздылығын бағалау кезінде топтық сараптамалық сауалнама әдістемесі Д. В. Христенконың жұмысында көрсетілген [17]. Әдебиетте [18, 19] критерийлер жүйесін анықтау әдістері де, сараптамалық әдістерді қолдана отырып, жеке көрсеткіштердің салмағын анықтау әдістері де кеңінен қарастырылған.

Қорытындылай келе, педагогикалық процестерді зерттеуде бағалаудың квалиметриялық процедураларын тарту бастапқы деректерді түсінуге, зерттеу міндеттерін қоюға, оларды шешуге, нәтижелерді түсіндіруге, болжамды жүзеге асыруға қажетті нақтылық пен айқындық енгізуге мүмкіндік беретінін атап өтеміз.

Сапаны бағалаудағы квалиметрияның заманауи трендері

Педагогикалық квалиметрия – бұл білім беру мен педагогикалық жұмыстың сапасын өлшеумен және бағалаумен айналысатын сала.

Саладағы заманауи трендтерді қамтитын аспектілері 12.3-суретте көрсетілген.

12.3-сурет. Сапаны бағалаудағы квалиметрияның заманауи трендтері

Деректер мен аналитиканы қолдану: ақпараттық технологиялар мен білім беруді цифрландырудың дамуымен деректерді жинау және талдау қол жетімді және маңызды бола бастады. Педагогикалық квалиметрия білім беру бағдарламалары мен әдістемелерінің тиімділігін бағалау үшін оқу деректерін, тестілеу нәтижелерін, білім алушылардың сауалнамаларын және басқа дереккөздерді талдауды қамтиды.

Құзыреттілікті бағалау: қазіргі білім беру стандарттары мен оқыту тәсілдері сыни тұрғыдан ойлау, қарым-қатынас дағдылары, ынтымақтастық және т.б. сияқты негізгі құзыреттіліктерді дамытуға көбірек көңіл бөледі.

Онлайн білім беруді бағалау: онлайн білім беруді және қашықтықтан білім беру платформаларын тарату педагогикалық квалиметрия үшін жаңа қиындықтар туғызады. Онлайн курстардың тиімділігін бағалау, білім алушылардың қатысу деңгейін бағалау және олардың виртуалды ортадағы жетістіктерін өлшеу барған сайын маңызды бола түсуде.

Жасанды интеллектіні қолдану: жасанды интеллект және машиналық оқыту деректерді талдау процестерін автоматтандыруға және білім алушылардың үлгерімін болжауға көмектеседі. Бұл технологияларды оқуды жекелендіру және білім алушыларға ұсыныстар беру үшін пайдалануға болады.

Білім алушыны бағалау жүйелері: дәстүрлі сандық бағалаудың орнына, көптеген білім беру мекемелері білім алушылардың білімі мен дағдыларын және құзыреттіліктерін ескеретін сараланған бағалау жүйелеріне көшуде. Бұл портфолионы, жобаларды, өзін-өзі бағалауды және ағымдық бағалауды пайдалануды қамтуы мүмкін.

Кері байланысқа баса назар аудару: педагогикалық квалиметрия педагогтер мен білім алушылар арасындағы кері байланысқа көбірек көңіл бөледі. Бұл білім алушыларға білім сапасы мен оқу материалдары туралы өз пікірлерін білдіруге мүмкіндік беретін жүйелерді әзірлеуді қамтиды.

Білім беру тиімділігін бағалауды зерттеу: білім беру тиімділігін бағалау әдістері мен құралдарын терең зерттеу де маңызды тренд болып табылады. Бұл білім беру бағдарламалары мен әдістерін жақсартуға мүмкіндік береді.

Қазіргі педагогикалық квалиметрия икемді, бейімделгіш және білім алушылардың қажеттіліктеріне бағытталуымен ерекшеленеді. Ол сонымен қатар білім сапасын жақсартуға көмектесетін деректерді жинау және талдау үшін заманауи технологияларды белсенді қолданады.

Дидактика және оқыту сапасын бақылау

Пән бойынша оқыту деңгейін, оны дәстүрлі түрде меңгеру дәрежесін бақылау үшін екі негізгі әдіс қолданылады: білім алушылардың оқу іс-әрекетін ағымдағы бақылау және олардың білімдерін, дағдыларын тексеру. Алайда, бұл әдістер негізінен субъективті. Оқытудың мақсаттарына қандай дәрежеде қол жеткізілгенін нақты анықтай алатын объективті бақылаудың ғылыми негізделген әдістеріне қажеттілік жоғары. Осы әдістерді құрудың және қолданудың негізгі шарты, ол мақсаттарды диагностикалық анықтау және оқыту нәтижелерін иерархиялық ұсыну [20]. Бұл ретте білім сапасы оқыту мақсаттары мен нәтижелерінің арақатынасы ретінде айқындалады.

Білім алушылардың іс-әрекетінің нәтижелерін объективті бағалаудың келесі қадамы тақырыптарға сәйкес өзіндік және бақылау жұмыстарын жүргізу болып табылады. Тексеру тапсырмаларының жүйесі иерархиялық түрде ұсынылған оқу мақсаттарына үйлесімді келетін көп деңгейлі болуы керек.

Алайда, тәжірибе көрсеткендей, тұлғаның үздіксіз, тұтас және жан-жақты дамуын ұйымдастыру үшін бақылаудың объективтілігіне қол жеткізу және тиісті сыныпта белгілі бір пән бойынша білім алушының дамуына мониторинг жасау білім алушының оқу мүмкіндіктерін талдау үшін қажетті, бірақ жеткіліксіз шарт болып табылады. Мысалы, үздіксіз білім беру процесінде мектеп кезеңдері арасындағы сабақтастықты жүзеге асыру үшін кіріс бақылауын өткізу маңызды рөл атқарады. Бұл келесі сатыда оқу басталған кезде пән бойынша қалдық білімнің деңгейі мен құрылымын объективті бағалауға және оқу процесін мақсатты түрде түзетуге, оқытуға жеке, сараланған тәсілді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Кіріс бақылауының көмегімен білім алушылар бастапқы білім деңгейін, олардың білім алуды жалғастыруға дайындығын анықтауға, алдыңғы кезеңге тән қиындықтар мен әлсіз жерлерді жеңу үшін шаралар жүйесін жасауға болады. Кіріс бақылауының материалын дайындау кезінде оқу материалын игерудің екі деңгейіне назар аудару қажет: білім және дағды.

Бірінші деңгей білім алушылар білімі мен дағдыларын тексереді. Білім алушылардың білімдерін тексеретін тапсырмаларда өткен материалдардың негізгі оқу элементтері бар: ұғымдар, ережелер, анықтамалар, формулалар және т.б. Екінші деңгейдегі тапсырмалар білім алушылардың есте сақтау қабілеттерін анықтауға арналған. Игерілген білімді қолдану. Кіріс бақылауды өткізу оқытудың келесі кезеңі үшін ең өзекті.

Бастапқы бақылау – әр білім алушының жетістіктері туралы статистикалық деректерді жинақтау және жүйелеу нәтижесінде мұғалім оқу іс-әрекетін болжау мен жоспарлауға, оның басым бағыттары мен әлсіз жақтарын анықтауға, оқытуда жеке көзқарасты жүзеге асыруға мүмкіндік алады.

Жоғарыда айтылғандар мектеп біліміне педагогикалық диагностика жүйесін енгізуді өзектендіреді. Диагностика – бұл әдістер мен тәсілдердің жиынтығын қолдана отырып, бақыланатын немесе зерттелетін объектінің жағдайы туралы ақпарат алу процесі.

Диагностиканың негізгі міндеттерінің бірі оның тиімділігіне байланысты оқу процесінің барысын уақытылы анықтау, бағалау және талдау болып табылады. Сондықтан диагностикаға білім алушылардың білім деңгейін, дағдыларын дәстүрлі бақылауға қарағанда кеңірек мән беріледі. Диагностика білім алушылардың денсаулық жағдайымен, моральдық климат деңгейімен және т.б., динамика мен тенденцияны анықтаумен өзара байланысты өткізіледі. Статистикалық деректерді жинақтау, оларды талдау және білім беру процесінің одан әрі дамуын болжайды.

Педагогикалық диагностика екі мәселені (танымдық және трансформациялық) шешеді. Танымдық міндеттер білім алушылардың оқу, тәрбие, даму және психологиялық дайындық деңгейлерін, сондай-ақ білім беру процесінің тиімділігі мен нәтижелілігін анықтайды. Трансформациялық міндеттер танылған ақпарат негізінде және тиісті педагогикалық әсерлерді жүзеге асыру нәтижесінде білім алушыларды оқыту, тәрбиелеу, дамыту және психологиялық даярлау процестерінің тиімділігін арттыру бойынша міндеттер қойылатындығымен сипатталады. Диагностикалық қызметті практикалық жүргізу үшін қажет жеке сипаттағы мәселелерді шешу қарастырылады.

Педагогикалық диагностиканың міндеттері:

1) оның элементтері мен қатысушыларын сипаттайтын педагогикалық маңызды ақпаратты, сондай-ақ тұтастай алғанда білім беру процесін анықтау және жинау;

2) жиналған ақпаратты жүйелеу және талдау;

3) диагностикалық ақпаратты пайдалану;

4) дұрыс, шынайы диагностикалық ақпаратты бағалау, диагностиканың нәтижелілігі;

5) диагностикалық ақпаратты жинақтау және сақтау.

Педагогикалық диагностиканың негізгі функциялары:

1) талдау, яғни диагностика объектілерінің педагогикалық маңызды сипаттамаларын тануға және олардың құрамдас бөліктерін талдауға бағытталған;

2) Бақылау бағалаушы – білім беру процесін, оның қатысушыларын бақылауды және бағалауды, диагностика жасалатын объектілердің жай-күйі мен берілген параметрлерге сәйкестік дәрежесін жүзеге асыру;

3) ақпараттық түсіндірме – білім беру процесіне қатысушыларға алынған диагностикалық ақпаратты ұсыну: диагностика жүргізілетін объектінің жай-

күйін, оның даму дәрежесін және нормативтен (эталоннан) ауытқу деңгейін, осы жай-күйдің себебін және әсер етпейтін факторларды түсіндіру;

4) қалыптастырушы – диагностика процесінде және оның нәтижелері бойынша педагогикалық әсерді жүзеге асыру;

5) интегралдаушы – диагностика жүргізілетін объектінің жай-күйі туралы, оны дамытудың деңгейі туралы білім беру процесінің әртүрлі қатысушылары алған ақпаратты, білімді біріктіру;

6) кері байланыс диагностиканың нәтижелілігін бағалау және диагностиканың нәтижелері туралы ақпаратты алғаннан және талдағаннан кейін оны түзету және оның негізінде педагогикалық іс-әрекеттер жүргізу;

7) болжамдық-перспективаларды болжау және негіздеу, диагностика жүргізілетін объектіге педагогикалық ықпал ету жолдарын айқындау;

8) өзін-өзі жетілдіруге деген ұмтылыс, яғни диагностика нәтижелерін түсіну білім алушылардың өзін-өзі тәрбиелеуге және өз мүмкіндігін (іс жүзінде ыспаттауға) жүзеге асыруға деген ұмтылысына ықпал етеді.

Педагогикалық диагностиканың түрлері:

Алдын ала диагностикалау. Диагностика объектісін оқытуға және тәрбиелеуге жарамдылығына қатысты басқарушылық шешімдер қабылдау үшін жүргізіледі.

Ағымдағы диагностика білім беру процесінде педагогикалық маңызды сипаттамаларды үнемі, күнделікті анықтау, талдау және бағалау арқылы жүзеге асырылады. Тақырыптық дербес және бақылау жұмыстарын жүйелі түрде жүргізу мұғалімдерге қандай қателіктер жіберілетіні, қандай қателіктер мен олқылықтар сәтті жойылатыны туралы ақпарат береді. Мұнда бұл деректерді, типтік қателіктерді, қиындықтарды мұқият жазып, олардың негізгі себептерін анықтау маңызды. Мақсатты ағымдағы диагностиканың нәтижесінде олардың даму динамикасын және оқу процесінің тиімділігін анықтауға болады.

Қорытынды диагностика оқу процесінің, тоқсанның және оқу жылының бөлімдерін зерделеу аяқталғаннан кейін жүргізіледі. Қорытынды диагностиканың мақсаты – білім алушылардың оқу мүмкіндіктерінің негізгі параметрлерінің барлық шеңберін тексеру, яғни осы кезеңде алынған оқу көлемін, тереңдігін, сапасын анықтау. Білім алушылардың оқу сұрақтары мен жазбаша жұмыстарын (білім деңгейі, практикалық дағдылар, ойлау мен оқу дағдыларын дамыту) және мектеп құжаттарын (мектеп журналы, күнделік, денсаулық картасы және т.б.) талдау.

Педагогикалық диагностиканы жүргізу барысында нәтижелерді ұсыну және жинақтау әдістері де кеңінен қолданылады. Диагностиканың жалпыланған деректері зерттелетін құбылыстың жай-күйі туралы қорытынды түрінде ұсынылады.

Шешілетін мәселелерге байланысты қорытындылардың түрлері келесідей болуы мүмкін:

1. Білім көлемі және біліктер мен дағдылардың қалыптасуы;
2. Тәрбие және жеке даму деңгейі;

3. Педагогикалық қызметтің және оның жекелеген элементтерінің тиімділігі.

Бұл тұжырымдар әртүрлі формада ұсынылуы мүмкін:

а) мәтіндік: сипаттамалар, аттестаттау, пікірлер, есептер, хаттамалар, үлгерімді есепке алу журналы;

б) графикалық: кестелер, графиктер, диаграммалар, социограммалар, модельдер:

Диагностика нәтижелерін қолдануда кең таралған әдістер:

1) Арнайы және тікелей педагогикалық әсер;

2) Педагогикалық әрекеттерді үйлестіру және жоспарлау;

3) Болжау, ұсыныстар, тілектер, талаптар, бұйрықтар және т. б.

Диагностика нәтижелерінің дұрыстығын бағалау үшін сараптамалық әдісті, қызмет нәтижелерін талдауды, статистикалық талдауды және т.б. әдістер жиынтықта қолданылады.

Іс жүргізу жоспарындағы диагностика объектісі дегеніміз не? Олар:

1) Жалпы оқыту және тәрбиелеу процесі (қолданылатын формалар, әдістер);

2) Оқыту, тәрбиелеу және дамыту түрлері;

3) Білім беру процесінің шарттары;

4) Жеке жоспар диагностикасының объектісі қандай;

5) Білім беру процесіне қатысушылар (білім алушылар, педагогикалық ұжым);

6) Олардың сипаттамалары (әлеуметтік психологиялық, білім беру, мінез-құлық, моральдық және т.б.).

Оқыту мен тәрбиенің сәтті (ұтымды) мүмкіндіктерін талдаудың негізі «жеке тұлғаның нақты оқу мүмкіндіктері» болуы керек.

Оқу мүмкіндіктерінің негізгі компоненттері келесі көрсеткіштермен анықталады:

1. Интеллектуалды даму-ойлау процестері мен ойлау сапасы (талдау, синтез, салыстыру, жалпылау, абстракциялау, зерттелетін материалдағы ең негізгісі, креативтілік, ойлаудың өзіндік ерекшелігі);

2. Оқу еңбегінің біліктілігі мен дағдылары (оқу қызметін ұтымды жоспарлау, өзін-өзі бақылауды жүзеге асыру, оқу әрекеттерін тиісті қарқынмен орындау (оқу, жазу ...));

3. Оқуға деген көзқарас (қызығушылықтар, бейімділіктер, жақсы оқуға деген ұмтылыс, сәттілік пен сәтсіздікке ұшырау, оқудың барлық талаптары мен ұсыныстарын орындауға деген ұмтылыс, сабақтан тыс жұмыстар);

4. Ерікті сапа (мақсатқа жетудегі табандылық, қиындықтарды жеңуге ұмтылу және оқудан алшақтататын құбылыстар, жинақылық, ұйымшылдық);

5. Моральдық-адамгершілік тәрбиесі (қоғамдық және жеке мүдделерді ұтымды санай білу, ұжымдық мақсаттарға өз еркімен кіруге ұмтылу, өз іс-әрекеттері үшін жауапкершілік сезімі, қоғамдық мүдделерді бұзушыларға төзбеушілік);

6. Эстетикалық даму, мәдени көкжиек (оқылым, мәдени қызығушылықтардың кеңдігі, өнердегі және қоршаған өмірдегі керемет ипонимді (өз ара байланысты) көре білу, білім алушыларды эстетикалық тәрбиелеу бойынша ұжымдық жұмысқа белсенді қатысу);

7. Дене дамуы (денсаулық, оқу және басқа қызметтегі қажу дәрежесі);

8. Отбасының тәрбиелік әсері (қолайлы моральдық-тұрмыстық жағдайлар, оқуға деген ұмтылыстағы отбасы мүшелерінің әсері жеке мысалдары);

9. Тұрғылықты жері бойынша құрдастарының тәрбиелік әсері (бос уақытында бірлескен сабақтар, жеке мінез-құлық мысалдары).

Мектептегі білімнің, білік пен дағдының игерілуін бақылаудың барлық түрлерінің диагностикалық рөлін сипаттай отырып, әр білім алушының үлгермеу себебін «педагогикалық консилиум» барысында анықтау қажет екенін атап өтеміз. Консилиум барысында әр қатысушы жүйелі зерттеу негізінде, әдетте, әр білім алушы туралы өз пікірін айтады, өз көзқарасының пайдасына дәлелдер келтіреді, әріптестерінің пікірін тыңдайды. Жеке қасиеттерді бағалау кезінде әртүрлі пәндерді оқытатын мұғалімдердің пікірлерінде сәйкессіздіктер туындауы мүмкін. Мұғалімдердің пікірлерінің бұл алшақтығы көбінесе білім алушының кейбір жағымды жақтарының бар екендігін көрсететін құнды ақпарат береді. Тенденциялар оқудың жекелеген аспектілері бойынша, жеке пәндерге, әдістерге және жұмыс түрлеріне, білім алушыға жеке көңіл бөлушілікке, оның оқу белсенділігін арттыру жолын анықтауға мүмкіндік береді. Соңында мұғалім тарапынан, білім алушының әлсіз жақтары мен нақты оқу мүмкіндіктері және оларды дамытуға бағытталған шараларды жоспарлау анықталады. Жаңа деректердің түсуіне қарай сипаттамаға түзетулер енгізіледі.

Білім сапасы ұғымына сипаттама

ЭЫДҰ 2021 жылғы есебіне сәйкес, **білім деңгейі** бойынша елдер рейтингінде бірінші жетекші елдердегі білім беру **сапасының анықтамалары** берілген [21].

Финляндия	Білім алушыларға оқу, математика және жаратылыстану ғылымдары сияқты негізгі академиялық пәндердің берік негізін, сондай-ақ сыни ойлауды, шығармашылықты, проблемаларды шешу дағдыларын дамыту мүмкіндіктерін қамтамасыз ету мүмкіндігі
Жапония	Білім беру жүйесінің барлық білім алушыларға, олардың шығу тегіне қарамастан, білімге тең қол жетімділікті қамтамасыз ету және академиялық өсумен қатар олардың әлеуметтік және эмоционалдық әл-ауқатын сақтау қабілеті
Корея	Технологиялар мен инновацияларды оқыту процесіне кіріктіру, жоғары сапалы кәсіптік-техникалық білім мен дайындықты қамтамасыз ету және білім алушыларды еңбек нарығының тез өзгеретін талаптарына дайындау мүмкіндігі
Канада	Академиялық пәндерді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және эмоционалды оқытуды, азаматтық білім беруді, экологиялық білім беруді және жаһандық хабардарлықты қамтитын жан-жақты және тұтас білім беру мүмкіндігі

Дания	Жоғары білікті және ынталы мұғалімдерді тарту және сақтау, оларға үздіксіз кәсіби дамуға мүмкіндік беру және оқу бағдарламалары, оқыту және бағалау туралы шешім қабылдау құқығын беру мүмкіндігі
Норвегия	Білім алушылардың физикалық, когнитивті және әлеуметтік-эмоционалдық дамуына ықпал ететін және олардың болашақ оқуы мен табысының берік негізін қалайтын жас балаларға білім беру мен күтімді қамтамасыз ету қабілеті
Швеция	Білім алушылардың әртүрлі білім беру қажеттіліктері мен шығу тегін қанағаттандыратын, әлеуметтік келісім мен өзара сыйластыққа ықпал ететін және тиесілілік пен қауымдастық сезімін қалыптастыратын инклюзивті білім беруді қамтамасыз ету мүмкіндігі
Швецария	Қоғамның өзекті, бейімделгіш және өзгеріп отыратын қажеттіліктері мен сұраныстарына жауап беретін білім беру мүмкіндігі және білім алушыларды өз қауымдастықтарының өміріне оң үлес қоса алатын белсенді және қатысушы азаматтар болуға дайындайды

2022 жылғы Дүниежүзілік Бақыт туралы баяндамаға сәйкес, **ең бақытты елдердің** рейтингіне негізделген бастауыш және орта мектептегі **білім сапасының анықтамалары** [21].

Финляндия	Білім алушының қызығушылығын, шығармашылығын және оқуға деген сүйіспеншілігін дамытуға ықпал ететін, сондай-ақ оларды өмір бойы интеллектуалды және жеке өсуге дайындайтын қауіпсіз, қолайлы және ынталандыратын оқу ортасын қамтамасыз ету мүмкіндігі
Дания	Тек академиялық дағдыларды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік және эмоционалдық, физикалық белсенділік пен экологиялық хабардарлықты дамытуға ықпал ететін білім алушыға бағытталған, біртұтас және қызықты оқу бағдарламасын қамтамасыз ету мүмкіндігі
Швейцария	Білім алушылардың жетістігіне ұмтылатын, үнемі кәсіби дамумен айналысатын және білім алушының дамуы мен оқытудың тиімді әдістерін терең түсінетін жоғары сапалы және жақсы дайындалған мұғалімдерді ұсыну мүмкіндігі
Исландия	Әр білім алушының шығу тегін, мәдениетін және жеке басын құрметтейтін және бағалайтын, сондай-ақ өзара сыйластыққа, эмпатияға және түсіністікке ықпал ететін әртүрлі және инклюзивті оқу ортасын қамтамасыз ету мүмкіндігі
Нидерланд корольдігі	Білім алушылардың әлеуметтік, эмоционалдық және академиялық қажеттіліктерін қанағаттандыратын және олардың әл-ауқатына, өміршеңдігіне және психикалық денсаулығына ықпал ететін жан-жақты және жекелендірілген қолдау қызметтеріне қол жеткізуді қамтамасыз ету мүмкіндігі
Норвегия	Білім алушыларды цифрлық сауаттылықпен, сыни ойлаумен және тез өзгертін әлемде табысқа жету үшін қажетті мәселелерді шешу дағдыларымен қаруландыратын технологияға бай және болашаққа бағытталған оқу ортасын қамтамасыз ету мүмкіндігі
Швеция	Білім алушыларды жоғары білім мен болашақ мансапқа дайындайтын, сонымен қатар олардың шығармашылық

	қабілеттерін, қызығушылығын және оқуға деген сүйіспеншілігін дамытатын қатаң және күрделі академиялық бағдарламаны қамтамасыз ету мүмкіндігі
Люксембург	Қоғамның өзекті, бейімделгіш және өзгеріп отыратын қажеттіліктері мен сұраныстарына жауап беретін білім беру мүмкіндігі және білім алушыларды өз қауымдастықтарының өміріне оң үлес қоса алатын белсенді және қатысушы азаматтар болуға дайындайды

Білім беру сапасы:

- білім алушының және қоғамның мақсаттарына жету үшін ұсынылатын білімнің өзекті, тиімді және нәтижелілік дәрежесінің жеткілікті болуы;
- өздері таңдаған қызмет саласында табысты жұмыс істеу және қоғамға оң үлес қосу үшін қажеттілігінің қанағаттандырылуы;
- жеке және кәсіби өмірде жетістікке жету үшін қажеттілігінің қанағаттандырылуы;
- білім алушылардың үлгерімі мен жетістіктері тұрғысынан қол жеткізген нәтижелерінің креативтілікті, сыни ойлауды, проблемаларды шешу дағдыларын қамтамасыз етуі.

Қазіргі таңда білім сапасын көтерудің жолдары көп. Ең бастысы білімді де білікті, ұшқыр ойлы шығармашылық қабілеті мол ұстаздың шәкіртімен бірлесе еңбек етуі талап етіледі.

Білім сапасы дегеніміз – мектепте білім алып отырған шәкірттің немесе мектеп бітірушінің білім алу арқылы дайындығының сапасы мен білім беру қызметінің сапасын қамтитын түсінік.

Сапалы білім мен тәрбие беруде орын алған кемшіліктерді жойып дүние жүзілік өркениеттілікке жету ХХІ ғасырдың үлесіне тиіп отыр.

Қазақстандағы білім беру ісін реформалаудың стратегиялық міндеттерінің бірі – шығармашылық тұрғыдан ойлай білетін дара тұлғаға терең білім беру. Осыған орай, білім сапасы жөнінде әр түрлі пікірлер айтылып «Сапа» ұғымы екі мағынада қарастырылуда. Біріншісі – стандартқа сәйкестігі, екіншісі – білім алушының сұранысын қанағаттандыру.

Сапалы білім беру дегеніміз – ғылымға негізделген жүйелі бағдарлама бойынша теориялық және практикалық іске, еңбекке баулу, дүниетанымын кеңейту. Білім алушының бойындағы бар қабілетін кемеліне келтіріп жетілдіру болып табылады.

Сапалы білім беру – оқыту мен тәрбиелеудегі үздіксіз процесс. Қазіргі кезде білім берудегі мақсат жан-жақты білімді, өмір сүруге бейім өзіндік ой-талғамы бар, адамгершілігі жоғары қабілетті жеке тұлғаны қалыптастыру.

Білім алушылардың білім сапасын арттыруда мұғалім білім алушы дамуының мынадай негізгі белгілерін: дербестігін, проблемалық жағдайын, шығармашылық таным әрекетін, диалектикалық ойлауын т.б. қадағалап, олармен жеке дара жұмыстар жүргізеді.

Қазіргі кезде «**білім**» ұғымының мағынасы өте терең, ол өзінің құрамына өмірдің әлеуметтік және мәдени жағдайларын да қамтиды. Сондықтан білім

алушылардың мәдени құндылықтарды, әртүрлі іс-әрекет түрлерін, білім мен білік, дағдыларды меңгерулеріне мүмкіндік береді.

«Білім беру сапасына» оқыту мен оқу, тәрбиелеу мен өзін-өзі тәрбиелеу, дамыту мен өздігінен даму, тұлғаның әлеуметтенуі мен жан дүниесінің өсуі жатады. Сондықтан білім беру саласы қоғам мен өркениеттің проблемаларын шеше отырып, білім сапасының маңыздылығын арттырады. Бүгінгі күні білім беру мекемелеріндегі білім сапасын басқарудың тиімділігін арттырудың әр түрлі бағыттары бар (білім беру мекемесін аккредитациялау, білім сапасын бағалаудың мектептік жүйесі, білім беру процесінің мониторингі, мектепшілік бақылау және т.б.). Бұл әдістемелік құралда замануи мектептегі білім беру сапасын басқарудың негізгі талаптары, жаңа технологиялар және білім беру сапасын басқарудың тиімділігін арттыру, оларды қолдану жолдары қарастырылады. Сонымен қатар, әдістемелік қазіргі мектептерді басқару аспектісінде «білім сапасы» ұғымының мәні ашылып, отандық және шетелдік мектептердің білім сапасын басқару тәжірибелері талданып-зерделеніп, заманауи мектептердегі білім сапасын басқару жұмыстарының мазмұны, әдістері және түрлері бойынша ұсыныстар беріледі.

Қазіргі педагогикадағы **«білім сапасы»** деген түсініктің мәнін ашу. Білім беру – білім беру мекемелерінде ғылымға негізделген мағлұматпен қамтамасыз ету, адамның танымын, білімін, дағдысын, дүниеге көзқарасын жетілдіру процесі, сонымен қатар қоғам мүшелерінің мәдениетін дамытудың негізгі шарты. Білім беру мақсаты – қоғам мүшелерінің адамгершілік, интеллектуалды, мәдени және олардың дене бітімінің дамуында, кәсіптік біліктілігінде жоғары деңгейге қол жеткізу болып табылатын тәрбие мен оқытудың үздіксіз процесі, яғни жүйеге келтірілген білім, білік, дағды және ойлау тәсілдері көлемін игертіп меңгерту және оның нәтижесіне қол жеткізу. Білім беру жүйесінің басты міндеттері – ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіпке үйретуге бағытталған біліммен қамтамасыз ету болып табылады. Білім беру, оқыту мен өздігінен іздену негізінде жүзеге асырылады. Білім беру мекемелерінің басты мақсаты – тұлғаның сапалы білім алуына жағдай жасау деп түйіндеуге болады.

«Сапа» – бұл нысандар мен процестердің тиімділігі, құндылығы, олардың нақты мақсаттарды, нормаларды қанағаттандыруға жарамдылығы немесе бейімділігі, яғни талаптарға, қажеттіліктерге және нормаға сәйкес немесе дәл болуы. «Сапа» ұғымы «қалай», «қандай» сөздерінен туындаған, қандай ерекшеліктерге ие деген мағынаны білдіреді. Сапа – жалпы ғылыми санат, оны әртүрлі саланың мамандары қолданады. Сапа – берілген стандарттарға сәйкес еңбек нәтижесі.

Білім беру саласындағы сапа – білім беру саласының «өнімі», яғни білім алушының білімі, білігі және дағдыларының қалыптасу деңгейі. А.И. Субетто бұл түсініктің барлық аспектілері сипаттаманың бірлігі мен бірін-бірі толықтырулары арқылы ғана «сапа» ұғымының нақты мәнін көпсалалы, пәнаралық құбылыс ретінде бағалауға болады деген қорытынды жасады. [21]

Сапа дегеніміз – ерекшеліктердің жиынтығы (ерекшелік аспектілері);

- сапа құрылымды болады, нысан бөліктерінің немесе үдерістердің ерекшеліктер жүйесі де сапа (құрылымдылық аспектісі);

- сапа нысанның немесе үдерістің құрамдас бөліктерінің, элементтерінің бір-бірімен байланыс заңдылығынан көрініс табатын нақты анықтылығы, ішкі дүниесі (анықтылық, белгілілік аспектісі);

- сапа – нысан немесе үдерістің тіршілік үшін күресінің негізі.

- сапа нысанның немесе үдерістің жекелігін, оның өзгешелігін, тұтастығын, реттілігін, тұрақтылығын ескертеді (өзгешелік аспектісі);

- адамның қолымен жасалатын нысандардың немесе үдерістердің сапасы, табиғаттың басқа құбылыстарының сапасына қарағанда құндылыққа ие, нақты айтқанда сәйкес келетін нысандар мен үдерістердің құндылығын (құндылықтар теориясы) ескертеді, яғни, олардың адамның алдына қойған нақты мақсаттарына, міндеттеріне, жағдайларына жарамдылығы мен сәйкестігі.

Сонымен, «білім сапасы» түсінігіне ғалымдардың берген жалпылама анықтамаларының, сипаттамаларының ғылыми жаңашылдығы мен келешегіне қарамастан, бұл құбылысты сипаттаудың, өлшеудің тәсілдері әлі де философиялық, экономикалық, техникалық сипатқа ие. Сапа ұғымын педагогикаға кіргізуде, бұл ұғымды педагогикаға бейімдеу мен мазмұнын толықтыруда, шығарылған теориялық ережелерді педагогика тұрғысынан түсінуде, мектептегі білімнің сапасына қолдануда қиындықтардың болуын осы себептермен түсіндіруге болады. Педагогикалық сипаттамаларда білім сапасын әртүрлі нұсқаларда: философиялық және басқарушылық тәсілдермен түсіндіреді. Білім сапасына философиялық көзқарас – бұл «білім беру, тәрбиелеу және тұлғаны дамыту мәселелерін шешуге көмектесетін жиынтықтың ерекшеліктері» деп түсіндіреді. Көптеген педагог-ғалымдар бұл «білім беру процесінде құзыреттілікті және кәсіби сана-сезімді біртіндеп, тиімді қалыптастыруды анықтауды сипаттайтын кешен» деп түсіндіреді.

Басқарушылық тұрғыдан білім сапасы – бұл «мақсат пен нәтиженің арақатынасы», «мақсатқа жетудің өлшемі», «білім беру өнімінің нормаға сәйкес болу деңгейі», яғни, нәтижелердің өлшемге, стандартқа сәйкестігі, білім беру қызметін тұтынушылардың талап-тілектерінің қанағаттану дәрежесі. Ұсынылып отырған екі тәсілді салыстыратын болсақ, философиялық анықтамада білім сапасының жалпы мағынасы көрсетілгенімен, оның мазмұны мүлдем ашылмайды. Мысалы, «әлемдік және отандық мәдениеттің құндылықтарының көмегімен бағытын анықтауға қабілетті, жан-жақты дамыған тұлғаны дайындау мәселелерін шешу» деген анықтамада, аталған қасиеттерді елемеушілік байқалады. Білім беру сапасының педагогикалық мәнін түсіну үшін басқарушылық тәсіл неғұрлым ыңғайлы болып табылады. Бұл тәсілде білім берудің алдын ала жоспарланған мақсаттарға сәйкес келетін нәтижелерінің сапасы қарастырылады. Мақсат қою - шешімі қиын тәжірибелік проблема болғандықтан, сонымен бірге мақсаттарды норма деңгейіне ауыстыру да нақты құжаттармен бекітілмегендіктен, бұл тәсіл де білім сапасы түсінігін ашуға жақындатылған түсіндірме ғана болып отыр. Білімнің нәтижесі деп нені

айтуымыз керек екені туралы да алуан түрлі пікірлер бар. Қазіргі кездегі педагогикадағы анықтамалардың көпшілігі, нәтижені білім сапасының бір ғана көрсеткіші ретінде қарастырады, бірақ бұл сапаға тән ерекшеліктер, оның құрамдас бөліктерінің заңды байланысы ретінде қарама-қайшылық тудырады. Білім сапасы мазмұнын нәтижеге баламалап шектеу қою, сонымен қатар сандық көрсеткіштермен анықтау қазіргі педагогикада кең таралып отыр, яғни, білім нәтижелерін анықтаудың нақты көрсеткіштері мен өлшемдері анықталмаған.

Білім сапасы – бұл кешенді түсінік, ол іс-әрекет түрінің тиімділігін, яғни білім беру стратегиясын әзірлеу, оқыту процесін ұйымдастыру және т.б әрекеттерді жан-жақты сипаттайды. Білім сапасы білім беру процесінің мақсаттары, міндеттері мен мазмұнына; мұғалімдердің шеберлік деңгейі мен іс-әрекеттің ұйымдастырылуына; білім беру ұйымының материалдық-техникалық базасының жағдайы мен оқу процесінің ғылыми-ақпараттық базасының деңгейіне байланысты болады.

Жалпы білім беру сапасының ішкі қасиеттеріне мыналар жатады:

- білім беру үдерісінің негізгі шарттары,
- білім беру үдерісін басқару,
- ғылыми әдістемелік жұмыстар,
- маманмен қамтамасыз ету,
- білім алушылардың психика-соматикалық денсаулығы,
- мектепке дейінгі білім беру,
- педагогикалық еңбекті ынталандыру,
- білім беру үдерісін жүзеге асыру және қаржыландыру,
- оқыту,
- оқу;

Білім беру үдерісінің нәтижелері:

- білім,
- дағды,
- шығармашылық жұмыстың шараларын игеру,
- тұлғаның тәрбиелілігі және дамуы.

Жалпы білім сапасының ішкі қасиеттерін қамтитын білім беру білім алушылардың білімдік қажеттілігіне, ата-аналардың білімдік сұранысына, қоғамдық институттардың қажеттіліктеріне, мемлекеттің талаптарына, аймақтық еңбек нарығының және кәсіптік білім берудің талаптарына; білім сапасына кепілдік беретін заманауи мектептің имиджіне сәйкес болуы тиіс.

Жалпы білім берудің мақсаты – тиянақты терең білімді меңгеруге икемді, кәсіби дағдылардың негізінде еркін бағдарлай білетін, өзін - өзі үздіксіз дамытуға адамгершілік тұрғысынан, жеке адамның біліктілігі мен жан-жақты дамуын қалыптастыру үшін негіз болып табылатын білім берудің жүйесінде тұлғаны тәрбиелеуге негізделген жауапты шешімдерді қабылдауға қабілетті, ақпараттық технологияны терең меңгерген, бүгінгі үнемі өзгеріп жатқан заманға лайықты, жанашылдыққа бейім тұлғаны қалыптастыру.

Бағалау арқылы білім алушының оқу сапасына оң әсерін арттыратын шарттармен жағдаяттар туралы, осы мәселені зерттеушілердің пікірлеріне шолу жасағанда анықталған ойлар:

(Rust-2002) Білім алушылардың оқу нәтижелеріне бағытталған тәсілдерге сәйкес келетін бағалау стратегияларының қажеттілігін атап көрсеткен;

(Fuentealba-2011) Оқу бағдарламасының мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келетін бағалауды әзірлеудің маңыздылығын атаған;

(Asikainen-2013) Курс бағалары бағалаудың сипатына байланысты оқу нәтижелерінің сапасын дәл көрсетпеуі мүмкін деп есептейді, ал өзін-өзі реттеу мен ынталандыру оқуда маңызды рөл атқарады деген;

(Lynam-2018) Білім алушылардың бағалауды қабылдауын зерттеп, мұғалімді (мысалы, бағалаудың уақыты мен түрі) және білім алушының оқуына әсер ететін факторларды (академиялық жетілу және эмоциялар) анықтаған [22];

(Магдалена 2023) Білім алушылардың ынтасын жақсарту үшін бағалау дизайнын жақсартуға болады. Критериалды кері байланысты қамтамасыз ететін және білім алушылардың жетістікке жетуін ынталандыратын қалыптастырушы бағалау сияқты тиімді бағалау әдістері білім алушылардың ынтасы мен белсенділігіне оң әсер ететінін айқындаған;

(Woytek 2005) Білім алушыларды бағалау процесіне тарту және олардың өз оқуы үшін жауапкершілігін арттыру да ынта мен оқудағы табысты жақсартады деген;

(Пинтрих 1988) Бағалау бағдарламалары оқудың, ынтаның және оқытудың әсерлі теориялық үлгілеріне негізделуі керектігін атаған;

(Panesar-Aguilar 2016) [23] Бағалаудың тиімді әдістерін қолдану білім алушылардың сабаққа қызығушылығын арттырып, сабаққа деген ынтасын қуаттандырады;

Сыныптағы бағалау процесі білім алушылардың ынтасы мен үлгерімін арттыруда маңызды рөл атқаруы мүмкін. Мұғалімдер нақты анықталған оқу мақсаттарымен бөлісу арқылы білім алушылардың үлгерімін арттыруға көмектесе алады. Білім алушыларды бағалау процесіне тарту арқылы олардың оқу үшін жауапкершілікті өз мойнына алу керектігін үйренеді. Бұл жауапкершілік пен бақылау сезімі білім алушылардың оқуға деген ішкі ынтасын арттырып, табысқа жетуіне ықпал етуі мүмкін. Сонымен қатар, мұғалімдер сапаны бағалау нәтижелерін енгізу және тарату арқылы білім алушыларға табысқа жетуге көмектесе алады.

Эндрю Робертс «мектептердегі сыныпта бағалаудың мақсаты адамдарды бір нәрсеге (мысалы, жұмысқа немесе біліктілігін шыңдауға) жарамдылығын немесе дайындығын анықтау үшін бағалау болуы мүмкін немесе бұл олардың дамуы (өсу нүктесі) туралы кері байланыс болуы мүмкін» дейді.

Мысалы, білім алушылар оқы және үйренудің келесі деңгейіне өтуге дайын болуын анықтау үшін немесе белгілі бір мазмұн саласындағы қабілеттерін анықтау үшін тестілеуден өтуі мүмкін.

Блэк және Уильям (1998)) Педагогтер мен білім алушылардың оқыту мен оқуды өзгерту үшін аналитикалық түрде қолдануға болатын ақпарат алу үшін

жасайтын барлық әрекеттерін қамтитын бағалаудың кең анықтамасын береді. Бұл анықтамада бағалау кешенді тәжірибе ретінде қарастырылады.

Ричард Стиггинс (2005, 5-бет) сыныптағы бағалауды «оқытудағы процестерді негіздеу үшін білім алушылардың нәтижелері туралы нақты оқу деректерін жинау процесі» деп сипаттайды. Ол сондай-ақ бағалауды тиімді қолдану үшін нақты ақпарат алу керек және бағалау білім алушылардың жетістіктерін көрсетіп қана қоймай, білім алушылардың ынтасын (мотивациясын) арттырып, олардың жетістіктерін шыңдауы керек дейді (Stiggins, 2005). Жай ғана «жетістікке жетудің құнды мақсаттарын меңгерген білім алушылар жақсы орындаушылар болады» деп мәлімдейді (2005, 29-бет). Білім алушыларды сабақтың басынан бастап нақты оқу мақсаттары туралы дұрыс хабардар ету білім алушылардың жетістікке жетуі үшін нақты, мақсатты қадамдар болып табылады және оларға табысқа жетуге мүмкіндік береді.

Бағалау білім алушылармен оқу мақсаттары мен бағаларын бөлісуден басқа, мотивация - сәттілік циклін бастайды, мұғалімдер білім алушының жетістігін бағалау арқылы олардың үлгерімін арттыра алады. Білім алушылар өздерінің жетістіктерін түсінгеннен кейін, оларда үміт сезімі пайда бола бастайды және болашақта үлкен жетістікке жетуді күтеді. Бұл өз кезегінде ынта-жігер мен белсенділікті күшейтеді, бұл білім алушылардың қызығушылығын арттыруға ықпал етеді. Бұл жоғары спиральдың негізі – білім алушылардың мұғалімдерден сыныптағы ағымдағы бағалары негізінде алатын өз жетістіктерінің дәлелі. Осылайша, сыныптағы бағалау туралы ақпарат білім алушылардың оқу жүйесін қанағаттандыратын маңызды энергия көзі болып табылады (Стиггинс, 2005, 19-бет). Өкінішке орай, егер білім алушылар сәтсіздікке ұшыраса, олар төмен спиральға түсіп кетуі мүмкін, бұл көңілсіздік пен үмітсіздік сезімін тудыруы мүмкін.

Сыныптағы бағалаудың әртүрлі сипаты педагогтердің білімі, дайындығы және тиімді пайдалануы тұрғысынан қиындықтар туғызады. Педагогтер оқытудың барлық аспектілерінде, соның ішінде бағалауда заманауи және ең үздік тәжірибелерді үйрену және қолдану үшін білім алушылар алдында кәсіби жауапкершілікке ие. Ағымдағы зерттеулерден алынған алдыңғы, жалпыланған анықтамаларға сүйене отырып, бағалау сыныптағы жан жақты құрал болып табылады санаймыз.

Мұғалімдер жетістіктерді сипаттауды жалғастыру және оқыту мен ынталандыруға (мотивациясына) үлес қосу үшін сыныптағы бағалаудың осы жаңа түсінігін анықтауы, қабылдауы және қолдануы керек (Стиггинс, 2005, 1-бет).

Бұл жұмыста мұғалімдердің білім алушылардың мотивациясы мен үлгерімін арттыру үшін сыныптағы бағаларды арнайы пайдалана алатын практикалық тәсілдері қарастырылады.

Openriver, 2005 ж.: «Білім алушыларды жетістікке жетуге дайындауда мұғалімдер білім алушылардың оқуын, жетістікке және нәтижеге жетуін қалайды». Дегенмен, көптеген білім алушылар үшін оқу мақсаттары мен бағалау мазмұны айқын емес (бұлыңғыр) болып қалады. Кейбір «мұғалімдер өз

бағаларын құпия ұстау керек»,- деп қателеседі (Гаски, 2003, 7-бет). Белгісіздікке бой алдырған білім алушылар белгісіз мақсаттарға жетуде қиындықтарға тап болып, жетістікті болжауды ойынға айналдырады. Соқыр табысқа жетуді азайтудың бір жолы – бағалаулар сыныпта қалыптасатын білім мен дағдыларды көрсетуі керек және бұл корреляция білім алушыларға бағалаудың ақылға қонымды баға екенін түсінуге көмектеседі (Guskey, 2003).

Макмиллан (2000, § 10) бағалауды әділ және этикалық деп санау үшін білім алушылар сабақ басталғанға дейін бағалау форматын білуі керек; олар «не тексерілетінін, қалай бағаланатынын, бағалау критерийлерін, сілтемелерді, мысалдар мен нәтижелерді» білуі керек. «Бұл ақпаратты берумен қатар, мұғалімдер білім алушыларды емтихандарға дайындай алады, бұл оларға бағалау форматына жаттығуға мүмкіндік береді.

Мысалы, егер білім алушылар эссе жазу емтиханын тапсырса, педагог білім алушыларға емтихан сұрақтарының сапасын көрсететін сұрақтардың үлгілерін ұсына алады. Сонымен қатар, практикалық сұрақтар аяқталғаннан кейін білім алушылар бағалау критерийлерін анықтауға және осы критерийлерді өз жұмысына немесе сыныптастарының жұмысына қолдануға тартылуы мүмкін. Келтірілген әдістерді қолдана отырып, мұғалімдер өз оқушыларын жетістікке дайындауда белсенді рөл атқара алады.

Блэк пен Уильям (1998, § 38) бұл жағдайды былай қарастырады: «ең нашар сценарий - бұл білім беру саласындағы бағалаудың нәтижелерінде келесідей сипатталады (<https://openriver.winona.edu/eie/vol14/iss1/22>, егер осы сынақта төмен баға алған білім алушылар бұдан бұрында төмен баға алып келген болса, онда келесі жолы да төмен баға алады деп күтеді. Қайталанатын сәтсіздіктердің бұл циклі осындай білім алушылар мен олардың мұғалімдерінің жалпы ұстанымының (сенімінің) бір бөлігіне айналады.

«Мұғалімнің мақсаты мотивация мен сәттілік циклін бастау қажеттігін сезіну екені анық. Білім алушыларды бағалауға тартуда табысқа жетудің оң мотивация циклін тудыруы мүмкін әдістердің бірі – білім алушыларды бағалау процесіне тарту. Білім алушыларды бағалауға тартуды таңдай алатын көптеген тәсілдері болуы мүмкін. Осы мақсаттарды әзірлеу жауапкершілігінің негізгі бөлігі әдетте мектеп, аймақтағы жауаптылар және/немесе мемлекеттік стандарттарды басшылыққа алатын мұғалімге жүктеледі.

Жоғарыда айтылғандай, осы мақсаттар туралы хабарлау оларға қол жеткізудің практикалық әдістерінің үлгілері болып табылады. Сонымен қатар, білім алушылар қосымша қажетті оқу нәтижелеріне қол жеткізу үшін педагогпен серіктес бола алады. Мысалы, мұғалім білім алушылардың мүдделерін қанағаттандыруға бағытталған мақсаттарды көрсете алады. Біз, «егер білім алушылар мақсат қоюда азда болса рөл атқарса (оқу нәтижесіндегі жетістіктерге ие болуда), айтарлықтай мотивацияға жетуге болатын артықшылықтарға қол жеткізе аламыз» (Стиггинс, 2005, 244-бет). Қажетті оқу нәтижелеріне қол жеткізуге қатыса отырып, білім алушылар оқуға ынталандырылады.

Білім алушыларды бағалау және мотивацияны арттыру процесіне тарту үшін қолдануға болатын тағы бір әдіс – «білім алушыларға өз жетістіктері

туралы ойлануға, яғни оларды үлгерімін арттырушы ретінде көруге көмектесу» (Стиггинс, 2005, 322-бет). Оқу журналдарын жүргізу немесе педагогтен жиі ұсыныстар алу білім алушылардың табыстар туралы хабардарлығын арттыруы мүмкін. Білім алушылар мен педагогтер бағалау туралы әңгімеге кіріскенде, бұл білім алушыларды оқу процесіне көмектесетін өз білімдері туралы ойлануға итермелейді (қара және Уильям, 1998).

«Мотивация-сәттілік» циклі білім алушылар оқу мақсаттарына қарай ілгерілегеніне көз жеткізе отырып, ол туралы ойлаған жағдайда (пысықтау жүргізсе) жалғасады. Білім алушылар сонымен қатар өзін-өзі бағалауға қатысу арқылы жетістіктерді қабылдауды (мойындауды) және бақылауды үйрене алады. Стиггинс өз жұмысын қалай бағалау керектігін түсіну білім алушылардың бағалау мен жетістіктер арасындағы байланысты түсінуіне ықпал етуі мүмкін және білім алушылардың үлгерімін арттыруы мүмкін деп түсіндіреді (2005). Педагогтің мұқиятты (қатаң) басшылығы мен тәжірибесінің арқасында білім алушылар өз жұмысының тиімді әділ төрешілері бола алады.

Қосымша зерттеулер көрсеткендей, білім алушылар Өзін-өзі бағалау дағдыларын түсініп, нәтижесін қолданған кезде олардың үлгерімі артады (Уильям, 1998) және өзін-өзі бағалау білім алушылардың оқуға деген ынтасын арттыруда маңызды рөл атқарады (Но, 2003). Өзін-өзі бағалау арқылы білім алушылар өздерінің үлгерімдегі ілгерілеулерін тікелей бақылайды, сондықтан жетістікке жетуге ынталы болады. Білім алушылар өз оқуы үшін жауапкершілікті өз мойнына алады білім алушыларды бағалау процесіне тарту арқылы мұғалімдер білім алушыларды өз жетістіктері үшін ішкі жауапкершілік сезімін қалыптастыруға шақырады. Стиггинс білім алушылар «өз жетістіктерін бақылау сезімін дамыту үшін жауапкершілікті өз мойнына алуы керек» деп атап өтті (2005, 296-бет). Бұл өз кезегінде 3 Woytek мотивациясы мен оқу үлгерімінің артуына әкеледі: білім алушылардың мотивациясы мен табыстылығын арттыру үшін бағалауды пайдалану Openriver, 2005 success жариялады. «Егер білім алушылар өздерінің оқуын бағыттау және қоршаған әлемге әсер ету қабілетін дамытпаса, олар тек ішінара қалыптасады және не істей алатындығымен шектеледі» (Хаммонд пен Коллинз, Wongsri, Cantwell & Archer, 2002, § 1).

Білім алушылардың оқу процесіне толығымен кірігіп енуі үшін білім алушы мен педагог оқу мақсаттарына жету үшін серіктестік құруы керек. Стиггинс педагогтердің осы процесте білім алушыларға қалай қолдау көрсете алатындығының мысалын келтіреді: «сіз (мұғалім) білім алушыларды өздерінің жетістіктерін бағалауға үйрету арқылы толыққанды серіктес ретінде оқу процесіне тарту үшін шешім қабылдау өкілеттіктерін бөлісесіз.

Қысқаша айтқанда, сіз білім алушыларыңыздың өздерінің академиялық әлауқатын бақылаудың ішкі орнын анықтауға тырысасыз. Егер олар қатысса, олар оның пайдасын көреді және олар оның жалғасып жатқанын біледі (2005, 288-бет) үлкен жауапкершілікті сезеді, оған жету бағытын сезінеді, күш-жігерін салуға мәжбүр болады, мақсаттарды зерттеуге қол жеткізуі керек болды.

Білім алушылар, өздерінің оқуы үшін жауапкершілікті сезінсе, жетістіктерге деген сенімділік пен күтуді қолдайды (Эртмер және Ньюби Шин, Нео-да келтірілген), -деп атап көрсетті.

Осы жұмыста аталған ғалымдар, бағалауға білім алушыларды қалай тиімді тартуға болатындығын анықтау мақсатында, Үндістандағы Дехрадун, Нойда, Дели және Тривандрум өңірлеріндегі білім алушылардың оқуын ынталандыратыны зерттеуден алынған дәйектерге иек артты. Зерттеуде кездейсоқ алты мектептен 26 мұғалім іріктеліп алынды. Бұл зерттеуге жеке меншік мектептер алынды, өйткені мұндай мектептер үздіксіз кәсіби өсуді қолдауға қомақты қаражат бөлетіні ескерілді. Осы зерттеудің нәтижесінде төрт негізгі тақырып анықталды. Осы зерттеуден туындайтын салдар білім беру көшбасшылары, мүдделі тараптар мен мұғалімдер білім алушыларды бағалау практикасына тартатын болса, сыныптағы білім алушылардың уәждемесін жақсартуға көмектесе алады деп болжайды. Бұл зерттеу білім алушылардың оқуға деген ынтасын сезінуіне көмектесе отырып, бағалаудың пайда әкелетін себептерін нақты түсінеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай отырып білім сапасын арттыруға мүдделі тараптардың оқу, оқыту, оқу мақсаттарын қалыптастырып реттеуге және көзделген нәтижені игерілуін қамтамасыз етуге, барлық қатысушылардың ынталы болуы шарт деуге болады. Ынталандыруда білім алушылардың оқу мақсатын айқындау оқу нәтижесін бағалау үрдістеріне кеңінен тартыла отырып, үлгерімдегі көрсеткіштерді оңалту үдерісіндегі өздерінің үлесін және жауапкершілігін сезінуіне ықпал ету арқылы, нәтижеге жетудегі ілгерілеулерді қабылдауы мен өзіне деген сенімге иек арттырудың маңызды екенін атап өткен жөн болар.

ОҚЫТУ ҚЫЗМЕТІНІҢ САПАСЫ

Дайындықтары мен мотивация деңгейлері бойынша ұқсас (шамалас) оқушылар бір-бірінен оқу деңгейлерінде курстағы немесе сабақтағы мақсаттарға сәйкес ерекшеленуі мүмкін. Басқа талаптар тұрғысынан баламалы деп санауға болатын оқушылардың ішінен жоғары үлгерімде оқитындар үлгерімі нашар оқитындардан гөрі көбірек біледі (Carroll & Spearritt, 1967; Brookover, 1965; Torshen, 1969; Arlin, 1973, Bloom, 1976; Anderson, 1973; Özçelik, 1974).

Зерттеулерді кейбір нәтижелерінен түсінуге болатындай, білім алушыларды оқу деңгейлеріне мақсатқа сәйкес әсер ететін негізгі педагогикалық қызмет сапалары ол:

(а) білім алушылар нені және қалай үйренетінін көрсететін белгілер мен түсініктемелер,

(б) бұл білім алушыға (тәжірибелік) эксперименталды оқушыны мінез-құлқының күтілетін деңгейге жақындық дәрежесін жеткізетін және білдіретін кері байланыс,

(с) оқушыларды күтілетін дәрежеге сәйкес мінез-құлығын күшейтетін ынталандырулар және

(d) оқушыларда кешігіп (кідіріспен) пайда болатын жаңа құзыреттерін көрсетуге ынталандыратын шараларға сәйкес оқушылардың дағдысын күшейтетін ынталандырушы.

Оқушыларға көрсетілген осындай қызметтер қаншалықты мазмұнды, пайдалы және мақсатқа жетуі үшін жеткілікті болса, соғұрлым оқыту қызметінің сапасы жоғарылайды. Зерттеу нәтижелері бойынша оқушылардың оқу деңгейлерінде байқалуы мүмкін жалпы өзгергіштікті төрттен бір бөлігі дерлік олар үшін мазмұнды, пайдалы және мақсатқа жетуге жеткіліктілікті болу дәрежесі педагогикалық қызмет деңгейіне байланысты болуында.

Педагогикалық қызметтің сапасы туралы тұжырымдардан шығатын қорытынды: басқа аспектілерде баламалы деп санауға болатын білім алушылардың арасында оқыту қызметін мазмұнды, пайдалы деп тапқандар басқаларға қарағанда көбірек біледі.

Бұл, негізінен, төменгі сыныптарда оқытылатын және олардың арасында, әсіресе, мектептен тыс уақытта үйрену қиын немесе мүлдем мүмкін емес құзыретке қатысты. Сондықтан оқыту қызметінің мазмұнды, пайдалы және білім алушылар үшін жеткілікті екендігін анықтау оқудың тиімділігі мен өнімділігін арттыруда үлкен маңызға ие. Оқушыларды оқыту қызметінің сапасын анықтаған кезде, ең болмағанда, нені және қалай үйренуге болатынын айқындайтын көрсеткіштер, эксперименталды дағдыдан күтілетін құзыреттерді және әлі айқын көрінбеген қажетті құзыреттерді жақындату дәрежесін көрсетеді. Мақсатқа жету тұрғысынан мазмұнды, пайдалы және жеткілікті екендігіне көз жеткізу керек.

МАҚСАТҚА БАҒЫТТАЛАН ОҚЫТУ

Сабақ аяқталғаннан кейін осы сабаққа қатысқан барлы оқушыларды осы сабаққа қатысты білім қажеттіліктері толы қанағаттандырылған болуы керек. Басқа сөзбен айтқанда, барлық оқушы белгіленген құзыреттілік пен машықтықты тұрақтылық деңгейімен өздерінің білім беру қажеттіліктерін құрайтын барлы мінез- құлық сипаттамаларына ие болуы керек. Курсқа байланысты оқу қажеттіліктерін қалыптастыратын мінез- құлық ерекшеліктер когнитивті (ақыл-ой күштеріне байланысты) болса да, динамикалық моторлы (ағзалардың қозғалыстарымен байланысты) немесе аффективті (эмоциялар мен бағдарларға байланысты) болса да күтілетін нәтижені осы талаптары өзгермейді. Қойылған мақсатта қамтылған құзырет ерекшеліктерді осылай ажыратып жіктеуді басқа да артықшылықтары бар. Мектеп бағдарламаларындағы курстарды мақсаттарының көпшілігі когнитивтік сипаттағы құзырет ерекшеліктеріне байланысты. Курсты мақсаттарының ішінде динамикалық және аффективті сипаттағы құзырет ерекшеліктері азырақ. Негізінде сабаққа берілетін уақытты көп бөлігі курсты мақсаттарының арасында белгілі бір ымдарды, деректерді, жалпыламаларды, принциптерді, әдістерді және т.б. білу және түсіну,

жаңа жағдайларға қолдану, берілген білім жиынтығын талдау, құру және бағалау сияқты, негізінен когнитивті сипаттағы әлеуетті күшейтуге жұмсалады. қозғалыс мүшелеріне қатысты дағдыға (ептілікке), қызығушылыққа, төзімділікке, позитивті қатынасқа ұқсас аффективті қасиеттерге байланысты дағдыларды игеруге, әдетте, уақытты аз бөледі. Мектеп бағдарламасындағы курстарды мақсаттарында қарастырылатын когнитивті, динамикалық және аффективті ерекшеліктерді арасындағы екінші маңызды айырмашылығы мынада: мақсатқа кіретін когнитивті және динамикалық қасиеттер туралы біліміміз аффективті сипаттамалар туралы білімге қарағанда анағұрлым жетілген. Танымды және динамикалық қасиеттегі мінез-құлық ерекшеліктерінің табиғаты, даму кезеңдері және осындай мінез-құлық ерекшеліктері арасындағы қатынастар да жақсы белгілі. Курстарды мақсаттарында қарастырылатын аффективті қасиеттегі мінез-құлық ерекшеліктерінің табиғаттары, даму кезеңдері және осындай мінез-құлық ерекшеліктері арасындағы қатынастар бүгінгі күн үшін жақсы дайындалмаған. Мектептегі оқу жоспарларындағы сабақ мақсаттарына енгізілген құзырет түрлері туралы біліміміз дағды белгілерінің дамуын бақылауға әсер етеді. Шын мәнінде, мектеп бағдарламаларында курстарды оқу жоспарын дайындау кезінде аффективті сипаттамаларды қамтитын мақсаттарға қарағанда когнитивті және динамикалық дағды ерекшеліктерін қамтитын мақсаттар айқынырақ ашылуы мүмкін. Когнитивтік және динамикалық мақсаттардың элементтері мен оларды іске асыру кезеңдері курсты ең ыңғайлы бөлімдеріне орналастырылуы мүмкін. Нәтижесінде, мектеп бағдарламасындағы әр курсты және осы курстардың әр қайсысындағы бірліктердің мақсаты болатын когнитивтік және динамикалық дағды ерекшеліктері осы белгілердің анықтаушысы (детерминанты) болып табылатын сыни құзырет деңгейлерімен бірге айқынырақ және дәлірек болады. Оқушылардағы қолжетімді деп болжанған құзыреттілік пен тұрақтылықты қандай да бір жолмен анықтауға болады. Танымдық және динамикалық мақсаттарға қатысты мәселелер бойынша жеке түсіндіруді елеулі айырмашылықтарына қажеттілік жоқ. Мектеп бағдарламаларында курстарды аффективті мақсаттары үшін мұндай қатаң бақылау мүмкіндігі жасалмаған.

Курстарды оқу бағдарламаларында когнитивті және динамикалық мақсаттар нақты көрсетілген және осындай мақсаттарда қарастырылған сипаттамаларды өлшенетін детерминанты болып табылатын құзыреттілік пен тұрақтылықтың дәрежесі нақты айтылған және анық берілуі, осы мақсаттарға қатысты үрдісті тереңірек зерделенуіне мүмкіндік береді. Осы екі түрдегі құзыреттілікке ие болуы үшін қандай сыни дағдылар және оларды да қандай құзыреттілік пен тұрақтылықты дәрежеде меңгерілуі күтілетіні неғұрлым айқын болса, әрбір курстың, әрі осы курстың әрбір бөлігінде де алынған нәтиже соғұрлым жоғары дәлдікпен өлшенеді, және нәтиже көзделген мақсатқа қаншалықты сәйкес (жақындағаны) келгені туралы дұрыс шешім қабылдауға мүмкіндік болады. Сонымен қатар когнитивтік және динамикалық қасиеттері бар мінез-құлық белгілерінің даму кезеңдері егжей-тегжейлі айқын түрде белгілі болғандықтан, әсіресе, сабақтардың үлесіне және сабақ бітімінде байқалуы

(көрінуі) күтілген, бірақ көрінбеген ерекшеліктердің көрінбеу себептері немесе осы ерекшеліктердің детерминанты болып табылатын сыни мінез- құлықтың көрінбеу себептеріне дейін айтуға болады. Бас аша айтқанда, құзыреттілік пен тұрақтылықтың күткен деңгейлеріне қол жетпегені көрінетін белгіні анықтайтын сыни мінез-құлыққа ие болу кезіндегі қиындықтар анықталуы мүмкін. Қысқаша айтқанда, атрибуттарды осы екі түріне байланысты олқылықтар және осы кемшіліктерге әкелетін қиындықтарға жоғары дәлдікпен және жылдамдықпен диагностика жүргізу мүмкін.

Сонымен қатар бұл кемшіліктер процесте одан әрі оқудағы қиындық пен шығын тудырмай түзетілуі мүмкін. Аффективті белгілердің мұндай мүмкіндіктері айтарлықтай шектеулі. Аффективті белгілер туралы айтатын болса, бұл мінез-құлық белгілерін көптеген шешімдер үшін қолайлы дәлдікпен өлшеу қиын, өйткені әр сабақтың немесе бөлімнің «үлесі» қандай болатындығы нақты анықталмаған. Сабақтың немесе бөлімнің соңында осындай сипаттамаларды күтілетін деңгейлеріне қол жеткізілді ме, жоқ па, оны алға қою мүмкін емес. Олардың даму кезеңдері анық белгілі болмағандықтан, осы ерекшеліктің не ерекшеліктің детерминанты ретінде қабылданан сыни мінез-құлықты байқалмауы немесе оларды күтілген құзырет пен тұрақтылыққа жете алмаған жағдайларда, көрінбеуі немесе қажетті құзырет пен тұрақтылыққа жетпеуінің себептері көбінесе айтыла бермейді. Мектептегі оқу бағдарламаларында қол жеткізілген мақсаттарға сәйкес келетін оқу деңгейін анықтау үшін өлшенуі керек сипаттамалардың барлығы осы сабақты мақсаттарына енгізілген құзырет сипаттамалары болып табылады. Кез келген бөлімде қол жеткізілген мақсаттарға сәйкес келетін білім деңгейін анықтау үшін өлшенуі қажет ерекшеліктер - осы курсты мақсаттарында қамтылатын ерекшеліктерден, осы бөлімге сәйкес үлесі, қалай да мұндай түсініктеме не қалайтынындай айту үшін жеткіліксіз. Мұндай түсіндіруде, маңызды бір айырмашылық назардан тыс қалуы мүмкін. Бір толық курста және оны кез келген бөлімінде орындалған мақсаттарға сәйкес келетін білім деңгейлерін айқындау арқылы жүргізілетін қызметтердің мақсаттары әр түрлі болады. Бір курста орындалған мақсаттарға сәйкес келетін білім деңгейлерін өлшеуді негізгі мақсаты, осы курста, орындалған барлық мақсаттарына сәйкес білім деңгейін бағалау үшін қажетті ақпарат (белгілер) жинақтау. Бір бөлімде орындалған мақсаттарға сәйкес келетін білім деңгейлерін өлшеуді негізгі мақсаты – оқудағы кемшіліктерді және осы кемшіліктерге себеп болған қиындықтарды анықтау үшін қажетті ақпаратты жинау. Бөлімшеге қатысты білім деңгейін анықтау, кемшіліктердің дер кезінде орынын толықтыру және осылайша, осы бөлімшеде меңгертілуі жоспарланған элементтерге негізделген кейінгі оқуларды жетілдіре отырып, бүкіл курстағы оқыту деңгейін арттыру мақсаты тұр. Мақсаттар арасындағы бұл маңызды айырмашылық өлшеу процесінде де дифференциация (айырмашылық) тудырады. Осы мақсаттардың әр қайсысы үшін нені және қалай өлшеуге болатыны туралы әртүрлі әдіс тәжірибелер қажет.

ОҚУДАҒЫ КЕМШІЛІКТЕР МЕН ҚИЫНДЫҚТАР

Мектеп бағдарламасындағы кез келген курсты кез келген бөлімшесіндегі оқыту кемшіліктері мен осы кемшіліктерге себеп болған қиындықтарды анықтау үшін сол курстың мақсаттарына кіретін мінез-құлық ерекшеліктерінің ішінде осы бөлімше мақсаттарының үлесін білу қажет. Курстағы жеке мақсаттарынан қайсыларына осы бөлімшеде қол жеткізілетіні белгілі болып және осы бөлімшеге байланысты бақылау тестінде осы мінез- құлық ерекшеліктері толы өлшенуі керек. «Бөлімшенің мақсаты қандай болуы мүмкін?» сұрағына жауап бермес бұрын, екі мәселеге тоқтап өтейік. Біріншісі: Курсты барлық бөлімдері біріктірілген кезде олар сол курстың барлық мақсатын жүзеге асыруы керек. Алайда кез келген мақсатқа жету, ол мақсатқа байланысты ерекшелікті оқушыларға игерту үшін курстың әр бөлімі бірдей дәрежеде қолжетімді емес. Кейбір мақсатқа курстың белгілі бір бөлімінде басқа бөліміне қарағанда жеңілірек, тезірек және тиімді түрде қол жеткізуге болады. Екінші мәселе: Кез келген курстың мақсатына кіретін мінез- құлық ерекшеліктері арасында белгілі бір қатынастар болуы мүмкін. Мысалы, курстың мақсаттарының бір бөлігіне жету үшін басқа бір бөлігіне бұрыннан қажеттігі болуы мүмкін. Басқаша айтқанда, кейбір мақсаттардың детерминанты болып табылатын сыни дағдыларды үйрену кезінде кейбір өзге мақсаттардың сыни құзыреттерін құрал ретінде пайдаланылуы мүмкін болады. Бөлімнің курс мақсаттарына қосқан үлесін анықтау кезінде жоғарыда аталған екі жәйт ескеріледі. Қарастырылып отырған бөлімде ең тиімді түрде қол жеткізуге болатын мақсаттар осы бөлімнің мақсаттарының ішінде орын алады. Бір мақсатты қамтыған мінез- құлық ерекшелігі, кезеңдермен реттелген бір мақсаттардың тізбегінде болса, бұл мақсаттар тізбегінің алдыңғы буындары не болмаса бұған дейін өңделетін бөлімдерде және осы негізде игерілетін өзге мінез- құлық ерекшеліктерімен бірге жүзеге асырылуы керек. Мұндай мақсаттар тізбегінде (шынжырында) кейінірек келетін буындар болса, не бірдей бөлімнің ішінде, не кейінгі бөлімдер де өңделуі керек. қорыта келгенде, кез келген бір бөлімнің, (а) ешқандай кезеңдік мақсаттар тізбегіне кірмеген жағдайында, осы бөлімде өңделуі үшін қолайлы шарттар болып табылатын, (b) алдыңғы буындарды бұдан да бұрынғы бөлімдерде өңделген кезеңмен реттелген бір мақсаттардың тізбегінде орын алған, (c) кезеңмен реттелген бір мақсаттардың тізбегінде орын алуымен қоса айтылмыш кезеңделген тізбегінің барлық элементтерімен бірге осы бөлімде жүзеге асырылатын, (d) кезеңделген бір мақсаттардың тізбегінің алғашқы буыны немесе алғашқы буындарын құрайтын және (e) жоғарыда берілген «b» және «d» дегі қасиеттердің екеуіне де сәйкес мақсаттар болуы мүмкін. Кестеде берілген. Бір бөлімдегі білім кемшіліктерін анықтау үшін осы бөлімде жүзеге асырылуы көзделген, яғни осы бөлімнің мақсаттарында қамтылған барлық мінез- құлық ерекшелігі, сенімділігі мен жарамдылығы жоғары шкалаларын қолдану арқылы өлшенген болуы қажет. Егер оқушыны «X» бөлімі бойынша біліміндегі кемшіліктері анықталатын болса, осы оқушының A, B4, C1, C2, C3, D1, E3 және E4 мақсаттарында қарастырылған барлық мінез- құлық ерекшелігін тексеру қажет. Оқушының «X» бөліміндегі кемшіліктері, тек осындай бағалау

жасалғаннан кейін ғана анықталады. Бөлім мақсаттарында қарастырылған барлық мінез- құлық ерекшелігі өлшенбейінше, оқушыны осы бөлімдегі оқу кемшіліктерінің нелер екені анықталмайды. Егер кез келген сабақтағы қол жеткізуді көздейтін мақсаттардың бір бөлігі, яғни оларды белгілі бір үлгісі өлшенген жағдайда, әр оқушы үшін «салыстырмалы» білім көрсеткіштерін есептеуге болады. Мысалы, оқушылардың үйренуі керек жаңа дағдыны қаншалықты меңгергендігі туралы айтуға болады, бірақ бұл білім өзінің кемшілігін түзеуге тырысатын оқушыға көмектесу үшін жеткіліксіз. «Сіз үйренуіңізге тиесілілерді жартысына ғана ол жеткіздіңіз; жартысын тағы үйренуіңіз керек» деген кері байланыс сабақтағы кемшіліктерін жөндеуге тырысатын оқушыға айтарлықтай көмек бере алмайды. Оқушыға оның кемшілігі нелер екенін жеке-жеке және нақты айқын айтылғанда ғана, ол өзінің кемшіліктерін толықтыру арқылы білім деңгейін көтере алады. Өз кезеңінде, қажетті құзыреттілік пен тұрақтылыққа жетпеген, дамуында жетіспейтін ерекшеліктер де анықталуы керек және осы ерекшеліктерді дамыту да қажеттілігі туралы оқушыға анық жеткізілуі керек. Тек осы әрекеттерден кейін оқушы, оған мүмкіндік берілсе, өзінің кемшіліктерін толықтырып түзете алады. Мақсаттарда қамтылған барлық мінез- құлық ерекшеліктерінде қажетті құзыреттілік пен тұрақтылық деңгейіне жете алады. Оларды тиісті оқуын қажетті деңгейге көтеруі үшін оқушыны, өзінің үлгеріміндегі кемшілігі неде екенін нақты білуі керек, алайда кемшіліктерді білуі, бұл кемшіліктерді толықтыруы үшін қажетті болғаны мен қатар жеткіліксіз болып табылады. Сондай-ақ оқушыға өзінің кемшіліктерін толықтыру мақсатында пайдалана алатын тиімді жол әдісін көрсету керек. Оны, осы жолда қажет деп саналатын барлық көмек түрімен қамтамасыз ету керек. Бір оқушыны, біліміндегі кемшілігін толықтыруда қолданатын тиімді жол әдісін көрсету үшін, оны біліміндегі кемшілігін білу жеткіліксіз. Оқушының бұл кемшіліктерін туындатқан себептер де белгілі болуы керек. Оқудағы қиындықтарды келесі жолмен анықтауға болады: жоғарыдағы кестеде көрсетілген кезеңдік мақсаттар тізбегіндегі барлық элементтері жеке-жеке өлшенеді. Егер оқушы кез келген мақсатты тізбекті соңғы буынын құрайтын мінез- құлық ерекшелігіне байланысты сұраққа жаңылыс, сол тізбекті бас а буындарына байланысты сұрақтарға дұрыс жауап берген болса, онда бұл оқушы тек соңғы буындағы мінез- құлық ерекшелігіне ие болмады деп қабылданады. Оқушы осы соңғы буында анықталған мінез- құлық ерекшелігін игерте алатын, осы мақсатқа қызмет ету деңгейі дәйектелген әртүрлі оқыту үрдісіне тартылады. Егер оқушы, кезеңдік мақсаттар тізбегіндегі элементтерге байланысты барлық сұраққа қате жауап берсе, ол мінез- құлық ерекшелігінің ешқайсысына қол жеткізбеген болып саналады. Оқушы осы соңғы жағдайда алдымен тізімдегі барлық элементтерді игеруге негіз қалыптастыратын мінез- құлық ерекшелігіне (алғышарт) элементті меңгертуге әлеуеті дәлелденген әртүрлі оқыту үрдісіне тартылады. Бұл жұмыстан кейін, оқушыны осы элементтің негізінде екінші элементті үйренуге мүмкіндік беретін іс-әрекеттерге тарту басталады. Оқушының барлық кемшілігі осындай тәртіпте толықтырылады. Егер жоғарыдағы кестедегідей кезеңдік мақсатты тізбектердегі

мінез- құлық ерекшеліктері қалыптасқан кезде жалпылай осы екі жағдайдың бірі негізгі мәселе болуы мүмкін. Оқушы бұл мінез- құлық ерекшелігін, алғышарты болған, яғни сол ерекшелікті игеру кезінде құрал ретінде пайдаланылуы керек басқа бір мінез- құлық ерекшелігін осыдан бұрынырақ игермеуі себепті, игере алмаған болуы мүмкін немесе оқушы мінез- құлық ерекшелігінің алғышартты қасиетіне ие болғанымен, оны ұсынылған түрде қолданып «соңғы қадамда» жасай алмады. Бірінші жағдайда, оқушыға кемшілікті толықтыру жолы ұсынылады, алдымен алғышарт ерекшелікті игеру және содан кейін де, соны құрал ретінде қолданып кемшілік болып көрінген, жоғары деңгейдегі келесі мінез- құлық ерекшелігін игеруге кірісу. Екінші жағдайда ұсынылатын кемшілікті толықтыру жолы болса, соңғы мінез- құлық ерекшелігінің игерілуі үшін басқа бір тұрғыдан тағы бір мәрте оқыту. Бақылау тестінде пайда болатын жағдай тұрғысынан, оқушыға ұсынылуы мүмкін осы екі кемшілікті толықтыру әдісінің арасындағы айырмашылықтың маңызы зор. Егер алғышарттарда елеулі кемшіліктері бар оқушыға жоғарыдағы бірінші жолдың орнына екінші жол ұсынылса, оған көмектеспейді. Керісінше оқушы тығырыққа тіреледі.

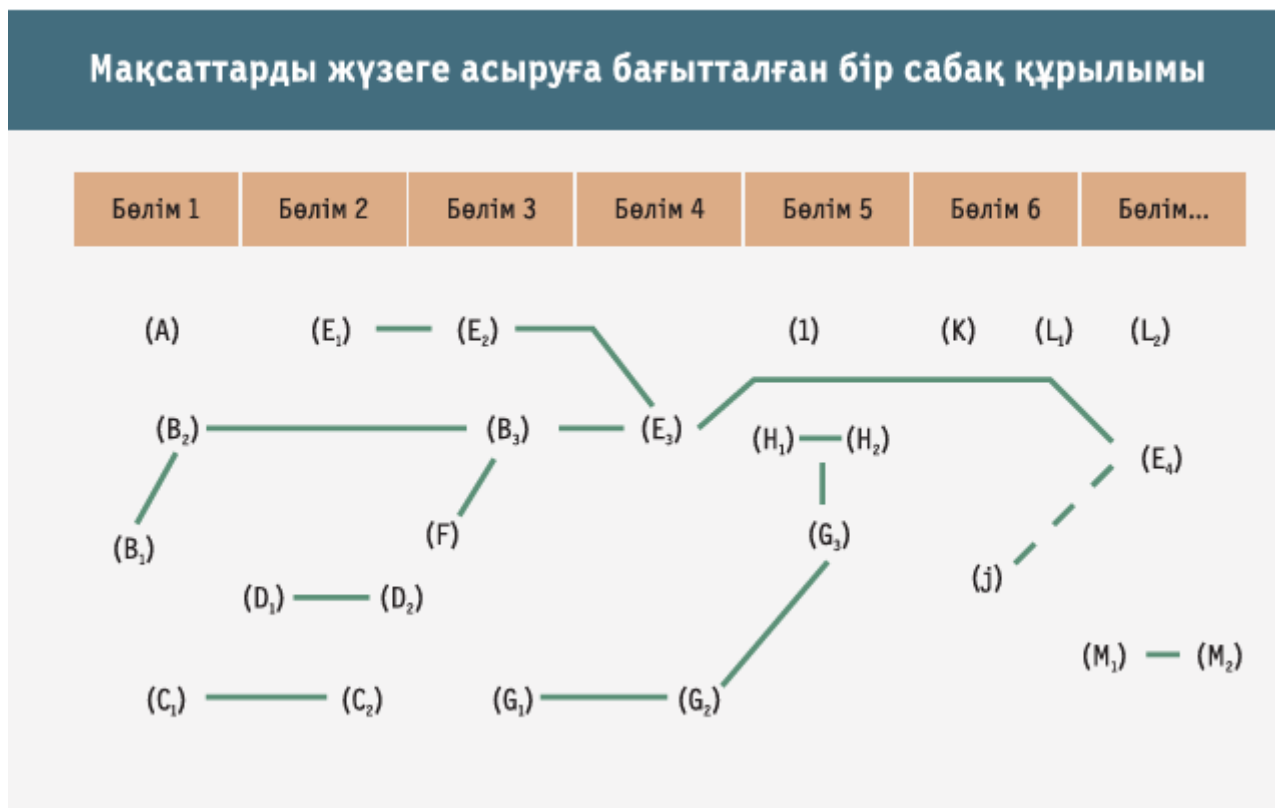
КУРСТЫҢ ОҚУ ДЕҢГЕЙІ

Бір сабақ немесе түгел курста орындалған мақсаттарға сәйкес келетін оқу (жетістік) деңгейін анықтау үшін, бөлімдерге (сабақты бірлігі) қарағанда басқа жолды ұстану керек. Бұл өзгешеліктің негізгі себептері мынада: бір сабақ немесе түгел курста орындалған мақсаттарға сәйкес оқу деңгейін анықтаудың мақсаты, тәрбиелік бағыттау, құзыреттілікті анықтау, оқушылардың сынып немесе курстан өткеніне негіз болатын баға қою, оқытудың тиімділік дәрежесін анықтау және т.б. үшін қажетті ақпаратты жинау болуы мүмкін. Сынып немесе курс соңындағы кезеңде өткізілетін бір өлшеу арқылы оқытудағы кемшілік пен қиындықтарды анықтау мүмкін емес. Әрине, бұл кезеңде оқытудың кемшілігін түзетуге тым кеш болады. Осы себептерге байланысты, бір сабақ немесе курсты оқу деңгейін анықтау үшін жүргізілетін өлшемдер, оқудың кемшілігі мен қиындықтарын анықтауға арналған өлшемдерден өзгеше. Егер тек оқу деңгейі анықталатын болса, өлшеу нәтижелерінің, үйрену қажет барлық нәрсеге негізделген, яғни өлшеу құралы барлық мінез-құлық ерекшеліктерін қамтуы міндетті емес. Осы мақсатта, көзделген мінез-құлық ерекшеліктерінің жеткілікті үлгісімен қанағаттануға болады. өлшеу құралында іріктелген белгілерді детерминанты болып табылатын негізгі сыни ерекшелікті ғана қарастыру жеткілікті болуы мүмкін. Осылайша, кейбір мақсаттар үшін жеткілікті деп санауға болатын өлшемдерді, экономика тұрғысынан тиімді түрде алуға болады. Сабақ немесе курстың мақсаттарында қарастырылатын мінез-құлық ерекшеліктерінің барлығы, мектеп жағдайында қолдануға болатын тек бір тестімен өлшеуге қарағанда, тым көп. Сабақ немесе курсты барлық мақсаттарының бағытымен ілгерілеуді толық анықтай алу үшін тексерілуі қажет сыни мінез-құлық саны, тестіге немесе тест тапсырмаларына енгізуге болатын

материал (сұрақтар) санынан немесе бір ретте қолдануға жарамды тест жағдайларынан әлде қайда көп.

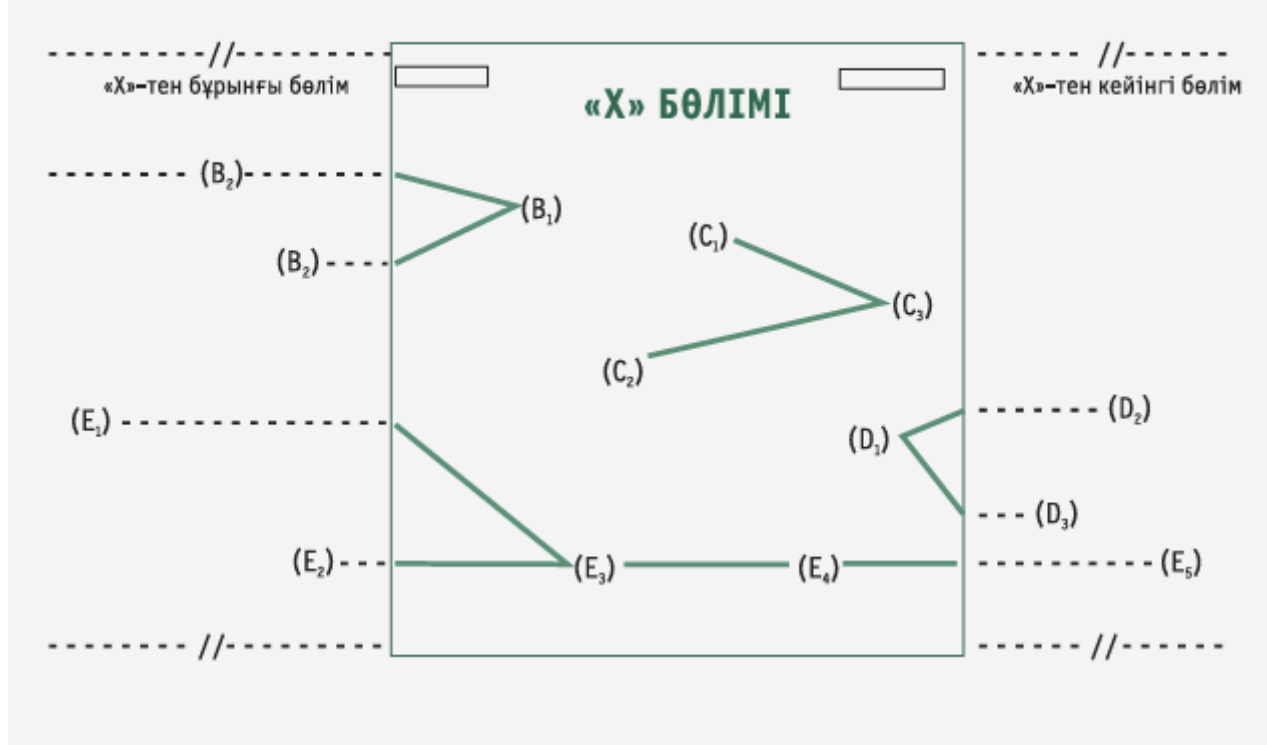
Бір қарағанда шешуге қиын мәселе болып көрінетін бұл жағдайда қосымшалар, әдетте, былайша жасалады. Мысалы, оқытудың тиімділігін анықтау мақсатында жүргізілетін өлшеулерде, бір оқушылар тобының мақсатқа қол жеткізу дәрежесін анықтау үшін, барлық оқушысы бірдей тапсырмалардан тұратын тест тапсыруы немесе осы топты барлық оқушыларын бірдей тест жағдайларынан өткізілуі талап етілмейді. Оның орнына, тапсырмалары немесе тест тапсырмалары бөлімдерге бөлінеді және оларды әр қайсысы оқушы топтарының белгілі бір үлгісіне қолданылады. Тағы бір мысал келтірейік: егер оқушыны бағалауда қолданылатын ақпарат алу керек болса, бұл жолы оқушылар емес, мақсаттар үлгіленеді. Оқушылардың оқу деңгейлерін анықтау туралы сөз болғанда, кезеңдік мақсат тізбесіндегі барлық элементтерді емес, тек қана жоғары деңгейдегілерді қарастыруға болады. Жоғары деңгей элементтерінің меңгерілгені немесе меңгерілмегеніне қарап олардың негізін құрайтын төменгі деңгей элементтері меңгерілгені немесе меңгерілмегені туралы шешімін қабылдауға болады. Шынында да, мақсаттарды кезеңдік тізбесінің соңғы элементтерінің меңгерілгені, кезеңділіктің (прогрессивтік) өлшемімен шектеліп, алғашқы элементтердің игеріліп, игерілмегендігін де көрсете алады. Мақсаттарды кезеңдік тізбесіне кірмейтін элементтердің болса, тек маңыздылары ғана сұралады. Сондай-ақ осы соңғы мақсатта, барлық үйренілуі күтілген элементтердің тек репрезентативті (өкілдік) бір үлгісін тексеру жолын ұстануға болады. Бір сабақ немесе курстың мақсаттарына сәйкес оқыту деңгейін анықтай отырып осы сабақ немесе курстағы оқушылардың үлгеріміне немесе оқытудың тиімділігіне қатысты бір «жағдай есебі» жасалатын болса, бұған негіз болатын өлшеулерді, осы сабақ немесе курстың белгілі бір кезеңінің не болмаса, әдеттегідей бәрінің соңында өткізілуі қажет. Бұл жерде, бөлім сабақтың немесе курсты бір бөлігі деп қабылдауды, сондықтан бөлімнің соңында өткізілген бақылау тестілерін де осы мақсатта пайдалануға жарамды деуге болады, алайда бақылаудың нәтижелерін осылайша оқушылардың оқу үлгерімін бағалау үшін қолдану, маңызды қатерлер тудырады. Бөлім соңында берілген бақылау тестілері оқыту үдерісінің бір бөлігі болып табылады. Бұл тестілердің оқудың кемшіліктері мен қиындықтарын анықтау үшін және кемшіліктерді түзетіп толықтыру арқылы оқыту деңгейін көтеру үшін қолдану керек. Оларды бағалау мақсатында пайдалануға болмайды. Әйтпесе, осы тестілердегі оқу деңгейлері күтілгеннен төмен және әсіресе, ұзақ мерзім бойы оқитын оқушыларға, олардың үлгерімін әлсіретуі мүмкін. Мұндай оқушылар белгілі бір уақыт өткеннен кейін жағымсыз өзгерістерге мәжбүрленуіне және нәтижесінде өз-өзіне сенімін (өзіндік тұжырымдама, қабілет туралы түсінік) жоғалтуы мүмкін (Bloom, 1976; Kifer, 1973). Оқушылардың оқу деңгейлері мен оқытудың тиімділігі туралы «мәртебелік есепке алу» үшін негіз болатын мәліметтер бақылау тестілерін қоспаған да, белгілі бір уақыт аралығында қолданылатын деңгейлерді анықтау тестілерімен жиналуы керек. Жағдайға байланысты бұл өлшемдер кезеңнің немесе жылдың жартысында және соңында, сондай-ақ тоқсан ішінде және

соңында жүргізілуі мүмкін. Ең дұрысы, бұл өлшемдерді әр үш немесе төрт бөлімге бір рет және сабақ немесе курс соңында өткізілуі керек. Төменде кестеде көрсетілген.

Мақсаттарға сәйкес оқу (жетістік) деңгейін анықтау үшін қолданылатын тестілерде нені және қалай өлшеу керек? Бұл сұраққа жауап беруден бұрын оны сабақ немесе курстың мақсаттарында қамтылған мінез-құлық ерекшеліктері тұрғысынан құрылымына біраз назар аудару керек. Сабақты немесе курсты әр түрлі бөлімнен немесе тақырыптан тұратындығы және осы бөлімдер немесе тақырыптар арасында белгілі бір қатынастар (еңбек бөлінісі) бар екендігі оқушыларға мақсаттарда қамтылған мінез- құлық ерекшеліктерін игерту тұрғысынан айтылған болатын.

Мақсаттар бойынша бөлімдер

Сабақты бөлімдерге бөлуді қарастыра отырып, мұндай сабақтың мақсаттары арасындағы корреляция берілген кестедегідей болады деп күтуге болады. Егер жоғарыда құрылымы мақсат-бөлім қатынастары тұрғысынан құрылған «X» сабағыны алғашқы үш бөлімін қамтитын бір деңгей анықтаушы (жетістік) тест дайындалатын болса, осы тест нелер және қалай өлшенуі керек? Назар аударсаңыз, сабақтың осы бөлігінде, яғни алғашқы үш бөлімде оқушыларға үйретілуі көзделген 12 мінез- құлық ерекшеліктері бар. (A, B₁, B₂, B₃, C₁, C₂, D₁, D₂, E₁, E₂, V және G₁). Оның ішінде B₁ және B₂, B₃ үшін; C₁, C₂ үшін; D₁, D₂ үшін; E₁ - де E₂ үшін алғышарт. Басқаша айтқанда, B₃-ті үйрену үшін B₁ және B₂-ні ; D₂ үйрену үшін D₁-ді бұрын оқылған болуы керек. Басқа көз қарас тұрғысынан жағдай келесідей: егер оқушының мінез- құлық ерекшелігін B₃ деп белгілейтін болса, онда бұл оқушыны осы мінез- құлық ерекшелігінің алғышарттары болып табылатын B₁ және B₂ белгілері көрсетілген мінез- құлық ерекшеліктері де болуы керек. Егер оқушының құзыретінде D₁ мінез- құлық ерекшелігі болса, бұл оқушының мінез- құлық ерекшелігінде D₂ белгісі болуы керек. Мұндай тұжырымдардың алғышарттық қатынастан алуға болады. Өлшеу нәтижелеріне сүйеніп, оқушылардың оқу кемшіліктерін және осы кемшіліктерді ықтимал себептерін анықтау жұмысы жасалмаса (әдетте жасалмайды), кезеңдік мақсат тізбесіне енген ең жоғарғы деңгейдегі мінез-құлық ерекшеліктері мен кезеңдік мақсат тізбесіне енген маңызды мінез- құлық ерекшелігінің бағалануы жеткілікті болуы мүмкін. Бағдарламада көзделген құзыреттілік пен тұрақтылық дәрежесімен тек қана осылардың тексерілу жолын

алуға болады. Бұл «жағдай есебі» негіздеуші мәліметтер алу үшін жеткілікті болуы мүмкін. Курстың 4-6 бөлімдері үшін бір деңгей анықтау тесті дайындалатын болса, жоғарыда келтірілген оймен, тестіде тек E3, G3, H3, I, J, K және L1 көрсетілген мінез- құлық ерекшеліктерін қарастыруға болады. Бағдарламада болжанған құзыреттілік пен тұрақтылық деңгейлерімен тек осыларды тексеруге болады. Егер сабақтың алғашқы алты тақырыбы үшін белгілі бір тест тапсырмасы дайындалу керек болса, A, B3, C2, D2, E3, G3, H2, I, J, K және L1 көрсетілген мінез- құлық ерекшеліктерін қарастыруға болады. Бағдарламада болжанған қажетті құзыреттілік пен тұрақтылық дәрежесінде тек бұларды тексеруге болады. Оқушының осы мінез- құлық ерекшеліктерінің бағдарламада болжанған құзыреттілік пен сенімділік деңгейлеріне ие болғаны байқалса, келесі қорытындыға келуге болады: бұл оқушы сонымен қатар мінез- құлық ерекшелігінің алғышарттарын құрайтын басқа мінез- құлық ерекшеліктерін де игерген болуы керек. Егер оқушының бойында бұл мінез- құлық ерекшеліктері болжамдалған құзыреттілік пен тұрақтылық деңгейлерінен табылмайтындығы байқалса, онда байқалған кемшіліктерге сәйкес оқушының оқу деңгейі төмен деген қорытынды жасауға болады. Жоғарыда келтірілген мысалдарда, өлшеуге ұсынылған мінез- құлық ерекшеліктерінің кейбіреулері басқаларына қарағанда айқынырақ , сондықтан оқушыларға оны меңгеру оңай деп саналады. Осы соңғы топтағы мінез- құлық ерекшеліктері басқаларға қарағанда онша маңызды емес деген қысқаша жалпылама жасауға болады. Мысалы, бұл жеке басқа ешқандай мінез- құлық ерекшеліктерімен байланыссыз алғашқы бөлімде оқушыларға игертілуі болжанған A мінез- құлық ерекшелігінің, кезеңдерге бөлінген бір мінез- құлық ерекшелігінің тізбесінде соңғы және жоғары буынын қалыптастыратын B3 мінез- құлық ерекшелігінен де айқынырақ , оқушыларға оны меңгеру оңайырақ және маңызсыздау деген ой оралуы мүмкін, алай да мұндай пікір де дұрыс болмауы да мүмкін. 4-кестеде A-мен көрсетілген құзырет ерекшелігі жалғыз және ешқандай алғышарттарды қажет етпейтін сияқты болғанымен, оқушыларға игеру қиын болуы мүмкін. Дәл сол атрибут кейбір әлеуметтік, идеологиялық , экономикалық т.б. себеп тер бойынша біртіндеп мақсаттар тізбесінің соңғы буынында болуы мүмкін басқа мінез- құлық ерекшеліктеріне қарағанда маңызды болуы мүмкін (мысалы, B3-тен). Демек, бір деңгей анықтау тестінде қарастырылатын мінез- құлық ерекшеліктерінің қандай салмақтағы (мысалы, қанша тапсырма) тестте көрінетіні, маңызды және ерекше назарға алынатын жағдай. Бұл соңғы мәселе, атап айтқанда, мінез- құлық ерекшелігін өлшеу үшін тестіде кездесетін сұрақтардың типі мен саны, тестілеу кезінде алынатын шаралардың әртүрлі мақсаттары үшін сенімділігі және жарамдылығы бірге қарастырылуы керек. Нәтижесінде кез келген сабақ немесе курста туындайтын мақсаттарға сәйкес оқу деңгейін (жетістігін) анықтағанда, бұл сабақ немесе курста осы уақытқа дейін үйренуі күтілетін мінез- құлық ерекшеліктерінен, кезеңдік тізбе құраушыларының соңғы буындар мен ешқандай кезеңдік тізбеге енгендерінің арасында маңыздылары анықталуы мүмкін. Мұның өзі «жағдай есебі» болып табылатын көптеген мақсат үшін жеткілікті деп саналатын өлшемді бере алады.

2-тарау. Жалпы білім беретін мектепте оқытылатын пәндерді меңгеру сапасының өлшеуіштері

2.1 Нормативтік құқықтық актілер

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында:

білім беру – имандылық, зияткерлік, мәдени, тәндік жағынан дамыту және кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру мақсаттарында жүзеге асырылатын тәрбиелеу мен оқытудың үзіліссіз процесі;

білім беру мазмұны - жеке адамның біліктілігі мен жан-жақты дамуын қалыптастыру үшін негіз болып табылатын білім берудің әрбір деңгейі бойынша білімдер жүйесі (кешені);

білім беру мазмұны білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары негізінде әзірленетін жалпы білім беретін оқу және білім беру бағдарламаларымен айқындалады;

білім беру бағдарламасы – оқытудың мақсатын, нәтижелері мен мазмұнын, білім беру процесін ұйымдастыруды және оларды іске асыру тәсілдері мен әдістерін, оқыту нәтижелерін бағалау өлшемшарттарын қамтитын білім берудің негізгі сипаттамаларының біртұтас кешені;

білім алушыларды аралық аттестаттау – білім алушылардың бір оқу сабағының, бір оқу пәнінің және (немесе) модульдің, сондай-ақ бір біліктілік шеңберінде кәсіптік модульдердің бір бөлігінің немесе бүкіл көлемінің мазмұнын оларды зерделеп бітіргеннен кейінгі меңгеру сапасын бағалау мақсатында жүргізілетін рәсім - деп көрсетілген [1].

Мемлекеттік білім беру стандартында оқу пәні бойынша білім мазмұны мен күтілетін нәтижелері анықталады, оқу жоспары тиісті білім беру деңгейінде білім алушылардың оқу сабақтарының, оқу пәндерінің және (немесе) модульдердің, кәсіптік практиканың, өзге де оқу қызметі түрлерінің тізбесін, реттілігін, көлемін (еңбекті қажетсінуін) және бақылау нысандарын регламенттейді, оқу бағдарламасында әрбір оқу сабағы, әрбір оқу пәні және (немесе) модуль бойынша меңгерілуге тиіс білімнің, машықтың, дағды мен біліктіліктің мазмұны мен көлемін айқындалады [2, 3, 4].

Оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарындағы білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылаудың, оларды аралық және қорытынды аттестаттау жүргізу тәртібі анықталған «Бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білімнің білім беретін оқу бағдарламаларын іске асыратын білім беру ұйымдарындағы білім алушылардың үлгеріміне ағымдық бақылаудың, оларды аралық және қорытынды аттестаттау жүргізудің үлгі қағидалары» құжатында *бағалау* дегеніміз білім алушылардың оқуда нақты қол жеткізген нәтижелерін

оқытудан күтілетін нәтижелермен әзірленген өлшемшарттар негізінде салыстыру процесі; ал *бағалау өлшемшарттары* дегеніміз білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау жүргізуге негіз болатын белгі деп көрсетілген [5].

Сонымен, оқу процесінің құрамдас бөліктерінің бірі – білім алушылардың білім жетістіктерін бағалау. Қазіргі кезде жалпы білім беретін мектептерде білім алушылардың оқу жетістігін анықтау критериалды бағалау жүйесі арқылы жүргізіледі.

Критериалды бағалау жүйесінің мақсаты білім алушылардың оқу жетістіктері туралы шынайы ақпарат алу және ол ақпаратты оқу процесін жетілдіру үшін барлық қатысушыларға ұсыныстар беру, белгіленген критерийлер негізінде білім алушылардың нақты қол жеткізген нәтижелерін оқытудың күтілетін нәтижелерімен сәйкестендіру болып табылады.

Білім алушының оқу жетістігін бағалау жалпыға міндетті білім беру стандарттарында көрсетілген күтілетін нәтижелермен және оқу бағдарламаларында берілген оқыту мақсаттарымен (оқу бағдарламасына сәйкес пән бойынша оқыту курсы кезінде білу, түсіну және дағдыларға қолжеткізу бойынша күтілетін нәтижелерді қалыптастыратын пайымдаулар) тікелей байланысты [2, 4].

Бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім беру ұйымдарында білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау үшін бағалау өлшемшарттары әзірленген құжатта:

- өлшемшарттарды бағалау (білім алушылардың оқу жетістіктерін оқу процесінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі нақты айқындалған өлшемшарттарымен, білім берудің тиісті мақсаттары және мазмұнымен салыстыруға негізделген процесс);

- бағалау өлшемшарттары (қалыптастырушы бағалау кезінде мұғалім мен білім алушыға оқу мақсатына жеткенін тануға мүмкіндік беретін тұжырымдар (табыс өлшемшарттары), жиынтық бағалау кезінде білім алушы жұмысты қаншалықты жақсы орындағанын бағалауға мүмкіндік беретін тұжырымдар (балдарды қою өлшемшарттары)) ұғымдары берілген [6].

Білім алушылардың тілдік емес пәндер, оның ішінде математика бойынша оқу жетістіктерін бағалау өлшемшарттары (білу, түсіну, қолдану, талдау, жинақтау, бағалау) оқу материалын меңгерудің деңгейлерін бағалауға негізделген.

Келесі қарастырылатын мәселелер, құндылықтарға негізделген білім беру үдерісінің оқу мақсаттарында қамтылған, білім алушыларға меңгертілуі көзделген *функционалдық сауаттылық және оқу сауаттылығы* деген мінез-құлық ерекшеліктеріне байланысты бағалау жұмысын, жалпы білім беретін мектеп пәндері аясында жүргізудегі ұстанымдарға арналады.

2.2 Жалпы білім беретін мектепте «Қазақ әдебиеті» пәні мазмұнын бағалау өлшемшарттарымен үйлестіру үлгісі

Функционалды сауаттылық бұл білім алушылардың пән мазмұнын меңгеру барысында қол жеткізе алатын білім деңгейі және адамның қолданбалы білімге негізделген өмір мен қызметтің әртүрлі салаларындағы стандартты өмірлік мәселелерді шешу қабілеті екені белгілі.

Функционалдық сауаттылықтың бір бағыты оқу сауаттылығы болып табылады. Бұл білім алушылардың мәтін мазмұнын түсіне білу және оларға ой жүгірте білу, мәтін мазмұнын өз мақсаттарына жету үшін пайдалана білу, қоғам өмірінде белсенділік таныту мақсатында білімдері мен мүмкіндіктерін дамыту қабілеттері болып табылады.

Оқу сауаттылығы – білім алушылардың мәтін мазмұнын сапалы меңгеруін қамтамасыз ету, функционалдық сауаттылығын қалыптастыру, сонымен қатар басқа пәндермен сабақтастық арқылы жалпы адамзаттық құндылықтардың, ұлттық әдебиет пен мәдениеттің үздік дәстүрлерінің негізінде білім алушылардың шығармашылық және зияткерлік деңгейін дамыту болып табылады.

Қазіргі таңда ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, кез келген өмірлік жағдайда функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсете білетін тұлғаның үйлесімді қалыптасуына және зияткерлік дамуына қолайлы білім беру ортасын тудыру – жаңартылған білім мазмұнын енгізудің нәтижесі болып табылады.

Білім алушыларды шығармашылықпен жұмыс жасауға және сын тұрғысынан ойлауға дағдыландыру білім алушыларды әңгіме, поэзия, драма, сондай-ақ ғылыми және бұқаралық ақпарат құралдарының материалдарын (газет-журналдар т.б.) сын тұрғысынан оқи отырып, өз түсініктерін дамытады, оқу арқылы танымдық дағдыларын арттырып, білім әлеміне жол ашады.

«Қазақ әдебиеті» пәнін оқыту арқылы білім алушылардың оқу сауаттылығы мәтін мазмұнын түсіне білуі, оларға ой жүгірте білу, мәтін мазмұнын өз мақсаттарына жету үшін пайдалана білу, қоғам өмірінде белсенділік таныту мақсатында білімдері мен мүмкіндіктерін дамыту нәтижесінде қалыптасады. Оқу жылдамдығы мен мәтінді дәлме-дәл түсіну бағаланбайды, мәтінге арналған рефлексия мен ұғым, оқығанын өмірлік мақсатында жүзеге асыруы үшін қолдануы бағаланады.

Осы тұрғыдан жалпы білім беретін мектепте «Қазақ әдебиеті» пәні мазмұнында көрсетілген оқыту мақсаттарын иерархиялық реттеуді ұйымдастыру толығырақ қарастырылатын болады.

Жалпыға міндетті білім беру стандартында оқыту нәтижелеріне бағдарлана отырып, білімнің мазмұнына қойылатын талаптар білім беру салалары бойынша жазылған.

«Тіл және әдебиет» білім беру саласының мазмұны басқа тілдік және тілдік емес оқу пәндерімен пәнаралық байланысты пайдалануды; білім алушылардың ойдағыдай әлеуметтенуін; білім алушылардың жас ерекшеліктеріне, қажеттіліктері мен қызығушылықтарына сәйкес тілдік дағдыларын дамытуды; қазіргі әлемде тілдерді оқытудың маңыздылығын түсінуді; рухани-адамгершілік құндылықтардың дамуын; көптілді және көпмәдениетті әлемнің тұтастығын түсінуді; қарым-қатынас процесінде тұлға

аралық және мәдениет аралық байланыстарды орнатуды; өзге елдердің мәдениетімен танысу арқылы әртүрлі көзқарастарды сыйлай білуге тәрбиелеуді; оқыту тілінде түрлі ақпарат көздерімен, оның ішінде интернет ресурстарымен өз бетінше жұмыс істей білуді; шығармашылық және сын тұрғысынан ойлауды дамыту және пайдалануды қамтамасыз етеді.

«Қазақ әдебиеті» пәнін оқытудағы ерекшеліктер – сол сыныпта оқытылатын шығармаларға ортақ тақырыптар аясында мәтіндердің мазмұнын түсіну, мәтінді тұтас қабылдау, интерпретация және шығармашылық жұмысты қамтиды.

Жаңартылған оқу бағдарламасындағы әдеби талдау жүйесі төмендегідей жіктеледі:

1) әдеби талдаудың негізі – әдеби мәтін (шығарма);

2) негізгі зерттеу нысаны – тақырып, идея, сюжет, кейіпкер, құрылым, жағдаят, стиль;

3) үдеріс – диалог, монолог арқылы көзқарасын білдіру (ауызша, жазбаша);

4) аспектілер – оқиғаны түсіну, кейіпкерлерді талдау, мәтінді интерпретациялау, жазушы стиліне баға беру;

5) байланыс – мен, әлем, басқа да мәтін, басқа да оқырман.

«Қазақ әдебиеті» пәнін оқыту мынадай аспектілерге негізделеді:

1) Оқыту мен тәрбиелеу мақсаттары. Олар:

- көркем әдебиетті білім алушылардың жас ерекшелігіне сай оқыту, оқу дағдылары мен тұрақты оқу әдетін дамыту;

- әдебиеттің бейнелі тілін түсіну, сөздік қорын кеңейту, ауызша және жазбаша ойын білдіру дағдыларын дамыту;

- әдебиетті өзінің ұлттық мәдениетінің маңызды бөлігі ретінде бағалап, әртүрлі халықтардың әдебиетімен, мәдениетімен салыстыра оқыту;

- әдебиет арқылы өзінің эстетикалық және этикалық көзқарастарын қалыптастыру;

- әртүрлі ақпарат көздерін сыни тұрғыдан бағалауға және мақсатты пайдалануға үйрету.

2) Құндылықтарға негізделген оқыту:

✓ эстетикалық және этикалық;

✓ адамгершілік және руханилық;

✓ отбасы;

✓ мәдениет пен дәстүрлер;

✓ еңбек және өзін-өзі жетілдіру;

✓ білім мен зият;

✓ ынтымақтастық пен өзара көмек;

✓ табандылық пен сенімділік;

✓ патриотизм мен азаматтық.

3) Құзіреттіліктер (оқу мақсаттары арқылы қалыптасады).

4) Мәтін түрлері (ауыз әдебиеті үлгілері, классика, қазіргі әдебиет);

5) Пәнді оқыту арқылы әмбебап дағдыларды дамыту. Олар:

✓ оқу сауаттылығы;

✓ коммуникативтік дағдылар;

- ✓ сыни ойлау;
- ✓ АКТ-ны меңгеру дағдылары;
- ✓ өзін-өзі жетілдіру;
- ✓ оқуға құштарлық;
- ✓ проблемаларды шеше білу.

6) Оқу және білім нәтижелері. Олар:

- жас ерекшелігіне сәйкес әртүрлі жанрдағы шығармаларды оқиды, оқу дағдыларын дамытады;
- күрделі мәтіндерді еркін және мәнерлеп оқиды және түсіне алады;
- оқылған шығармалардың мазмұны мен кейіпкерлері туралы баяндайды;
- сюжеті мен композициясына, образдарына, шығарма тіліне талдау жасайды, интерпретациялайды;
- көркем шығармаларды оқудың құндылығын түсінеді;
- кейіпкерлер арасындағы қарым-қатынас және кез келген көтерілген мәселелерді, кейіпкерлерді, олардың құндылықтары мен мүдделерін салыстырады.

7) Пәнаралық байланыс: тарих, фольклор, театр, кино, бейнелеу өнері.

Қазақ әдебиеті туындылары жасөспірімдердің рухани қажеттіліктері мен даму мүмкіндіктеріне сәйкес, қазақша ойлау және сөйлеу, жазу, тыңдағанын түсіну, монолог, диалог, пікірталас жасау дағдыларын қалыптастырып, талдап, тану негізіне сәйкес құрылған.

Қазақ әдебиетінің әр кезеңінде жазылып, өзінің көркем құндылығын жоғалтпай келе жатқан туындылармен танысу арқылы білім алушы әдеби талдау, сыни ойлау қабілеттеріне ие болып, шығармашылдық ізденіске қадам басады. Оқу мақсаттары белгілі бір тарау бойынша ұзақ мерзімді жоспарда көрсетілген тізімге сай жүзеге асады.

Негізгі орта білім беру деңгейінде «Қазақ әдебиеті» пәнін оқытуда білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау өлшемшарттары:

– әдебиеттің негізгі даму кезеңдерін, әртүрлі жанрдағы шығармалардың мазмұнын, фольклорда халықтың тұрмысының, салт-дәстүрінің бейнелену ерекшеліктерін, терминдер мен әдеби бағыттарды, түрлері мен жанрларын, көркем шығармалардың бейнелі суреттелуін, оқылатын шығармалардың дәйек сөздерін біледі;

– әлемдік мәдениетте ұлттық көркем мұраның мәнін, мәдениеттің аса маңызды жетістіктерінің бірі ретінде әдебиеттің рөлін, адам өміріндегі көркем әдебиеттің мәнін, әдебиетте құбылыстардың нақты бейнеленуін, әдебиеттің тарихпен, өнермен байланысын, форма мен мазмұн бірлігіндегі көркем шығармаларды, әдеби терминдер мен әдеби бағыттарды, түрлері мен жанрларын, шығарманың тақырыбын, идеясын, мәселелерін, шығармадағы автордың көзқарасын, көркем туындылардағы ашық айтылған және бүркеулі түрде айтылған мағыналарды түсінеді;

– әдеби тақырыпқа жазбаша немесе ауызша шағын пікір дайындау кезінде, талдамалық сипаттағы өзіндік мәтін құрастыру, оқыған мәтінге өзіндік түсініктеме беру кезінде, оқырмандар ортасы үшін өзектілігін анықтау және

көркем шығармаларды бағалау үшін, пікірталастарға немесе көпшілік алдында сөз сөйлеуге қатысу, қажетті ақпараттарды іздестіруге пайдаланады;

– оқығанына, тақырыпқа, идеясына және шығарманың композиция, сюжет ерекшеліктеріне өзінің қарым-қатынасын дәлелдеген әртүрлі жанрда бейнеленген шығармаларды, шығарманың тілдік ерекшеліктерін, кейіпкерлердің негізгі эпизодтарын, іс-әрекетін және амалдарын, әлемдік әдебиет туындыларымен және өнердің басқа түрлерінің туындыларымен салыстыра отырып, көркем шығарманың, жазушының стиль ерекшеліктерін талдайды;

– көркем мәтіннің жанры және түрі жағынан ұқсас шығарманы талдау жолдарын таңдау үшін, көркем шығармаларды талдап қорыту және әлемді тұтастай қабылдау үшін, тарихи деректермен фактілерді салыстыру, әртүрлі жоспарлар құру, қазақ және басқа да халықтардың құндылықтарымен өзара байланысына арналған әртүрлі ресурстарды пайдалану арқылы жазбаша мәтіндерді құрастыру үшін алған білімді, білікті және дағдыны жинақтайды;

– оқылған шығарманы, композициялық, стильдік, бірлік, тілдік ресімдеу тұрғысынан және алған қойылған коммуникативті міндеттердің орындылығы, қол жеткізу тиімділігі тұрғысынан ауызша және жазбаша пікірлерін білдіру логикасын, өнердің басқа да құралдары арқылы жасалған көркем мәтінді түсіндіруді бағалайды.

Негізгі орта білім беруді аяқтағаннан кейін күтілетін нәтижелерге сәйкес әр сынып бойынша үлгілік оқу бағдарламаларында пәннің базалық мазмұны мен оқыту мақсаттарының жүйесі берілген. Әр қарай тақырыпты баяндау 5-сыныптың мысалында қарастырылады.

Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Қазақ әдебиеті» оқу пәнінің үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес 5-сыныптағы қазақ әдебиеті курсының базалық мазмұны үш бөлімнен тұрады:

1) түсіну және жауап беру:

әдеби шығарманың фабуласы мен сюжеттік дамуы, кейіпкерлер портреті мен образы, шағын көлемді үзінділерді мәнерлеп оқу, жатқа айту, әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясы;

2) анализ және интерпретация:

салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табу, шығармадағы тілдік бейнелеу: теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы, эпикалық шығармадағы автор бейнесі, көркем шығармадан алған әсерін сипаттап авторға хат, өлең жазу;

3) бағалау және салыстыру:

шығарманың тарихи құндылығын бағалау, кейіпкерлерді шынайы өмірмен салыстырып бағалау, әдеби эссе, сыни хабарлама жазу.

Оқытылатын көркем шығармалар тізімі:

1) «Керкұла атты Кендебай» ертегісі;

2) «Қобыланды батыр» жыры;

3) Асан қайғы «Асан қайғының жерге айтқан сыны» аңызы;

4) Дулат Бабатайұлы «О, Ақтан жас, Ақтан жас» өлеңі;

5) Ыбырай Алтынсарин «Қыпшақ Сейітқұл», «Атымтай Жомарт», «Дүние қалай етсең табылады?» әңгімелері;

6) Ахмет Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалы, «Адамдық диқаншысы» өлеңі;

7) Бердібек Соқпақбаев «Менің атым Қожа» хикаяты;

8) Марат Қабанбай «Бауыр» әңгімесі;

9) Тынымбай Нұрмағамбетов «Анасын сағынған бала» әңгімесі;

10) Нұрдәулет Ақыш «Нағыз әже қайда?» әңгімесі;

11) Джек Лондон «Мексика ұлы» әңгімесі.

Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-сыныбына арналған «Қазақ әдебиеті» оқу пәнінен үлгілік оқу бағдарламасын іске асыру жөніндегі ұзақ мерзімді жоспарда курс материалын тоқсандарға бөлінуі 2-кестеде берілген.

2-кесте. Курс материалының Ұзақ мерзімді жоспарда тоқсандарға бөлінуі

Тоқсан	Тақырыптар атауы
1-тоқсан	«Керкұла атты Кендебай» ертегісі
	«Қобыланды батыр» жыры
	Асан қайғы «Асан қайғының жерге айтқан сыны» аңызы
2-тоқсан	Дулат Бабатайұлы «О, Ақтан жас, Ақтан жас»
	Ыбырай Алтынсарин «Қыпшақ Сейітқұл», «Атымтай Жомарт», «Дүние қалай етсең табылады?» әңгімелері
3-тоқсан	А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалы, «Адамдық диқаншысы» өлеңі
	Б.Соқпақбаев «Менің атым Қожа» хикаяты
	М.Қабанбай «Бауыр» әңгімесі
4-тоқсан	Т.Нұрмағамбетов «Анасын сағынған бала» әңгімесі
	Нұрдәулет Ақыш «Нағыз әже қайда?» әңгімесі
	Д.Лондон «Мексика ұлы» әңгімесі

Критериалды бағалау жүйесі қалыптастырушы бағалау мен жиынтық бағалауды қамтитыны белгілі. Апталық оқу жүктеме сәйкес 5-сыныпта «Қазақ әдебиеті» пәні бойынша бағалаудың үш түрі де (қалыптастырушы бағалау, бөлім бойынша жиынтық бағалау, тоқсан бойынша жиынтық бағалау) жүргізіледі.

Бағалауды жүргізу үшін ең алдымен үлгілік оқу бағдарламасында берілген оқыту мақсаттарын бағалаудың түрлеріне қарай жіктеу өте маңызды.

Жіктеу барысында әр бағалау түрінің өзіндік орны және ерекшеліктері ескеріледі.

Мәселен, қалыптастырушы бағалау барысында әр сабақта білімді меңгеру және дағдының қалыптасу деңгейін анықталады. Яғни, білім алушыларға жаңа материалды меңгеру кезінде тапсырмаларды қаншалықты дұрыс орындағанын білуге, жиынтық бағалауды жазу алдында олқылықтарды жоюға мүмкіндік береді. Білім алушылардың білім деңгейін анықтап, оны әрі қарай дамыту үшін мұғалім оқытудағы әдіс-тәсілдерін өзгертеді алады және кері байланыс жасайды.

Жиынтық бағалау – оқу бағдарламаларындағы бөлімдер аяқтаған кезде, тоқсанның соңында жүргізілетін бағалау түрі. Жиынтық бағалау барысында

білім алушының білімді меңгеру, білік, дағдылары мен құзыреттіліктерінің қалыптасу деңгейін және алынған нәтижелердің стандарт талаптарына сәйкестігін анықталады.

Қалыптастырушы бағалау, бөлім бойынша жиынтық бағалау және тоқсан бойынша жиынтық бағалау жүргізу үшін 5-сыныптағы «Қазақ әдебиеті» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасының «Оқыту мақсаттарының жүйесі» тарауында берілген оқыту мақсаттарын (барлығы 12 оқыту мақсаты) бағалау түрлеріне қарай бөлу үлгісі 3-кестеде берілген.

3-кесте. 5-сыныпта оқыту мақсаттарын бағалау түрлеріне қарай бөлу үлгісі

№	Оқытылатын шығармалар	Оқыту мақсаты	ҚБ	БЖБ	ТЖБ
1	«Керкұла атты Кендебай» ертегісі, «Қобыланды батыр» жыры, Асан қайғы «Асан қайғының жерге айтқан сыны» аңызы	5.1.1.1 әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау;	+		+
		5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау	+	+	+
		5.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу;	+	+	+
		5.1.4.1 көркем шығармалардан шағын көлемді үзінділерді мәнерлеп оқу, жатқа айту	+		
		5.2.1.1 әдеби шығармадағы екі нәрсені салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табу;	+	+	
		5.2.2.1 эпикалық шығармадағы автор бейнесін анықтау;	+	+	+
		5.2.3.1 шығармадағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы) мағынасын анықтау;	+	+	+
		5.2.4.1 көркем шығармадан алған әсерін сипаттап авторға хат, өлең жазу	+	+	
		5.3.1.1 шығармадағы эпизодтар арқылы тарихи құндылығын бағалау;	+	+	
		5.3.2.1 кейіпкерлерді шынайы өмірмен салыстырып бағалау;	+	+	
		5.3.3.1 шығармадағы кейіпкерді өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу	+	+	+
2	Дулат Бабатайұлы «О, Ақтан жас, Ақтан жас», Ыбырай Алтынсарин «Қыпшақ	5.1.1.1 әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау;	+		+
		5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау;	+	+	+

	Сейітқұл», «Атымтай Жомарт», «Дүние қалай етсең табылады?»	5.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу;	+	+	+
		5.1.4.1 көркем шығармалардан шағын көлемді үзінділерді мәнерлеп оқу, жатқа айту	+		
		5.2.1.1 әдеби шығармадағы екі нәрсені салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы +суреттеулерді табу;	+	+	
		5.2.2.1 эпикалық шығармадағы автор бейнесін анықтау;	+	+	+
		5.2.3.1 шығармадағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы) мағынасын анықтау;	+	+	+
		5.2.4.1 көркем шығармадан алған әсерін сипаттап авторға хат, өлең жазу	+	+	
		5.3.3.1 шығармадағы кейіпкерді өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу;	+	+	
		5.3.4.1 оқырманның рухани дүниесіне шығарма әсерін талдай отырып, сыни хабарлама жазу	+	+	
3	А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалы, «Адамдық диқаншысы» өлеңі, Б.Соқпақбаев «Менің атым Қожа» хикаяты, М.Қабанбай «Бауыр» әңгімесі	5.1.1.1 әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау;	+		+
		5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау;	+	+	+
		5.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу;	+	+	+
		5.1.4.1 көркем шығармалардан шағын көлемді үзінділерді мәнерлеп оқу, жатқа айту	+		
		5.2.1.1 әдеби шығармадағы екі нәрсені салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табу;	+	+	
		5.2.2.1 эпикалық шығармадағы автор бейнесін анықтау;	+	+	+
		5.2.3.1 шығармадағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы) мағынасын анықтау;	+	+	+
		5.2.4.1 көркем шығармадан алған әсерін сипаттап авторға хат, өлең жазу	+	+	
		5.3.2.1 кейіпкерлерді шынайы өмірмен салыстырып бағалау	+	+	
		5.3.3.1 шығармадағы кейіпкерді өзіндік құндылығы тұрғысынан талдап, әдеби эссе жазу;	+	+	

		5.3.4.1 оқырманның рухани дүниесіне шығарма әсерін талдай отырып, сыни хабарлама жазу	+	+	+
4	Т.Нұрмағамбетов «Анасын сағынған бала» әңгімесі, Нұрдәулет Ақыш «Нағыз әже қайда?» әңгімесі, Д.Лондон «Мексика ұлы» әңгімесі	5.1.1.1 әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау;	+		+
		5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау;	+	+	
		5.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу;	+	+	+
		5.1.4.1 көркем шығармалардан шағын көлемді үзінділерді мәнерлеп оқу, жатқа айту	+		
		5.2.1.1 әдеби шығармадағы екі нәрсені салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табу;	+	+	
		5.2.2.1 эпикалық шығармадағы автор бейнесін анықтау;	+	+	+
		5.2.3.1 шығармадағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы) мағынасын анықтау;	+	+	+
		5.2.4.1 көркем шығармадан алған әсерін сипаттап авторға хат, өлең жазу	+		
		5.3.1.1 шығармадағы эпизодтар арқылы тарихи құндылығын бағалау;	+	+	+

Бағалау түрлерін жүргізуде білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауға негіз болатын нақты өлшеуіштер, яғни бағалау критерийлері маңызды рөл атқарады. Сондықтан білім алушылардың білімді меңгеру деңгейін анықтау үшін әр оқыту мақсаты өлшенетіндей, бағаланатындай болу қажет.

Критерийлер ұсынылған талаптарға сәйкес бағалау туралы шешім қабылдаудың белгісі болып табылады және дескрипторлар (тапсырмаларды орындау кезіндегі әрекетті көрсететін сипаттама) арқылы беріледі.

Әрі қарай 5-сыныптағы қазақ әдебиеті курсы оқыту барысында 3-кестеге сәйкес жүргізілетін бағалау түрлеріне қарай білім алушылардың базалық мазмұнды меңгеру сапасының өлшеуіштері туралы баяндалады.

5-сынып. «Таза, мінсіз асыл сөз» бөлімі

1. Сабақ тақырыбы: «Керкұла атты Кендебай» ертегісі

Оқыту мақсаттары:

5.1.1.1 әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау;

5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау;

5.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу;

5.2.1.1 әдеби шығармадағы екі нәрсені салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табу.

«Керкұла атты Кендебай» ертегісін оқытуда «5.1.1.1 әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

1-4-сызбада «Керкұла атты Кендебай» ертегісін меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі берілген.

4. Оқиға желісі бойынша өз пікірін білдіреді.

3. Ертегінің оқиға желісін (басталуы, байланысы, шиеленісуі, шарықтау шегі, шешімі) анықтайды

2. Шығарманың жанрына қарай фабуласын сипаттап, мәтінге жуық мазмұндайды, сұрақтарға жауап береді

1. Ертегі мазмұнын құрап тұрған жаңа сөздер мен сөз тіркестерінің, сөз оралымдарының (түсініксіз) мәнін анықтайды

1-сызба. «Керкұла атты Кендебай» ертегісінің мазмұнын меңгеру сапасының өлшеуіштері.

«Керкұла атты Кендебай» ертегісін оқытуда «5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

2-сызбада «Керкұла атты Кендебай» ертегісін меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Ертегіде көтерілген басты мәселе арқылы идеясын анықтайды

2. Ертегіде көтерілген басты мәселені анықтайды

1. Ертегінің мазмұны арқылы тақырыбын анықтайды

2-сызба. «Керкұла атты Кендебай» ертегісінің тақырыбы мен идеясын анықтау сапасының өлшеуіштері.

«Керкұла атты Кендебай» ертегісін оқытуда «5.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

3-сызбада «Керкұла атты Кендебай» ертегісін меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Ертегі кейіпкерлерінің портретін жасайды.

2. Ертегідегі кейіпкерлердің іс-әрекеттері арқылы образын ашады.

1. Ертегідегі кейіпкерлердің іс-әрекеттерін анықтайды.

3-сызба. «Керкұла атты Кендебай» ертегісіндегі кейіпкерлер образын ашу сапасының өлшеуіштері.

«Керкұла атты Кендебай» ертегісін оқытуда «5.2.1.1 әдеби шығармадағы екі нәрсені салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табу» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

4-сызбада «Керкұла атты Кендебай» ертегісін меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулер арқылы кейіпкердің бейнесін ашады.

2. Салыстырмалы мінездеме беру арқылы салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табады.

1. Кейіпкерлердің іс-әрекеттеріне салыстырмалы мінездеме береді.

4-сызба. «Керкұла атты Кендебай» ертегісіндегі салыстыра суреттеулер мен қарама-қарсы суреттеулерді табу сапасының өлшеуіштері.

5-сынып. «Адамгершілік – асыл қасиет» бөлімі

2. Сабақ тақырыбы: Б.Соқпақбаев «Менің атым Қожа» хикаяты.

Оқыту мақсаттары:

5.1.1.1 әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау;

5.1.3.1 көркем шығармадағы кейіпкерлер портреті мен іс-әрекеті арқылы образын ашу;

5.2.2.1 эпикалық шығармадағы автор бейнесін анықтау;

5.3.2.1 кейіпкерлерді шынайы өмірмен салыстырып бағалау.

Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятын оқытуда «5.1.1.1 әдеби шығарманың жанрына қарай фабуласы мен сюжеттік дамуын сипаттау» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

5-сызбада Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

5. Оқиға желісі бойынша өз пікірін білдіреді.

4. Ертегінің оқиға желісін (басталуы, байланысы, шиеленісуі, шарықтау шегі, шешімі) анықтайды

3. Шығарманың жанрына қарай фабуласын сипаттап, мәтінге жуық мазмұндайды, сұрақтарға жауап береді

2. Шығарманың тектік, жанрлық сипаты туралы жалпы ұғымдарды біледі.

1. Әдеби шығарманың мазмұнын құрап тұрған жаңа сөздер мен сөз тіркестерінің, сөз оралымдарының (түсініксіз) мәнін анықтайды

5-сызба. Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятының мазмұнын меңгеру сапасының өлшеуіштері.

Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятын оқытуда «5.2.2.1 *этикалық шығармадағы автор бейнесін анықтау*» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

6-сызбада Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекеттерін сипаттаудағы автор бейнесін анықтайды.

2. Шығармадағы автор бейнесін ашатын сөздерді, сюжеттер мен мінездеулерді анықтайды.

1. Әдеби шығармадағы автор бейнесін берудегі тәсілдерді анықтайды.

6-сызба. Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятындағы автор бейнесін меңгеру сапасының өлшеуіштері.

Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятын оқытуда «5.3.2.1 *кейіпкерлерді шынайы өмірмен салыстырып бағалау*» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

6-сызбада Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Кейіпкерлердің образын бүгінгі өмірмен байланыстыра отырып, баға береді.

2. Кейіпкерлердің образын бүгінгі өмірмен байланыстырады.

1. Әдеби шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекеттерін бүгінгі білім алушының іс-әрекеттерімен салыстыра талдайды.

6-сызба. Б.Соқпақбаевтың «Менің атым Қожа» хикаятын меңгеру сапасының өлшеуіштері.

2. Сабақ тақырыбы: М. Қабанбай «Бауыр» әңгімесі.

Оқыту мақсаттары:

5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау;

5.2.2.1 эпикалық шығармадағы автор бейнесін анықтау.

М. Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесін оқытуда «5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

7-сызбада М. Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесін меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Әңгімеде көтерілген басты мәселе арқылы идеясын анықтайды

2. Әңгімеде көтерілген басты мәселені анықтайды

1. Әңгіменің мазмұнын баяндау арқылы тақырыбын анықтайды.

7-сызба. М. Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесінің тақырыбы мен идеясын анықтау сапасының өлшеуіштері.

М. Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесін оқытуда «5.2.2.1 эпикалық шығармадағы автор бейнесін анықтау» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

8-сызбада М. Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесін меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Шығармадағы автор қолданған сөздер, сөз тіркестері мен сөз оралымдары арқылы автор бейнесін анықтайды.

2. Шығармадағы кейіпкерлердің іс-әрекеті, образы арқылы автор бейнесін ашады.

1. Шығармадағы автор бейнесін берудегі тәсілдерді анықтайды.

7-сызба. М. Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесіндегі автор бейнесін анықтау сапасының өлшеуіштері.

8-сызба. М. Қабанбайдың «Бауыр» әңгімесіндегі автор бейнесін анықтау сапасының өлшеуіштері.

Сабақ тақырыбы: А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалы.

Оқыту мақсаттары:

5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау;

5.2.3.1 шығармадағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы) мағынасын анықтау;

5.3.4.1 оқырманның рухани дүниесіне шығарма әсерін талдай отырып, сыни хабарлама жазу.

А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалын оқытуда «5.1.2.1 әдеби шығарманың тақырыбы мен идеясын анықтау» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

9-сызбада А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

4. Өз ойын дәлелдеу үшін көркем мәтіннен дәйектер келтіреді.

3. Мысалдың тақырыбы мен идеясын ашады.

2. Автордың жеткізгісі келген ойын түсінеді.

1. Мысалдағы көтерілген мәселені анықтайды.

9-сызба. А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалының тақырыбы мен идеясын анықтау сапасының өлшеуіштері.

А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалын оқытуда «5.2.3.1 шығармадағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер, қайталау, өлең құрылысы) мағынасын анықтау» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

10-сызбада А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Әдеби шығармадан алған әсерін, көзқарасын ауызша /жазбаша интерпретациялайды.

2. Шығарманың тілдік ерекшеліктерін талдайды.

1. Шығарманың көркемдік құралдарын (теңеу, эпитет, ауыспалы мағынадағы сөздер) ажыратады.

10-сызба. А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалындағы тілдік бейнелеу, суреттеу құралдарының мағынасын анықтау сапасының өлшеуіштері.

А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалын оқытуда «5.3.4.1 оқырманның рухани дүниесіне шығарма әсерін талдай отырып, сыни хабарлама жазу» оқыту мақсатына жету қадамдарын қарастырып көрейік.

11-сызбада А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

4. Әдеби шығармадан алған әсерін, көзқарасын талдай отырып, сыни хабарлама жазады.

3. Әдеби шығармадан алған әсерін талдап, сыни тұрғыдан ой қорытады.

2. Жекелеген эпизодтар арқылы құндылықтар мен кейіпкерлерді талдап, оларды шынайы өмірмен байланыстырады.

1. Шығармадағы көтерілген мәселені азаматтық құндылық тұрғысынан талдайды.

11-сызба. А.Байтұрсынұлы «Егіннің бастары» мысалы бойынша 5.3.4.1 оқырманның рухани дүниесіне шығарма әсерін талдай отырып, сыни хабарлама жазу сапасының өлшеуіштері.

2.3 Жалпы білім беретін мектепте «Қазақстан тарихы» пәні мазмұнын бағалау өлшемшарттарымен үйлестіру үлгісі

Жалпыға міндетті білім беру стандартында «Адам және қоғам» білім беру саласының мазмұны білім алушыларда тарихи ойлау, өткен және қазіргі

жағдайды, олардың өзара байланысын түсіну мен ұғыну, тарихи, экономикалық, саяси, әлеуметтік ақпарат көздері материалдары бойынша талдау мен негізделген қорытындылар жасау және соның негізінде ешкімге тәуелсіз тұжырым жасау, өзіндік сараланған шешімдер қабылдау дағдыларын қалыптастыруға; патриотизм сезімін тәрбиелеуге, әлеуметтік-мәдени байланыс жағдайында тиімді өзара қарым-қатынасты іске асыру және коммуникативтік құралдарды таңдау үшін белсенді азаматтық ұстанымды қалыптастыруға; жалпыадамзаттық, этномәдени құндылықтар жүйесіне, әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларға жеке қатынасын айқындай білуін дамытуға, адамгершілік таңдауды жүзеге асыру үшін қажетті әлеуметтік құбылыстар мен оқиғаларды бақылау мен бағалауға бағытталған.

Білім мазмұнына сәйкес білім алушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру алған білімдерін практикалық жағдайда тиімді қолдануға және әлеуметтік бейімделу процесінде сәтті пайдалануға мүмкіндік беретін пәндік негізгі құзыреттер жүйесін меңгеруінің нәтижесі.

«Қазақстан тарихы» білім алушылардың оқу сауаттылығын дамытудың негізгі пәндерінің бірі. Білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту «Қазақстан тарихы» оқу пәні арқылы білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру негізінде, пәндік білім, білік және дағдыларды негізге ала отырып жүзеге асыруға негізделеді.

Білім алушыда қалыптасатын маңызды дағдылар қазіргі ақпараттар ағынында қажетті тарихи ақпаратты табу, оны сыни тұрғыдан бағалау және практикалық мақсаттарда пайдалану болып табылады. Оқу процесінде мәтіннің әртүрлі түрлерін тарихи деректерді, мұрағат материалдарын, тарихи естеліктерді, тарихи шығармалардан үзінділерді, сондай-ақ тарихи картиналарды, карталарды, жазулары бар заттарды, тарихи жәдігерлерді пайдалана отырып білім алушылардың оқу дағдыларын қалыптастыру маңызды. Бұл білім алушыға әртүрлі ақпарат көздерінен ақпарат алуға, оларды бір-бірімен салыстыруға, ұқсастығы мен айырмашылығын анықтауға, сыни тұрғыдан бағалауға мүмкіндік береді. Оқу процесінде оқыту мақсаттарына сәйкес әр түрлі сараланған тапсырмаларды жүзеге асыруда білім алушылар ақпаратты талдауға және оны өмірде қолдануға үйренеді.

Негізгі орта білім беру деңгейінде «Қазақстан тарихы» пәнін білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалау өлшемшарттары:

- Отан тарихы кезеңдерін, Қазақстан тарихы үрдістерін және ежелден бастап қазіргі күнге дейінгі негізгі оқиғаларды, құбылыстарды, отан тарихында маңызды рөл атқарған, тарихи қайраткерлерді, тарихи даму барысында қалыптасқан ұлттық мәдениеттің маңызды жетістіктерін, тарих ғылымындағы базалық ұғымдарды; тарихи деректердің түрлерін біледі;

- тарихтың барлық кезеңдері бойы отан тарихының дамуының тұтастығы мен үздіксіздігін сипаттайтын құбылыстар мен процестерді, негізгі оқиғаларды, Қазақстанның қоғамдық-саяси, экономикалық және әлеуметтік-мәдени дамуының сипатты белгілерін; заманауи қоғамдық процестердің тарихи шарттылығын, адамзаттың мәдени әртүрлілігі, тарихи жолының ерекшеліктері,

әлем тарихындағы оның рөлі мен орнын, отан тарихындағы көрнекті тұлғалардың рөлі мен орнын түсінеді;

– өмірлік міндеттер мен мәселелер жағдаяттарын шешу үшін, тарихи картада өзгерістерді анықтауда, түрлі объектілердің орналасуын анықтау кезінде, тарихи тұлғаларды, оқиғалар, құбылыстар, процестерді салыстыру кезінде, тарихи шарттылықтан шыға отырып, заманауи өмірдің құбылыстарына қарым-қатынасы бойынша өз ұстанымын анықтау кезінде; шығармашылық, танымдық, зерттеушілік, жобалық сипаттағы жұмыстарды орындау кезінде, деректанулық талдау элементтерін қолдана отырып тарихи материалдармен жұмыс кезінде, түрлі типтегі деректерден тарихи ақпараттарды іздеу кезінде, практикалық іс-әрекетінде және күнделікті өмірде іздеу, талдау, түсіндіру кезінде алынған білім, білік және дағдыны қолданады;

– тарихи оқиғаларды, құбылыстарды, себеп-салдар байланыстарын анықтау мақсатындағы процестерді, Қазақстанның тарихи дамуын, жалпы сипатты белгілері мен ерекшеліктерін анықтай отырып; тарихи тұлғалар қызметінің нәтижесі мен уәждерін, қорытындыны дәлелдеу үшін ақпараттарды, тарихи параллель өткізу жолымен Қазақстанның даму тенденцияларын, қоғамдық, экономикалық, саяси және мәдени процестерін; проблемалық мәселелерге жауап үшін түрлі тарихи деректерді, өз бетінше таңдалып/құрастырылған өлшемдер бойынша тарихи фактілерді, сол бұрынғы тарихи оқиғалар, құбылыстар мен процестерге түрлі көзқарастарды талдайды;

– түсіну, жіктеу, жүйелеу, қорытындылау және зерделенген құбылыстар, объектілер мен процестерді саралау үшін алынған білімді, білік дағдыларды, түрлі деректерден алынған тарихи фактілерді кезекті дәлелді қорытындылар және тұжырымдармен, жалпы заңдылықтар анықталуымен процестер, тарихи құбылыстардың сипатты белгілерін, қоғамда өтіп жатқан заманауи саяси, әлеуметтік-экономикалық және мәдени процестерге бағдарлану үшін білім және дағдыларды жинақтайды;

– тарихи оқиғалар, процестер, құбылыстарды, тұлғалардың отандық тарихқа ықпалы мәнмәтінде олардың әртүрлі түсіндірулерін, әртүрлі тарихи деректердің нақтылығын, қазіргі қазақстандық қоғамның әлемдік экономикада, саясатта және мәдениеттегі рөлін, заманауи өркениеттердің келешегін, оның дамудағы қиындықтары мен проблемаларын, нақты мәселелерді шешуде өзінің саналы белсенділік қабілетін көрсетуді, адамгершілік нормаларына сәйкес белгіленген міндеттерді сындарлы шешу үшін өзінің ұжымда және топта ынтымақтасу қабілетін бағалайды.

Негізгі орта білім беру деңгейінде «Қазақстан тарихы» пәні бойынша білім мазмұны білім алушыларда тарихи сананы, қазақстандық патриотизмді, өз елінің тарихына құрмет көрсетуге, ұлттық және жалпыадами құндылықтарды қалыптастыруға баулу, ойлау, коммуникативтік және зерттеу дағдыларын дамытуға негізделген.

Пән мазмұны тарихи оқиғалар, фактілер, деректерді егжей-тегжейлі жаттанды оқуға емес, олардың мәнін түсінуге, яғни *тарихи түсініктер* негізінде тарихи ойлау дағдыларын дамытуға бағытталады. Өйткені қазіргі кезеңде білім

алушылардың дұрыс таңдау жасай білу, дұрыс шешім қабылдау, қоғам өміріне жасампаздықпен қатысу, қоршаған ортаны объективті түрде көрсету қабілеттері ерекше маңызға ие. Бұл ретте білім алушылардың бойында аталған қабілеттерін дамыту тарихи ойлау дағдыларын қалыптастыру шеңберінде жүзеге асырылады.

Тарихи ойлау – бұл адамның өткенді, қазіргі және болжамды болашақты ұғынуға бағытталған ақыл-ой қызметі деп анықтама берген И. Я. Лернер: тарихи ойлау құрылымын келесі 9 біліктер негізінде сипаттайды:

- 1) қоғамдық құбылыс пен оқиғаға сай белгілер мен фактілерді таңдай алу арқылы оларға сипаттама бере алу;
- 2) кез-келген қоғамдық құбылыстың пайда болу себептерін анықтай алу;
- 3) тарихи құбылыстармен бірге болатын жағдайларды және олардың өзара байланысын анықтауға ұмтылу;
- 4) кез-келген тарихи құбылыстың ауыспалы табиғаты мен оның тарихи маңыздылығын тани алу;
- 5) тарихи заңдылықтың белгілі бір құбылысының көпқырлығын тани білу;
- 6) әрбір тарихи құбылысқа тән даму үдерістерін анықтай білу;
- 7) қоғамдық топтар немесе белгілі бір тұлғалардың іс-әрекетін анықтайтын әлеуметтік уәждерді анықтай білу;
- 8) өткен кезеңді қазіргі кезеңмен салыстыруда қызығушылықты таныта білу;
- 9) өткен кезеңнің оқиғаларынан сабақ ала білу [6].

Сондықтан «Қазақстан тарихы» оқу пәндерінің базалық мазмұны білім алушылардың тарихи ойлау дағдысын қалыптастыру және дамытуға негізделген.

Пәнді тарихи түсініктер негізінде оқыту тарихи оқиғалардың мәні мен маңыздылығын, үдерістер мен оқиғаларды «тез түсінуге» бағытталған, бұл пәннің мазмұнын терең түсінуге көмектеседі. Тарихи түсініктер негізінде тарихи материалды талдау жүзеге асырылады. Нәтижесінде, білім алушыларда тек пәндік білім, білік, дағдылар ғана емес, материалдарды жинау және реттеу әдістері, сұрақтарды құрастыру және дереккөздермен жұмыс жасау процесінде проблеманы қоя білу біліктілігі, сәйкестендіру әдістері мен дереккөздерді сыни бағалауы, зерттеу жоспарларын әзірлеу, материалдарды жинақтау және нәтижелерді тексеру сынды кең ауқымды дағдылардың қалыптасуына мүмкіндік береді.

Оқу бағдарламасының оқу мақсаттары мен тәсілдерін тиімді түрде жүзеге асыру үшін «Қазақстан тарихы» оқу пәні бойынша оқыту процесін төмендегідей тарихи түсініктер негізінде ұйымдастыру қажет:

- өзгеріс және сабақтастық (мысалы, белгілі тарихи кезеңде қоғам қаншалықты өзгеріске ұшырады немесе не өзгеріссіз қалды);
- себеп және салдар (мысалы, белгілі тарихи кезеңде қандай маңызды факторлар саяси үдерістерге әсер етті, оның салдарлары қандай);
- дәлел (белгілі тарихи кезеңнің өнері бізге құндылықтар, наным-сенімдер мен технологиялар туралы қандай мәлімет бере алады);

– ұқсастық пен айырмашылық (мысалы, XIII-XV ғғ. Қазақстан территориясындағы мемлекеттердің саяси құрылысындағы ұқсастықтар мен айырмашылықтар);

– маңыздылық (мысалы, Қазақ хандығының құрылуының тарихи маңызы неде);

– интерпретация (мысалы, белгілі бір тарихи оқиғаны түрлі зерттеушілер қалай сипаттайды).

Тарихи түсініктер негізінде оқытудың күтілетін нәтижелері төмендегі 1-кестеде келтірілген.

Дағды	Тарихи концепт	Күтілетін нәтиже
I. Тарихи деректердің интерпретациясы	1.1. Дәлел	Білім алушылар: - қарастырылып отырған дәлелге қатысты тарихи айғақтың ерекшеліктерін талдайды, мысалы: аудитория, мақсаттары, көзқарастар, формат, аргумент, шектеулер және контекст; - тарихи айғақтарды талдау және бағалау негізінде дәйекті қорытынды жасайды; - өткен заман туралы объективті түсінік қалыптастыру мақсатында түпнұсқалық және қосалқы деректерден әртүрлі, кей кезде қарама-қайшы айғақтарды біріктіреді.
II. Уақыт пен кеңістікте бағдарлану	2.1. Өзгеріс пен сабақтастық	Білім алушылар: - сабақтастық пен өзгеріске қатысты тарихи мысалдарды уақыт пен кеңістікте талдайды және бағалайды; - сабақтастық пен өзгеріске қатысты тарихи мысалдарды ұзақ уақыт бойы ауқымды тарихи процестер мен тақырыптарға дейін біріктіреді; - тарихи оқиғалар мен процестердің белгілі бір уақыт межесінде жүйеленуі мен ұйымдасуының негізін (критерийлер) түсіндіреді.
III. Тарихи талдау және түсіндіру	3.1. Себеп және салдар	Білім алушылар: - бір немесе бірнеше себептердің және /немесе ықпалдардың өзара әрекеттесуін талдайды және бағалайды; - ұқсастықтарды, себеп-салдарды, өзара байланысты көрсете отырып тарихи себептілікті түсінеді; - тарихи құбылыс, оқиға немесе процесті басқа ұқсас тарихи құбылыстармен уақыт пен кеңістікте

		байланыстырудың әдістерін түсіндіреді және бағалайды
	3.2. Ұқсастық пен айырмашылық	Білім алушылар: - белгілі бір жерде, белгіленген бір уақыт кезеңінде және/немесе әртүрлі қоғамдарда, немесе бір қоғамның ішіндегі өзара байланысқан тарихи оқиғаларды салыстырады.
	3.3. Маңыздылық	Білім алушылар: - қоғамның дамуы үшін тарихи оқиғаның, құбылыстың, процестің маңыздылығын анықтайды
	3.4 Интерпретация	Білім алушылар: - белгілі бір тарихи оқиғаға, құбылысқа, процеске қатысты әртүрлі көзқарастарды түсіндіреді және бағалайды.

Аталған тарихи түсініктерді оқу процесінде тиімді қолдану білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамытады. Тарихи түсініктер негізінде білім алушылардың тарихи ойлау дағдысын қалыптастыру мен дамыту сыныптан сыныпқа өткен сайын дамуды қамтамасыз етеді, ол 2-7-кестелерде берілген.

2-кесте – «Дәлел» түсінігі негізінде сыныптар бойынша тарихи ойлау дағдыларын дамыту

Сыныптар	Білім алушылар...
5-сынып	тарихи деректерді зерттеу арқылы қойылған сұрақтарға жауап табу
6-сынып	пікірді қолдау немесе сынға салу үшін бірқатар деректерді қолдану
7-сынып	деректі оқу барасында «көзге түсетін ақпарат шегінен» шығу және тарихи сұраққа жауап беруге және белгілі бір нәтижеге жетуге мүмкіндік беретін қорытындылар шығару
8-сынып	алғышарттарын, аудиториясы мен негізгі міндетін ескере отырып, қорытынды шағару үшін деректерді тұжырымдау
9-сынып	негізгі қорытындыларды қолдау мақсатында тарихи деректерді, олардың контексті, аудиториясы мен міндеттері аясында бағалау

3-кесте – «Өзгеріс пен сабақтастық» түсінігі бойынша білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамыту

Сыныптар	Білім алушылар...
5 сынып	мысалдар арқылы өзгерістердің орын алуына өзіндік түсіндірме беру
6 сынып	өзгерістер екі уақыт кезеңі арасындағы айырмашылық ретінде қарастырылуы мүмкін екендігін түсіну
7 сынып	өзгеріс пен сабақтастықтың өзара байланысқандығын және кейбір нәрселердің уақыт өте келе өзгеретінін, ал басқалары тұрақты түрде қалатынын түсіну

8 сынып	тарихи өзгерістер ұзақ уақыт кезеңі ішінде үдеріс (ағын) ретінде (қарқындылық, деңгей мен үрдіс жағдайында) сипатталуы мүмкін екендігін түсіну
9 сынып	өзгеріс пен сабақтастықтардың бір уақытта көптеген үдерістері (ағындары) бар екенін түсіну және олардың қалыпты түрде бір-бірімен байланыспайтындығын түсіну

4-кесте – «Себеп пен салдар» тарихи түсінігі бойынша білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамыту

Сыныптар	<i>Білім алушылар...</i>
5 сынып	кейбір тарихи оқиғаларға түсіндірме беру
6 сынып	себеп және салдарларды анықтау арқылы өткен заманның оқиғаларына түсіндірме беру
7 сынып	бірқатар себептерді анықтау және олардың өзара байланысын көрсету негізінде белгілі бір оқиғаларға түсіндірме беру
8 сынып	себептердің кең ауқымды диапазонына негізделе және олардың өзара байланысын көрсете отырып, белгілі бір оқиғаларға түсіндірме беру
9 сынып	әрбір факторды толық талдау және олардың зерттеу сұрағымен және бір-бірімен өзара байланысын көрсете отырып, себеп-салдарлық байланыстарға жан-жақты түсіндірме беру

5-кесте – «Ұқсастық пен айырмашылық» тарихи түсінігі бойынша білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамыту

Сыныптар	<i>Білім алушылар...</i>
5 сынып	адамдар, қоғамдар және зерттелген объектілер арасында ұқсастықтар мен айырмашылықтарды сипаттау
6 сынып	бір уақыт кезеңі шеңберіндегі әртүрлі қоғамдағы адамдардың тәжірибелері, ой-пікірлері мен нанымдарын түсіну және түсіндіру
7 сынып	ұқсастықтар мен айырмашылықтарды берілген белгілері бойынша жіктеу
8 сынып	тарихи оқиғалар/ құбылыстар/үдерістерді интерпретациялау үшін айқындалған ұқсастықтар мен айырмашылықтардың маңыздылығын анықтау
9 сынып	тарихи контекст пен тарихи перспективаны ескере отырып, айқындалған ұқсастықтар мен айырмашылықтарды бағалау және тұжырымдау

6-кесте – «Маңыздылық» тарихи түсінігі бойынша білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамыту

Сыныптар	<i>Білім алушылар...</i>
5 сынып	белгілі бір оқиғалар басқа оқиғаларға қарағанда азды-көпті маңыздырақ болатындығын түсіну
6 сынып	оқиғалардың әсер еткен деңгейін анықтау негізінде тарихи оқиға немесе тұлғаның неліктен маңызды деп саналатынына бірнеше себептер келтіру

7 сынып	қоғамның әртүрлі топтары үшін оқиғаның маңыздылығын анықтау критерийлерін қолдану
8 сынып	белгілі бір уақытта және уақыт өтісімен оқиғаның маңыздылығын анықтау үшін критерийлерді қолдану
9 сынып	әртүрлі адамдар топтарының өзіндік перспективаларына сәйкес маңыздылықты әрқилы интерпретациялау себептерін түсіндіру

7-кесте – «Интерпретация» тарихи түсінігі бойынша білім алушылардың тарихи ойлау дағдыларын дамыту

Сыныптар	<i>Білім алушылар...</i>
5 сынып	өткен заман оқиғалары әртүрлі тәсілмен көрсетілгендігін түсіну
6 сынып	өткен заман оқиғалары әртүрлі адамдар тарапынан әрқилы етіп көрсетілгендігін сипаттау
7 сынып	өткен оқиғаларға қатысты адамдардың түрлі пікірлердің орын алу себептерін келтіру және бұл пікірлерді сипаттау
8 сынып	адамдардың неліктен өткен заман оқиғаларының түрлі интерпретацияларын жасағандығын, олардың мақсат-мүдделері мен келтіретін дәлелдерді есепке ала отырып түсіндіру
9 сынып	белгілі бір оқиға немесе тұлға бойынша негізді қорытындылар шығару үшін түрлі интерпретациялар мен пайымдауларды олардың маңыздылығына қарай талдау

Әр сыныпқа арналған дағдылар бойынша күтілетін нәтижелер білім алушылар жетуі тиіс минимум болып табылғанымен, олардың бір бөлігі келесі сыныптарда қалыптасуы көзделген дағдыларды игеруі мүмкін.

Аталған тарихи ойлау дағдысы білім алушының өткеннің өзгерісі туралы жалпы қабылданған тарихи дәлелдерді сипаттау қабілеттілігінде көрініс табуы тиіс. Білім алушылар тарихи дәйектерді қолдана отырып, бүкіл тарих курсын зерделеу барысында қарапайым сипаттама беруден шындыққа ұқсас тарихи дәлелдерді құруда қолданылатын тарихи деректерді бағалауға қарай алға бағытталуы қажет. Мысалы, 8-сыныпта Қазақстандағы ұжымдастыру тақырыбын оқытуда білім алушылардан фактілерді ескере отырып, аштықтың себептері туралы дәйекті дәлелдер келтіруге тапсырма беруге болады. Себеп-салдар байланыстарын анықтау үшін дәлелдерді қолдану білім алушылардың өткен кезеңдерге терең көңіл бөлуіне ықпал етеді және нақты дәлелдемелермен дәйекті қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бұл білім алушылардың дайын тұжырымдалған материалдарды зерделеуге қарағанда іздену арқылы өздерінің жеке тұжырым жасауы, зерттеушілікке деген қызығушылығын арттырады.

Сонымен «Қазақстан тарихы» оқу пәнін тарихи түсініктер негізінде оқытуда білім алушылар өздерінің зерттеу, ойлау, коммуникативтік дағдыларын дамытады және тарихи үдерістер мен оқиғаларды түсінуді үйренеді.

Білім алушылар:

- болжамдарды ұсынады;
- зерттеуге арналған сұрақтарды құрастырады;
- тарихи зерттеуді жоспарлайды және жүзеге асырады;

- тарихи фактілерді, жәдігерлерді зерттейді және бағалайды;
- тарихи зерттеудің нәтижесін талқылайды, дәйектерді нақтылайды және қорытынды шығару үшін пайдаланады.

Тарихи ойлау әр түрлі деректерден (жазбаша құжаттарды, өнер туындыларын, археологиялық артефактілерді, ауызша және басқа да бастапқы дереккөздерді қоса алғанда) өткен тарихи оқиғалар туралы айғақтарды анықтау, сипаттау және бағалау қабілетін болжайды. Ол қажетті ақпаратты алу, негізделген қорытындылар жасау және осы айғақтарды контексте түсіну қабілетін қамтиды [24].

Белгілі бір тарихи түсініктерге құралған білім беру білім алушылардың бойында нақты оқыту материалының негізінде тарихи ой-сананы қалыптастыруға және дамытуға мүмкіндік береді.

Негізгі орта білім беруді аяқтағаннан кейін күтілетін нәтижелерге сәйкес әр сынып бойынша үлгілік оқу бағдарламаларында пәннің базалық мазмұны мен оқыту мақсаттарының жүйесінен тұратыны белгілі. Әр қарай тақырыпты баяндау 5-сыныптың мысалында қарастырылады.

Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-9-сыныптарына арналған «Қазақстан» оқу пәнінің үлгілік оқу бағдарламасына сәйкес 5-сыныптағы курсының базалық мазмұны келесі бөлімдерден тұрады:

1) Қазақстандағы ежелгі адамдардың өмірі. Тас дәуіріндегі Қазақстан: Қазақстанда алғашқы адамның пайда болуы, әлеуметтік ұйымдасудың алғашқы формалары. Ежелгі адамдардың кәсібі (аң аулау мен терімшілік). Қазақстан аумағындағы тас дәуірінің тұрақтары. Егіншілік пен мал шаруашылығының қалыптасуы. Ботай мәдениеті. Қола дәуіріндегі Қазақстан: Қазақстан аумағындағы мыс пен қалайы металдарының кен орындары. Андрон мәдениеті. Қола дәуірі кезіндегі шаруашылық пен қоғамдық құрылыс. Беғазы-Дәндібай мәдениеті. Ә. Марғұлан және басқа да Қазақстанның ежелгі дәуірін зерттеушілер;

2) ежелгі көшпелілердің өмірі. Темір дәуірінің ерекшеліктері. Қазақстанның ежелгі металлургиясы. Көшпелі мал шаруашылығының қалыптасуы. Алғашқы көшпелілердің өмір сүруді қамтамасыз ету жүйесі. Көшпелілердің жылжымалы баспанасы. Алғашқы көшпелілердің дүниетанымы;

3) сақтар. Қазақстан аумағындағы сақ тайпалары. Сақтар тарихы жайлы деректер. Сақтардың саяси тарихы. Қоғамдық құрылысы. Шаруашылығы мен тұрмысы. Материалдық және рухани мәдениеті. «Аңдық стиль». Есік олжасы – «Алтын адам». Шілікті алқабының патша қорғандары. Берел қорымы. Бесшатыр қорғандары. Тасмола мәдениеті;

4) үйсіндер мен қаңлылар. Үйсіндер. Үйсіндер туралы жазба деректер. Үйсіндердің қоныстануы, шаруашылығы мен тұрмысы. Үйсіндердің қоғамдық құрылысы. Қаңлылар. Қаңлылар тарихына қатысты қытай және парсы деректері. Қаңлылардың қоныстануы, шаруашылығы мен тұрмысы. Қаңлылардың қоғамдық құрылысы. Үйсіндердің, қаңлылардың археологиялық ескерткіштері;

5) ғұндар (хунну). Қытай деректеріндегі ғұндардың ерте тарихы. Мөде шаньюй-ғұн мемлекетінің негізін салушы. Ғұндардың саяси тарихы мен мемлекеттік құрылысы. Халықтардың ұлы қоныс аударуы (ғұндардың Батысқа жылжуы). Аттила және оның жорықтары. Ғұндардың шаруашылығы мен қоғамдық құрылысы. Ғұндар дәуіріндегі мәдениеттің дамуы;

6) сарматтар. Сарматтардың ежелгі замандағы саяси оқиғаларға қатысуы. Сарматтардың қоныстануы, шаруашылығы мен тұрмысы. Сарматтардың қоғамдық құрылысы. Сарматтардың археологиялық ескерткіштері. Мәдениеті;

7) ежелгі Қазақстан тарихына шолу. Қазақстан аумағындағы ежелгі адамдардың антропологиялық бет-әлпеті. Ежелгі Қазақстан тарихының негізгі оқиғалары, құбылыстары мен үдерістері. Ежелгі Қазақстанның мәдени мұрасы;

8) өлкетану: Туған өлкенің аңыз-ертегілері. Өлкенің тарихи ескерткіштері. Өңірдің тарихи тұлғалары: билер, батырлар және ақындар. Өлкетану мұражайы және тарихи жәдігерлер.

Негізгі орта білім беру деңгейінің 5-сыныбына арналған «Қазақстан тарихы» оқу пәнінен үлгілік оқу бағдарламасын іске асыру жөніндегі ұзақ мерзімді жоспарда курс материалын тоқсандарға бөлінуі 2-кестеде берілген.

2-кесте. Курс материалының Ұзақ мерзімді жоспарда тоқсандарға бөлінуі

Тоқсан	Тақырыптар атауы
1-тоқсан	Кіріспе сабақ Зерттеу сұрағы: Қазақстанның ежелгі тарихында не оқытылады?
	Алғашқы адамдардың өмірі Зерттеу сұрағы: Алғашқы адамдар қалай өмір сүрді?
	Қазақстан аумағындағы тас дәуірінің тұрақтары Зерттеу сұрағы: Археологтар Қазақстан жерінен тас дәуіріне жататын қандай олжаларды тапты?
	Адамдардың шаруашылық өміріндегі өзгерістер және еңбек құралдарының жетілдірілуі Зерттеу сұрағы: Мезолит пен неолит дәуірлерінде алғашқы адамдардың өмірі қалай өзгерді?
	Ботай мәдениеті Зерттеу сұрағы: Не себепті ботайлықтарды жылқыны алғашқы қолға үйретушілер деп атайды?
	Қазақстан аумағында металлургияның пайда болуы Зерттеу сұрағы: Қазақстан жерінде металды өндіру ежелгі адамдардың өмірін қалай өзгертті?
	Андронов және Беғазы-Дөңдібай мәдениеттері Зерттеу сұрағы: Қазақстандағы қола дәуірі ескерткіштерінің қандай ерекшеліктері бар?
	Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер Зерттеу сұрағы: Тасқа салынған суреттер ежелгі адамдардың дүниетанымын қалай бейнелейді?
	Ежелгі адамдардың өміріне саяхат
2-тоқсан	Қазақстан аумағында темірдің игерілуі Зерттеу сұрағы: Темір өндіру адамдар өмірін қалай өзгертті?

	Көшпелі мал шаруашылығының қалыптасуы Зерттеу сұрағы: Көшпелі мал шаруашылығы неліктен Қазақстанның ежелгі тұрғындары шаруашылығының негізгі түріне айналды?
	Ежелгі көшпелілердің материалдық мәдениеті Зерттеу сұрағы: Көшпелілер баспанасының ерекшелігі неде?
	Ежелгі көшпелілердің дүниетанымы Зерттеу сұрағы: Көшпелілердің қандай салт-дәстүрлері бүгінгі күнге дейін сақталды?
	Сақтар туралы тарихи мәліметтер Зерттеу сұрағы: Қандай тарихи дереккөздер сақтар туралы мәлімет береді?
	"Алтын адам" археологиялық олжасы Зерттеу сұрағы: Есік обасынан табылған "Алтын адам" кім болды?
3-тоқсан	Шілікті және Бесшатыр патша қорғандары Зерттеу сұрағы: Неліктен Шілікті мен Бесшатыр "патша қорғандары" деп аталады?
	Берел қорғандары Зерттеу сұрағы: Берел қорымынан табылған олжалар сақтардың мәдениетін қалай сипаттайды?
	Тасмола археологиялық мәдениеті Зерттеу сұрағы: "Мұртты обалардың" ерекшелігі неде?
	Сақ патшайымы Томирис Зерттеу сұрағы: Тарихи деректерде Томирисінің бейнесі қалай сипатталған?
	Шырақтың ерлігі Зерттеу сұрағы: Сақтар тәуелсіздік үшін қалай күресті?
	Сақтардың Александр Македонский әскеріне қарсы күресі Зерттеу сұрағы: Неліктен Александр Македонскийдің сақтарға жасаған жорығы сәтсіз аяқталды?
	Үйсіндер туралы жазба деректер Зерттеу сұрағы: Қытай авторлары үйсіндердің өмірін қалай сипаттады?
	Қаңлылардың қалалық мәдениетінің дамуы Зерттеу сұрағы: Қаңлыларда қала мәдениетінің дамуы немен байланысты?
	Қаңлылардың қоғамдық құрылысы Зерттеу сұрағы: Сыма Цянь қаңлы қоғамын қалай сипаттады?
	Үйсіндер мен қаңлылардың материалдық және рухани мәдениеті Зерттеу сұрағы: Үйсіндер мен қаңлылар мәдениетінің ерекшеліктері қандай?
4-тоқсан	Ғұн тайпаларының бірігуі Зерттеу сұрағы: Неге Мөде шаньюй "Жер – мемлекеттің негізі" деді?
	Ғұндардың көрші мемлекеттермен қарым-қатынастары Зерттеу сұрағы: Ғұндармен Ұлы Қытай қорғанының салынуы арасында қандай байланыс бар?
	Ғұндардың Батысқа қоныс аударуы Зерттеу сұрағы: Ғұндардың Батысқа қоныстануы қандай өзгерістерге әкелді?
	Аттила және оның жаулаушылық жорықтары Зерттеу сұрағы: Ежелгі авторлар Аттилаға қандай баға береді?
	Сарматтардың қоғамдық құрылысы мен шаруашылық өмірі Зерттеу сұрақтары: Сармат қоғамы несімен ерекшеленеді?

	Сарматтардың саяси тарихы Зерттеу сұрағы: Сарматтар қандай мемлекеттермен өзара қарым-қатынаста болды?
	Ежелгі Қазақстан адамдарының антропологиялық тұрпаты Зерттеу сұрағы: Ежелгі Қазақстан адамдарының антропологиялық тұрпаты қалай өзгерді?
	Ежелгі Қазақстанға саяхат

Критериалды бағалау жүйесі қалыптастырушы бағалау мен жиынтық бағалауды қамтитыны белгілі. Апталық оқу жүктеме сәйкес 5-сыныпта «Қазақстан тарихы» пәні бойынша бағалаудың үш түрі де (қалыптастырушы бағалау, бөлім бойынша жиынтық бағалау, тоқсан бойынша жиынтық бағалау) жүргізіледі.

Бағалауды жүргізу үшін ең алдымен үлгілік оқу бағдарламасында берілген оқыту мақсаттарын бағалаудың түрлеріне қарай жіктеу өте маңызды.

Жіктеу барысында әр бағалау түрінің өзіндік орны және ерекшеліктері ескеріледі.

Қалыптастырушы бағалау, бөлім бойынша жиынтық бағалау және тоқсан бойынша жиынтық бағалау жүргізу үшін 5-сыныптағы «Қазақстан тарихы» пәні бойынша үлгілік оқу бағдарламасының «Оқыту мақсаттарының жүйесі» тарауында берілген оқыту мақсаттарын (барлығы 25 оқыту мақсаты) бағалау түрлеріне қарай бөлу үлгісі 3-кестеде берілген.

3-кесте. 5-сыныпта оқыту мақсаттарын бағалау түрлеріне қарай бөлу үлгісі

№	Тақырыптар, мазмұны	Оқыту мақсаттары	ҚБ	БЖБ	ТЖБ
1	Кіріспе сабақ Зерттеу сұрағы: Қазақстанның ежелгі тарихында не оқытылады?	Ежелгі Қазақстан тарихына жалпы шолу	+		
2	Алғашқы адамдардың өмірі Зерттеу сұрағы: Алғашқы адамдар қалай өмір сүрді?	5.1.1.1 алғашқы адамдардың антропологиялық белгілерін сипаттау;	+		+
		5.1.2.1 алғашқы адамдардың тұрмыс-тіршілігін шығармашылық түрде көрсету	+		
3	Қазақстан аумағындағы тас дәуірінің тұрақтары Зерттеу сұрағы: Археологтар Қазақстан жерінен тас дәуіріне жататын қандай олжаларды тапты?	5.2.3.1 қазақстандық ғалымдардың археологиялық жаңалықтарын білу;	+		
		5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау;	+	+	+
		5.4.2.1 еңбек құралдары мен қару түрлерін сипаттау	+		

4	Адамдардың шаруашылық өміріндегі өзгерістер және еңбек құралдарының жетілдірілуі Зерттеу сұрағы: Мезолит пен неолит дәуірлерінде алғашқы адамдардың өмірі қалай өзгерді?	5.4.1.1 ежелгі адамдардың кәсібін сипаттау;	+	+	+
		5.4.2.1 еңбек құралдары мен қару түрлерін сипаттау	+		
5	Ботай мәдениеті Зерттеу сұрағы: Не себепті ботайлықтарды жылқыны алғашқы қолға үйретушілер деп атайды?	5.4.1.1 ежелгі адамдардың кәсібін сипаттау	+		+
6	Қазақстан аумағында металлургияның пайда болуы Зерттеу сұрағы: Қазақстан жерінде металды өндіру ежелгі адамдардың өмірін қалай өзгертті?	5.4.2.2 металл өндірісі жетілуінің шаруашылық салаларына тигізген ықпалын түсіндіру	+		+
7	Андронов және Беғазы-Дәндібай мәдениеттері Зерттеу сұрағы: Қазақстандағы қола дәуірі ескерткіштерінің қандай ерекшеліктері бар?	5.2.2.2 археологиялық деректерге сүйене отырып, Андронов және Беғазы-Дәндібай мәдениеттерінің белгілерін анықтау;	+	+	
		5.2.2.5 Ә.Марғұланның Қазақстан археологиясының дамуына қосқан үлесін айқындау	+		
8	Қазақстандағы жартастарға салынған ежелгі суреттер Зерттеу сұрағы: Тасқа салынған суреттер ежелгі адамдардың дүниетанымын қалай бейнелейді?	5.2.1.1 алғашқы адамдардың наным-сенімдерін сипаттау;	+		
		5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау	+		
9	Ежелгі адамдардың өміріне саяхат	5.1.2.1 алғашқы адамдардың тұрмыс- тіршілігін шығармашылық түрде көрсету	+		
10	Туған өлкенің аңыз-ертегілері	5.2.2.9 өлкенің аңыз-ертегілерінің мән-мағынасын түсіндіру			
11	Қазақстан аумағында темірдің игерілуі Зерттеу сұрағы: Темір өндіру адамдар өмірін қалай өзгертті?	5.4.2.2 металл өндірісі жетілуінің шаруашылық салаларына тигізген ықпалын түсіндіру	+	+	+
12	Көшпелі мал шаруашылығының қалыптасуы Зерттеу сұрағы: Көшпелі мал	5.4.1.2 көшпелі мал шаруашылығы мен егіншіліктің қалыптасуын түсіндіру;	+		+

	шаруашылығы неліктен Қазақстанның ежелгі тұрғындары шаруашылығының негізгі түріне айналды?	5.2.2.6 көшпелілердің әлемдік өркениетке қосқан үлесін білу	+	+	
13	Ежелгі көшпелілердің материалдық мәдениеті Зерттеу сұрағы: Көшпелілер баспанасының ерекшелігі неде?	5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау;	+		
		5.2.2.6 көшпелілердің әлемдік өркениетке қосқан үлесін түсіну	+	+	
14	Ежелгі көшпелілердің дүниетанымы Зерттеу сұрағы: Көшпелілердің қандай салт-дәстүрлері бүгінгі күнге дейін сақталды?	5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау	+		+
15	Сақтар туралы тарихи мәліметтер Зерттеу сұрағы: Қандай тарихи дереккөздер сақтар туралы мәлімет береді?	5.3.1.1 картадан тайпалық одақтардың орналасуын көрсету;	+	+	
		5.3.1.2 ежелгі мемлекеттік бірлестіктердің құрылуын түсіндіру	+		+
16	"Алтын адам" археологиялық олжасы Зерттеу сұрағы: Есік обасынан табылған "Алтын адам" кім болды?	5.2.3.1 қазақстандық ғалымдардың археологиялық жаңалықтарын білу;	+		
		5.2.2.4 Есік обасынан табылған "Алтын адам" археологиялық олжасының ерекшеліктерін анықтау;	+	+	+
		5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау	+		
17	Өлкенің тарихи ескерткіштері	5.2.2.8 өлкедегі тарихи ескерткіштердің құндылығын түсіну			
18	Шілікті және Бесшатыр патша қорғандары Зерттеу сұрағы: Неліктен Шілікті мен Бесшатыр "патша қорғандары" деп аталады?	5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау;	+	+	
		5.1.2.2 әлеуметтік топтардың ерекшеліктерін түсіндіру;	+		
		5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау	+	+	
19	Берел қорғандары Зерттеу сұрағы. Берел қорымынан табылған олжалар	5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау;	+		

	сақтардың мәдениетін қалай сипаттайды?	5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау;	+		
		5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау	+		+
20	Тасмола археологиялық мәдениеті Зерттеу сұрағы: "Мұртты обалардың" ерекшелігі неде?	5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау;	+		
		5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау	+		
21	Сақ патшайымы Томирис Зерттеу сұрағы: Тарихи деректерде Томирисің бейнесі қалай сипатталған?	5.3.2.1 Қазақстан аумағындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау	+	+	+
22	Шырақтың ерлігі Зерттеу сұрағы: Сақтар тәуелсіздік үшін қалай күресті?	5.3.2.1 Қазақстан аумағындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау	+		
23	Сақтардың Александр Македонский әскеріне қарсы күресі Зерттеу сұрағы: Неліктен Александр Македонский дің сақтарға жасаған жорығы сәтсіз аяқталды?	5.3.2.1 Қазақстан аумағындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау	+		
24	Үйсіндер туралы жазба деректер Зерттеу сұрағы: Қытай авторлары үйсіндердің өмірін қалай сипаттады?	5.3.1.2 ежелгі мемлекеттік бірлестіктердің құрылуын түсіндіру;	+	+	+
		5.1.2.2 әлеуметтік топтардың ерекшеліктерін түсіндіру;	+		+
		5.3.2.2 Қазақстан аумағындағы алғашқы мемлекеттік бірлестіктердің көрші елдермен қарым-қатынасын анықтау	+	+	
25	Қаңлылардың қалалық мәдениетінің дамуы Зерттеу сұрағы: Қаңлыларда қала мәдениетінің дамуы немен байланысты?	5.4.2.3 Ұлы Жібек жолының пайда болуын түсіндіру;	+		
		5.3.2.2 Қазақстан аумағындағы алғашқы мемлекеттік бірлестіктердің көрші елдермен қарым-қатынасын анықтау	+		
26	Қаңлылардың қоғамдық құрылысы Зерттеу сұрағы: Сыма Цянь	5.1.2.2 әлеуметтік топтардың ерекшеліктерін түсіндіру;	+		+

	қаңлы қоғамын қалай сипаттады?	5.3.1.2 ежелгі мемлекеттік бірлестіктердің құрылуын түсіндіру	+		+
27	Үйсіндер мен қаңлылардың материалдық және рухани мәдениеті Зерттеу сұрағы: Үйсіндер мен қаңлылар мәдениетінің ерекшеліктері қандай?	5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау;	+	+	
		5.2.2.6 көшпелілердің әлемдік өркениетке қосқан үлесін түсінуге	+		+
28	Өңірдің тарихи тұлғалары: билер, батырлар және ақындар	5.3.1.3 тарихи тұлғалардың туған өлке тарихындағы ролін түсіндіру	+		
29	Ғұн тайпаларының бірігуі Зерттеу сұрағы: Неге Мөде шаньюй "Жер – мемлекеттің негізі" деді?	5.3.1.1 картада тайпалық одақтардың орналасуын көрсету;	+		
		5.3.1.2 ежелгі мемлекеттік бірлестіктердің құрылуын түсіндіру	+	+	
30	Ғұндардың көрші мемлекеттермен қарым-қатынастары Зерттеу сұрағы: Ғұндармен Ұлы Қытай қорғанының салынуы арасында қандай байланыс бар?	5.3.2.2 Қазақстан аумағындағы алғашқы мемлекеттік бірлестіктердің көрші елдермен қарым-қатынасын анықтау	+		+
31	Ғұндардың Батысқа қоныс аударуы Зерттеу сұрағы: Ғұндардың Батысқа қоныстануы қандай өзгерістерге әкелді?	5.1.1.3 ғұндардың қоныс аудару бағыттарын тарихи картадан көрсету	+	+	+
32	Аттила және оның жаулаушылық жорықтары Зерттеу сұрағы: Ежелгі авторлар Аттилаға қандай баға береді?	5.1.1.3 ғұндардың қоныс аудару бағыттарын тарихи картадан көрсету;	+		
		5.3.2.2 Қазақстан аумағындағы алғашқы мемлекеттік бірлестіктердің көрші елдермен қарым-қатынасын анықтау	+	+	
33	Сарматтардың қоғамдық құрылысы мен шаруашылық өмірі Зерттеу сұрақтары: Сармат қоғамы несімен ерекшеленеді?	5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау;	+		+
		5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау	+		
		5.3.1.1 картада тайпалық одақтардың орналасуын көрсету	+		
		5.1.2.2 әлеуметтік топтардың ерекшеліктерін түсіндіру	+	+	

34	Сарматтардың саяси тарихы Зерттеу сұрағы: Сарматтар қандай мемлекеттермен өзара қарым-қатынаста болды?	5.3.2.1 Қазақстан аумағындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау	+	+	
35	Ежелгі Қазақстан адамдарының антропологиялық тұрпаты Зерттеу сұрағы: Ежелгі Қазақстан адамдарының антропологиялық тұрпаты қалай өзгерді?	5.1.1.2 Ежелгі Қазақстан адамдарының антропологиялық тұрпатын анықтау	+	+	
36	Ежелгі Қазақстанға саяхат	5.4.1.1 ежелгі адамдардың алғашқы кәсібін сипаттау;	+		
		5.4.1.2 көшпелі мал шаруашылығы мен егіншіліктің қалыптасуын түсіндіру	+	+	
		5.4.2.1 еңбек құралдары мен қару түрлерін сипаттау	+		
		5.4.2.3 Ұлы Жібек жолының пайда болуын түсіндіру	+		+
37	Өлкетану мұражайы және тарихи жәдігерлер	5.2.2.7 тарихи мұраны жеткізудегі жәдігерлердің рөлін сипаттау			

Бағалау критерийлері білім алушылардың оқу жетістіктерін бағалауда маңызды. Бағалау дескрипторлар (тапсырмаларды орындау кезіндегі әрекетті көрсететін сипаттама) арқылы анықталады.

Әрі қарай 5-сыныптағы «Қазақстан тарихы» курсының оқыту барысында 3-кестеге сәйкес жүргізілетін бағалау түрлеріне қарай білім алушылардың базалық мазмұнды меңгеру сапасының өлшеуіштері туралы баяндалады.

5-сынып.

Сақтар бөлімі

Сабақ тақырыбы: Сақтар туралы тарихи мәліметтер

Оқыту мақсаттары:

5.3.1.1 картадан тайпалық одақтардың орналасуын көрсету;

5.3.1.2 ежелгі мемлекеттік бірлестіктердің құрылуын түсіндіру

Сақтар туралы тарихи мәліметтер **тақырыбында 5.3.1.1 картадан тайпалық одақтардың орналасуын көрсету оқыту мақсаты берілген.**

1-сызбада «Сақтар туралы тарихи мәліметтер» тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. картадан сақ тайпалық одақтарының орналасқан жерін анықтау

2. сақ тайпалары мен олардың қоныстануы туралы ежелгі грек және парсы дереккөздері деректерін салыстыру

2. Тарихи деректерді қолдана отырып тиграхауда, хаомаварга, парадарайя сақ тайпалары атауларының мәнін сипаттау

1-сызба. «Сақтар туралы тарихи мәліметтер» тақырыбын игеру сапасының өлшеуіштері

Сақтар туралы тарихи мәліметтер *тақырыбында 5.3.1.2 ежелгі мемлекеттік бірлестіктердің құрылуын түсіндіру оқыту мақсаты берілген.*

2-сызбада «Сақтар туралы тарихи мәліметтер» тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Сақ тайпалық одағының мемлекеттік белгілерін (аумағы, басқару жүйесі, әскери өнері, салт-дәстүрлері) анықтау

2. Тарихи деректер бойынша сақтардың әлеуметтік топтарының қоғамдағы орны мен рөлін анықтау

1 Тарихи дереккөздерге сүйене отырып сақтардың өмірі мен дүниетанымын сипаттау

2-сызба. «Сақтар туралы тарихи мәліметтер» тақырыбын игеру сапасының өлшеуіштері

2. тақырып: «Алтын адам» археологиялық олжасы

Оқыту мақсаты:

5.2.3.1 қазақстандық ғалымдардың археологиялық жаңалықтарын білу;

5.2.2.4 Есік обасынан табылған «Алтын адам» археологиялық олжасының ерекшеліктерін анықтау;

5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау

«Алтын адам» археологиялық олжасы *тақырыбында 5.2.3.1 қазақстандық ғалымдардың археологиялық жаңалықтарын білу оқыту мақсаты берілген.*

1-3- сызбада «Алтын адам» археологиялық олжасы тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Бірегей тарихи олжаны зерттеудегі археологтардың рөлін бағалау

2. Археологтің естеліктері бойынша қазба жұмыстарын жүргізу процесін сипаттау

1. Тарихи картадан қорғанның орналасқан жерін және жәдігердің уақытын анықтау

1-сызба. «Алтын адам» археологиялық олжасы тақырыбын игеру сапасының өлшеуіштері

«Алтын адам» археологиялық олжасы **тақырыбында** 5.2.2.4 Есік обасынан табылған «Алтын адам» археологиялық олжасының ерекшеліктерін анықтау *оқыту мақсаты берілген.*

2- сызбада «Алтын адам» археологиялық олжасы тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

4. Алтын адамды тәуелсіздік символы ретінде сипаттау

3. «Алтын адам» археологиялық олжасының бірегейлігін дәлелдеу

2. «Алтын адамның» әлеуметтік жағдайын және оның қоғамдағы рөлін анықтау

1. Тарихи жәдігерлерді сипаттау және тарихи дерек көзі ретінде құндылығын анықтау

2-сызба. «Алтын адам» археологиялық олжасы тақырыбын игеру сапасының өлшеуіштері

«Алтын адам» археологиялық олжасы **тақырыбында** 5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау *оқыту мақсаты берілген.*

2- сызбада «Алтын адам» археологиялық олжасы тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

3. Жәдігерлер негізінде сақтардың дүниетанымының мәнін анықтау

2. күміс тостағандағы белгілер арқылы сақтарда жазудың болғанын дәлелдеу

1. «Алтын адам» бұйымдарының (сырға, жүзіктер, алқа, баскиім, белбеу) мәнін сипаттау

3-сызба. «Алтын адам» археологиялық олжасы тақырыбын игеру сапасының өлшеуіштері

3. Сабақ тақырыбы «Берел қорғандары»

Оқыту мақсаттары:

5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау;

5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау;

5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау

«Берел қорғандары» *тақырыбында* **5.2.2.1 археологиялық ескерткіштерді сипаттау оқыту мақсаты берілген.**

1-3- сызбада «Берел қорғандары» тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

4. археологиялық ескерткіштің ерекшелігін анықтау арқылы бірегейлігін дәлелдеу

3. археологиялық жәдігелер бойынша адамдардың әлеуметтік жағдайын анықтау

2. Берел қорымынан табылған жәдігерлерге сипаттама беріп, олардың тарихи дереккөз ретіндегі құндылығын анықтау

1.Берел қорымынан табылған жәдігерлердің уақыты мен орнын анықтау

1-сызба. ««Берел қорғандары»» тақырыбын игеру сапасының өлшеуіштері

«Берел қорғандары» **тақырыбында 5.2.1.2 ежелгі тайпалардың дүниетанымын сипаттау оқыту мақсаты берілген.**

2- сызбада «Берел қорғандары» тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

2. Берел қорымынан табылған археологиялық жәдігерлер негізінде сақтардың дүниетанымын сипаттау

1. Берел қорымынан табылған ғұрыптық және тұрмыстық заттардың мәнін анықтау

«Берел қорғандары» **тақырыбында 5.2.2.3 ежелгі тайпалардың қолданбалы өнер ерекшеліктерін сипаттау оқыту мақсаты берілген.**

3-сызбада «Берел қорғандары» тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

2. археологиялық жәдігерлер негізінде сақтардың мәдени мұрасының құндылығын дәлелдеу

1. Ежелгі көшпенділердің былғары бедерлеу, зергерлік өнер, керамиканы көркем безендірудегі шеберлігін сипаттау

4. Сабақ тақырыбы «Сақ патшайымы Томирис»

Оқыту мақсаттары:

5.3.2.1 Қазақстан аумағындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау

«Сақ патшайымы Томирис» **тақырыбында 5.3.2.1 Қазақстан аумағындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау оқыту мақсаты берілген.**

1- сызбада «Сақ патшайымы Томирис» тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

4. тарихи деректер негізінде ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау

3. Сақтардың тәуелсіздігін сақтаудағы Томирисінің рөлін анықтау

2. Сақтар мен парсылардың қарым-қатынасын анықтау

1. Тарихи деректер негізінде Томирис патшайымның бейнесін сипаттау

1-сызба. «Сақ патшайымы Томирис» тақырыбын игеру сапасының өлшеуіштері

5.Сабақ тақырыбы «Шырақтың ерлігі»

Оқыту мақсаттары:

5.3.2.1 Қазақстан аумағындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау

«Шырақтың ерлігі» *тақырыбында* 5.3.2.1 Қазақстан аумағындағы ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау оқыту мақсаты берілген.

1- сызбада «Шырақтың ерлігі» тақырыбын меңгеру деңгейін анықтау барысында қолдануға болатын сапа өлшеуіштерінің үлгісі келтірілген.

5. тарихи деректер негізінде ерте көшпелілердің халықаралық сахнадағы орнын анықтау

4. тарихи деректер негізінде сақ жауынгері Шырақтың ерлігін сипаттау

3. Жаулап алушылармен соғыстағы тактиканың маңыздылығын анықтау

2. Картадан парсылардың сақ жеріне жасаған жорығын анықтау

1. Тарихи деректер негізінде сақтар мен парсылардың қарым-қатынасын анықтау

1-сызба. «Шырақтың ерлігі» тақырыбын игеру сапасының өлшеуіштері.

Қорытынды

Бұл жұмыста квалиметрияға сәйкес **сапа** белгілі бір еңбек өнімін тұтынушылар үшін қызығушылық тудыратын **қасиеттердің иерархиялық жиынтығы ретінде** қарастырылады (сурет. 12.2). Қасиеттердің иерархиялық

жиынтығының бастапқы (нөлдік) деңгейінде сапа өнімнің ең күрделі жалпыланған, қасиеті ретінде қабылданады, ал оны құрайтын жалпыланған қасиеттер иерархияның жоғары (бірінші) деңгейінде, яғни ең күрделіден қарапайымға қарай жіктеле қарастырылды т. б.

Квалиметрияның негізгі принциптерінің тұжырымдамалары келтірілді.

Қызығушылық тудыратын, яғни қоғамға қажет қасиеттер – білім беру жүйесі арқылы, білім алушыларға меңгертілуі көзделген мінез-құлық ерекшеліктері екені көрсетілді.

Ғылыми еңбекте анықталған мінез-құлық ерекшеліктері еліміздің жалпыға міндетті білім беру стандартындағы күтілетін нәтижелер мен үлгілік оқу бағдарламасындағы оқу мақсаттарының жүйесі ретінде сипатталды. Сол себепті өткізілетін сабақтың қысқа мерзімді жоспарын әзірлеуде нақты мақсат түрінде белгіленуі қажет. Демек ұсынылған қасиеттердің иерархиялық жиынтығы оқу мақсаттарының да иерархиялық жиынтығы ретінде көрініс табуы қажет.

Сондай-ақ, әртүрлі дамыған мемлекеттердің білім сапасына берген анықтамалары зерделенді және берілген анықтамалар әр елдің білім саясаты мен ерекшелігіне сәйкес болатындығы білім сапасына деген нақты анықтаманың бір текті еместігін және оның әртүрлі ұғымды беретіндігін көрсетті. Анықталған ұғымның сипаттарына сүйене отырып «білім сапасы» туралы ұғым Қазақстанның қолданыстағы жалпыға міндетті білім беру стандартына және Үлгілік оқу бағдарламасының мазмұнына, ерекшелігіне күтілетін нәтижелер мен оқу мақсаттарына үйлестірілді.

Ғылыми еңбекте 5-сыныптың «Қазақ әдебиеті» және «Қазақстан тарихы» оқу пәндерінің үлгілік оқу бағдарламасы негізінде, мектеп тәжірибесіндегі оқу процесінің өлшеу және бағалауды ұйымдастырудың критериялды бағалау жүйесіне сәйкес әр оқыту мақсатына қарай модельдің үлгі ұсынылды. Модель ұсынымдық сипатқа ие және әр педагог өз тәжірибесіне және оқу ортасының жағдаятын ескере отырып жүзеге асыра алады.

Қолданылған дереккөздер тізімі

1. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы.

2. «Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың, бастауыш, негізгі орта, жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 3 тамыздағы № 348 бұйрығы.

3. «Қазақстан Республикасындағы бастауыш, негізгі орта, жалпы орта білім берудің үлгілік оқу жоспарларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2012 жылғы 8 қарашадағы № 500 бұйрығы.

4. «Жалпы білім беру ұйымдарына арналған жалпы білім беретін пәндердің, бастауыш, негізгі орта және жалпы орта білім деңгейлерінің таңдау курстарының үлгілік оқу бағдарламаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 16 қыркүйектегі № 399 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Оқу-ағарту министрінің 2022 жылғы 21 қарашадағы № 467 бұйрығы.

5. Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдары үшін білім алушылардың үлгеріміне ағымдағы бақылауды, оларды аралық және қорытынды аттестаттауды өткізудің үлгілік қағидаларын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2008 жылғы 18 наурыздағы №125 бұйрығы.

6. «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім алушылардың білімін бағалау өлшем шарттарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2016 жылғы 21 қаңтардағы № 52 бұйрығы.

7. Лернер И.Я. Развитие мышления учащихся в процессе обучения истории. Пособие для учителей. — М.: Просвещение, 1982. — 191 с.

http://www.bim-bad.ru/docs/lerner_i_ja_development.pdf

8. Азгальдов Г.Г. Теория и практика оценки качества товаров. Основы квалиметрии. М., 1982.

9. Гуманитарное знание и вызовы времени / отв. ред. С.Я. Левит. М., СПб., 2014.

10. Крылов В.Ю. Методологические и теоретические проблемы математической психологии. М., 2000.

11. Старцев М.В. Россия, Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина starcevmv@yandex.ru *Работа выполнена при поддержке гранта РГНФ, проект № 15-36-01032a1

12. Розенберг Н.М. Проблемы измерений в дидактике. Киев, 1979.

13. Кузьмин Р.И., Макарова Л.Н. Специфика корреляционно-регрессионного моделирования в рамках психолого-педагогических исследований // Вестник Тамбовского университета. Серия: Естественные и технические науки. 2012. Т. 17. № 3. С. 1059-1067.

14. Старцев М.В., Шаршов И.А. Математическая модель и квалиметрический инструментарий оценки эффективности взаимодействия преподавателей и студентов вуза // Вестник Тамбовского университета. Серия: Естественные и технические науки. 2006. Т. 11. Вып. 2. С. 217-223.

15. Старцев М.В., Шаршов И.А. Проблемы квалитетической оценки взаимодействия субъектов образовательного процесса в вузе и пути их решения // Психологопедагогический журнал Гаудеамус. 2012. Т. 1. № 19. С. 34-40.
16. Любченко В.В. Исследование значимости учета коэффициентов компетентности в групповой экспертной оценке // Труды Одесского политехнического университета. 2005. Вып. 1(23). С. 177-180.
17. Христенко Д.В. Методика группового экспертного опроса при выборе компонентов ИТ-инфраструктуры в процессе ее модернизации // Инфокоммуникационные технологии. 2012. №2. С. 99-103.
18. Тоценко В.Г. Об унификации алгоритмов организации экспертиз // Проблемы правовой информатизации. 2006. №2 (12). С. 96-101.
19. Григорьев А.В., Козин П.А., Остапчук А.В. Методика определения значений весовых коэффициентов с учетом компетентности привлекаемых экспертов // Имущественные отношения в РФ. 2004. №8. С. 73-83.
20. Караев Ж.А., Кобдикова Ж.У. Технология трехмерной методической системы обучения: сущность и применение. – Алматы, 2018 г. – 480 стр.
21. Субетто А.И. Квалитетия образования. Том 1. Введение в квалитологию образования. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 1991. – 335 с.
22. https://studme.org/65686/menedzhment/osnovnye_metody_kvalimetrii
23. <https://www.semanticscholar.org/paper/Utilizing-Assessment-to-Improve-Student-Motivation-Woytek/0cd0797b81a0168491f127e5f0de2b09fd83eb35>.
24. <https://www.semanticscholar.org/paper/DAMPAK-PENILAIAN-UNTUK-PEMBELAJARAN-TERHADAP-DAN-Magdalena-Andreani/6baa13ec8a9c7aede24b9f1e557e2b10b5e621ee>
25. Развитие навыков исторического мышления на основе исторических концептов. Методическое пособие/авт.-сост.: З. Шегенова. А.Жанисов. – Астана, 2015 г.
26. Wright B.D. & Stone M.H. Best Test Design, MESA Press, Chicago, 1979.
27. Turgut M.F. Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Metodları, Nüve Matbaası, Ankara, 1977.
28. Turgut M.F. & Baykul Y. Ölçmelemler Teknikleri, ÖSYM Yayınları, Ankara, 1992.
29. Thorndike R.L. Applied Psychometrics, Houghton Mifflin Co., Boston, 1982.
30. Hays W.L. Statistics, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1963.
31. Gulliksen H. Theory of Mental Tests, John Wiley and Sons Inc., New York, 1950.
32. Carroll J & Spearritt D. «A Study of a Model of School Learning», Harvard University. Center for Research and Development of Educational Differences, 1967.
33. Brookover W. Self-Concept of Ability and School Achievement II, Michigan State University, Bureau of Educational research, 1965.

34. Torshen K. «The relation of Classroom Evaluation of Students Self Concepts and Mental Health», Yayınlanmamış doktora Tezi, University of Chicago, 1969.
35. Kifer E. «The Effects of School Achievement on The Affective Traits of The Learner», Yayınlanmamış doktora Tezi, University of Chicago, 1973.
36. Durmuş Alı Özçelik. Test hasırlama kılavuzu. – Ankara, 1992. – 186
37. Bloom B.S. Human Characteristic s and Shool Larning, McGraw Hill Book Co., New York, 1976